

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ 1983 | 6

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS -
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Az Országos Könyvtárügyi
Tanács és a Könyvtártudományi
és Módszertani Központ
folyóirata

29. ÉVFOLYAM
1983. 6. SZÁM

A szerkesztő bizottság elnöke:
Papp István

Szerkesztő bizottság:
Balázs Mihály, Balázs Sándor,
Fekete Gézáné, Földi Tamás,
Gál Andorné, Gálné Ballagi Ágnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Katsányi Sándor, Kováts Zoltán,
Kulcsár Péter, Ruzsás Lajosné,
Szente Ferenc, Szurmay Ernő,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Felelős szerkesztő:
Gerő Zsoltné

Szerkesztő:
Kovács Katalin

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134-000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 24,- Ft
Évi előfizetési díj: 144,- Ft

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest 1900
Telefon: 180-855)
Csekk számlaszám: 215-96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest P.O.B. 149
1376)

Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Megjelent: 10,15 A/5 ív terjedelemben
9865/83
Készült: a Műzsák Közművelődési Kiadó
Nyomdájában

HU ISSN 0023-3773
Index: 26 408

KÖNYVTÁR FIGYELŐ

2. kötet - 2016. évi kiadás
1. kötet - 2015. évi kiadás
Könyvtárak, könyvtárosok
Könyvtárak, könyvtárosok
Könyvtárak, könyvtárosok
Könyvtárak, könyvtárosok
Könyvtárak, könyvtárosok
Könyvtárak, könyvtárosok
Könyvtárak, könyvtárosok
Könyvtárak, könyvtárosok
Könyvtárak, könyvtárosok

Felkiadások
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

Könyvtárak
Könyvtárak

TARTALOM

HANGYÁL ZS. Anna	
Káplány Géza pályafutása	566
JÁNSZKY Lajos	
Szakirodalmi tájékoztató szolgáltatások az OMIKK-ban	577
BÁRDOSI Mária – FUTALA Tibor	
A műszaki könyvtárakba járó külföldi folyóiratok számítógépes adattára. Az eddigi munkálatok és produktumok, a továbbfejlesztés kérdései	585
BERKE Barnabásné	
COM formátumú katalógus. A műszaki folyóiratok központi katalógusa	588
ÁGOSTON Mihály	
Az országos műszaki szakirodalmi tájékoztatás helyzete és fejlesztése	590
MÁNDY Gábor	
Hol kezdődik a szakrészlegesítés?	605
HORVÁTH Tibor	
Még egyszer a kérdőjelekről	617
BENDA Mária	
Területi és szakterületi együttműködés az orvostudomány területén. Helyzetkép – realitások – tervek	620
SZABÓ A. Sándor	
Együttműködési törekvések a mezőgazdasági és élelmiszeripari könyvtári hálózatban	628
FUTALA Tibor	
Bekezdések az együttműködésről	633

Kitekintés

A könyvtári számítógépes hálózatok jövője (NOVÁK István szemléje)	638
HEGEDŰS Péter	
Könyvtárak és információs intézmények közötti együttműködés. Egy nemzetközi konferencia tanulságai. (Bécs, 1983. május 5–7.)	646

S z e m l e

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története (Ism.: HÉBERGER Károly)	650
Vállalatszervezési és Ipargazdasági Szakirodalmi Tájékoztató (Ism.: SZALKAI Istvánné)	654
International Congress on Universal Availability of Publications. <i>Nemzetközi UAP kongresszus.</i> (Ism.: NOVÁK István)	657
RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE	659
Summary	661
Zusammenfassung	664
Резюме	668

E számunk szerzői és munkatársai: ÁGOSTON Mihály (OMIKK), BÁRDOSI Mária (OMIKK), BENDA Mária (OIK), BERKE Barnabásné (OMIKK), FUTALA Tibor (OMIKK), HANGYÁL ZS. Anna (OMIKK), HÉBERGER Károly (BMEKK), HEGEDŰS Péter (MKKEKK), HORVÁTH Tibor (ELTE Könyvtártudományi Tanszék), JÁNSZKY Lajos (OMIKK), MÁNDY Gábor (OSZK-KMK), NOVÁK István (OMIKK), SZABÓ A. Sándor (AGROINFORM), SZALKAI Istvánné (MKKEKK).

Úgy gondoltuk, szokásunktól eltérően rövid előjáróbeszédet kell jelen számunk közleményei elé illeszteni. Mégpedig azért, mert három olyan témakörrel foglalkoznak, amelyekre az utóbbi időben különös gondot fordítottunk.

Ez évben ünnepelte könyvtár- és tájékoztatásügyünk egyik meghatározó intézménye, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár megalapításának 100. évfordulóját. Illőnek tartottuk, hogy mi is megemlékezzünk e jeles eseményről; ám nem egy újabb ünnepi beszéddel kívántuk ezt tenni, hanem – cseppeket mérítve a tengerből –, rövid pillantást vetve az intézmény múltjára, történetének kiemelkedő alakjára, *Káplány Géza* személyiségét idézzük fel, majd a jelen egynémely teljesítményének bemutatása mellett az országos műszaki szakirodalmi tájékoztatás – s benne természetesen az OMIKK –, várható fejlődési irányairól szóló írást közlünk.

Vendégszerkesztőnk, *Horváth Tibor*, aki lapunk ez évi 5. számát szerkesztette a könyvtárközi együttműködésről, bevezetőjében már jelezte, hogy a bőség zavarán nem bírt úrrá lenni, s számos érdekes, e témakörbe vágó kézirat a későbbi számokban fog megjelenni. Olvasóink mindhárom rovatban találkozhatnak a téma folytatásával; örömmel vennénk, ha némelyek közülük hozzászólásra is ragadtatnák magukat.

Végezetül – *Horváth Tibornak* és *Mándy Gábornak* adva meg a szót – formálisan lezárjuk e számunkban a szakrészlegekről folytatott vitát. Tudjuk jól magunk is, hogy e „vitázárók” újabb vitának adhatnak tápot, s igazából nem jelentenek végső választ a kérdésekre. A választ mindenekelőtt a könyvtárak gyakorlata fogja megadni. Ezért, ha egyelőre nem is szándékozunk tovább foglalkozni e témakörrel, a későbbiekben, a mindennapok tapasztalatai alapján szívesen visszatérünk rá.

A szerkesztőség

KÁPLÁNY GÉZA PÁLYAFUTÁSA

HANGYÁL ZS. ANNA

Egyik kiváló, alighogy nyugdíjba ment pályatársunk, akit az Akadémiai Könyvkiadó az új magyar közép-lexikon könyvtári-könyvtárosi szócikkeinek megírására kért fel, nemrég ezt mondta: „Meglepően kevés cikket, tanulmányt találtam Káplány Gézáról, nehéz volt belőlük kellően alapos portréját összehoznom.” A Könyvtári Figyelő e részletező pályakép közzétételével valamint törleszteni kíván a kétségtelen adósságból. Jó alkalmat ehhez a hosszú ideig éppen az ő nevével fémjelzett intézmény, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár alapításának századik évfordulója kínál. Annál is inkább, mivel ez az intézmény, amelyet akkor még Technológiai Könyvtárnak hívtak, az ő munkásságának köszönhetően vált korszerű – „extrovertált” – szak-könyvtárrá, s indult el a különféle dokumentációs és információs szolgáltatások kifejlesztésének az irányába. A káplányi életmű „üzenetei” ezért ma is időszzerűek, s abban foglалhatók össze: haladni, de megalapozottan, szervesen építkezve. Vagy hogy az általa leírt szavakkal éljünk: „Jó vagy rossz, amit a könyvtáros idő folyamán produkál; a helyes, a jó mindig értékes segítség marad, a helytelent, a tévest soha nem lehet egészen eltüntetni.” S ez nem akármilyen intelem.

Káplány Géza 1880. február 4-én született Erzsébetvárosban (Kisküküllő m.). Atyja, id. Káplány Géza, nagyhírű ítélőtáblai bíró volt, akitől fia írói hajlamait örökölte; neves jogi művek mellett szerzője a Tövisék és virágok c. verseskötetnek is.¹

Kilenc gyermek közül Géza a legidősebb. Elemi és középiskolai tanulmányai után (Budapest, Szeged) 1894-ben a Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyamának növendéke lett, 1898-ban avatták hadnaggyá.

Első állomáshelye Marosvásárhely, majd Szegedre kerül. Itt, mivel a hadnagyi képe-sítés nem jelentett egyúttal érettségi bizonyítványt, leteszi az érettségit (1905). Nagy lehetőségek állnak a kiváló képességű fiatal tiszt előtt, főhadnagynak léptetik elő, de benne ekkor már egészen más szándékok érlelődnek.

„. . . a katonai pálya, melyet egy 14 éves gyermek könnyen hevülő készségével, de némi részben atyámnak, kinek nagy családjával folyton küszködő, igen szerény anyagi viszonyok között kellett egymásután felnövő számos gyermekéről gondoskodnia, az ő akkori legjobb belátása szerint és könnyebbségére választottam, amint azt untalan tapasztaltam, nem felelt meg hajlamaimnak, tehetségemnek, gondolkodásomnak . . .” – írja 1913-ban *Milch* Gézának írt önéletrajzi vázlatában.²

1906-ban megnősül, majd 1907 májusában lemond tiszti rangjáról. Lemondásának oka, hogy szabad emberré váljon, gondolatait szabadon kifejthesse. 1908-ban jelenik meg *A ma militarizmus* c. munkája, amelyben – elsőként Magyarországon – bíráltni meri az

akkori hadsereget. A tanulmány óriási feltűnést kelt, megdöbbentő igazságokat mond el a militarizmusról és a háborúról: „. . . a magántulajdon, a tőke és a szerzett jogok és kiváltságok védelmében merül ki, s a dolgozó kizsákmányolt többséget csak annyiban érdeklí, amennyiben ezek az érdekek szípolozó törekvéseket tartalmaznak a nemzet teste ellen vér- és pénzáldozatok címén.”

Még 1907-ben beiratkozik a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi, majd a Bölcsészeti Karára; itt megszakításokkal 8 félévet abszolvál (1907–1928). Filozófiai és társadalomtudományi előadásokat hallgat. E tanulmányai során kerül kapcsolatba *Jászi Oszkárral* és *Szabó Ervinnel*. Ez utóbbi tanácsára 1909-ben családostul, immár két gyermekkel Párizsba költözik, ahol gyarapítja francia és angol tudását és folytatja filozófiai és társadalomtudományi tanulmányait: „. . . egy éven át a párizsi École des Hautes Études Sociales főiskolájának filozófiai, pedagógiai, közgazdasági és publicisztikai tanfolyamait hallgattam, de sűrűn látogattam a Sorbonne és a Collège de France előadásait is . . .”³. Francia és angol nyelvtudása mellett jól olvas olaszul. Egy ideig Londonban tartózkodik, de Svájcot, Németországot, Itáliát ugyancsak bejárja.

1911-ben tér vissza Magyarországra. Míg párizsi tanulmányaiban felesége vagyona támogatta, idehaza nyelvtanítással, fordításokkal, cikkírással foglalkozik. Előadásokat tart a Társadalomtudományi Társaságban, majd a Galilei Körben. A Társadalomtudományi Társaság Szabadiskolájának igazgatósági tagja.

1912-ben pedagógiai szakfolyóiratot indít Szülő és Gyermeek. Szülők iskolája. Csáládi gyermeknevelési folyóirat címen, de csak az első szám jelenhetett meg az akkori általános érdektelenség következtében.

1913-ban hivatali állásért folyamodik, s ez évben Szabó Ervin biztatására a Kereskedelmi Múzeum könyvtártisztje lesz.

1914-ben népfelkelő gyalogosként hívják be. 1916-ban orosz hadifogságba kerül. Tudásvágyára jellemző, hogy fogsága idején jól megtanul oroszul. 1920-ban kerül haza, és ismét elfoglalja munkahelyét. A Technológiai Iparmúzeum és Anyagvizsgáló Intézet fennállásának 40. évfordulóján a kereskedelmi miniszter Káplány Géza könyvtártisztet a megszüntetett Kereskedelmi Múzeum könyvtárából az Iparmúzeum könyvtárába helyezi át (1923. június 27.).

Első feladatának a közel 30 000 kötet rekatalogizálását (az akkori szakzsargon szerint „reorganizációját”) tekinti. Világosan látja, hogy az „egyetlen gyakorlati irányú rendszer” a decimális osztályozó rendszer, vagyis az ETO.

„Az addig avult, a kezdeti csekély méretekhez szabott, s a mintegy önmagát kinőtt alfabetikus jelzetű szakrendszer alapján rendezett katalógus és pótkatalógus helyett az egész könyvanyag bibliográfiai új feldolgozása lett folyamatbavéve és pedig az amerikai Dewey-féle Classification Decimal, illetve a Bruxelles-i Institut International de Bibliographie által szerkesztett, ill. átdolgozott Manual du Répertoire Bibliographique Universal szakbeosztási rendszere alapján.”⁴

A nagy munkát egyedül végzi, megszakítás nélkül 1930-ig, egyes források szerint 1931 végéig. Az eredmény két új katalógus, amely az akkori szakmai követelményeknek teljesen megfelelt. Az egyik a „decimális rendszerű szakkartoték”, a másik pedig az „alfabetikus rendszerű szerzői kartoték”. E két katalógussal veti meg Káplány Géza a korszerű

tájékozottatás alapjait a Technológiai Könyvtárban. „Egy könyvtár csak akkor lehet hivatalos magaslatán – írja, ha olvasóközönsége legkülönlegesebb igényeit is lehetőleg azonnal kielégíteni képes, ha az olvasót fáradtságos és időt rabló, sokszor téves irányú és bizonytalan kimenetelű kutatásoktól megkímélve, bármely irányban kielégítően, gyorsan tájékoztatja.”⁵

Tervezi a „fontosabb szakfolyóiratok maradandó értékű cikkeinek bibliográfiai feldolgozását és kartotékokba sorolását”, de egyedül nem tud megbirkózni ezzel a hatalmas feladattal.

A rekatalogizálás módot nyújt neki arra, hogy korszerűen értelmezze és tisztázza a címléírás vonatkozásait is. Az impresszum adatok sorrendjét illetően a Fővárosi Könyvtár gyakorlatát veszi alapul: megjelenési hely, kiadó, év. A lapszám megjelölésére a kis „p” betűt használja. A könyvek alakját tekintve három formátumot különböztet meg: oktáv alak (26 cm-es gerincmagasság), kvart alak (26–35 cm-es gerincmagasság), fólió alak (35 cm-en felüli gerincmagasság). E három nagyságrendnek megfelelően bevezeti az *A–B–C* betűjeles numerus kurrens raktározási rendszert. Folyóiratoknál *D* a fólió, *E* a kvart, és *F* az oktáv alak betűjele.

A katalogizálás folyamán a felvételi cédulákat két példányban készíti el, egyik kerül a törzskatalógusba, a másik naptári év szerinti besorolásban mint akcessziós címanyag kerül lerakásra. Ebből először is könnyen megállapíthatók (az alfabetikus, ill. vezérszavas összeállításnak köszönhetően) az év folyamán beérkezett művek (rendelések kiírásánál jó támpont), másodszor ez az „... akcessziós címanyag rendelkezésre áll arra is, hogy esetleges publikálás céljára nyomdailag is felhasználható legyen.”⁶ Ezt az akcessziós cédulanyagot nyomatja ki később a *Műszaki Bibliográfiai Közlemények* c. sorozatban.⁷

Káplány Géza figyelme nemcsak a módszertani tennivalókra irányul. Új raktárápítésre kér ajánlatokat. Az akkor legkorszerűbb Ganz–Vajda rendszerű, szabadalmazott vasszerkezetű raktár 1927 nyarán készül el.

Az új raktárt két földem osztja három szintre. Az állományt az egyes emeleteken drótvéghálózattal ellátott modern könyvvállványzaton tárolják. Ez gazdaságos helykihasználást, nagyobb tűzbiztonságot és nagyobb tisztaságot tesz lehetővé, mint a korábbi raktározási módok. A raktárnak közvetlenül az olvasóterem mellé való telepítésével az olvasók kiszolgálása is gyorsabbá válik.

E munkálatok megteremtik az előfeltételét annak, hogy a könyvtár látogatottsága évről évre növekedjék. 1929-ben országos viszonylatban a harmadik helyen áll:⁸

Fővárosi Könyvtár	160 604 olvasó
Egyetemi Könyvtár	54 799 olvasó
Technológiai Könyvtár	20 169 olvasó

Az állománygyarapodás tekintetében azonban az ország nagykönyvtárai között még az utolsó helyre szorul, 1921–1929 között mindössze 3836 kötet a könyvvállomány gyarapodása.⁸

Az olvasók 1929-ben fognak össze első ízben a könyvtárért. Emlékiratot intéznek a kereskedelmi miniszterhez, amelyben kérik, hogy az országnak ezt az „... ezidőszert egyetlen nyilvános műszaki könyvtárát fejlessze ki a kor igényeihez képest és lássa el a szakirodalom összes érdekes termékével.”⁹

Az „öntevékeny olvasói megmozdulás” mögött valójában Káplány Géza taktikai lépése áll. Az eredmény jelentős összeg (10 000 Pengő) az állomány gyarapítására.⁸

A műszaki szakemberek egyre tisztábban látják a könyvtár fontosságát: „Kétségtelen, hogy az iparos szakembernek az ő mindennapi nehéz munkájához semmi sem nyújthat érdekesebb, nélkülözhetetlenebb, igazibb segítséget, mint éppen szakművekkel, s folyóiratokkal gazdagon ellátott, jól szervezett, modern szakkönyvtár . . .”¹⁰

A korabeli kultúrpolitikai célkitűzések azonban nem kedveznek a könyvtárak fejlődésének. A könyvtárak „. . . nagymértékben a könyvtári fenntartó különös megértő jóindulatára vannak utalva . . . , lehetséges-e tehát azon csodálkozni, hogy az illetékesek, akik az állami pénzeszsákot bekötve tartják, a könyvtárak igényeivel szemben gyanakvóak, s csupán annyit engedélyeznek, amennyivel a könyvtárat a víz színén lehet tartani.”¹¹

Pedig a „. . . könyvtárak ma már nem csupán a könyvek tárházai, nem pusztán könyvtárak többé, hanem úgy a könyvek belső organizációját, mint pedig a kutatási technikát illetően tudományos bibliográfiai laboratóriumokká váltak. Különösen érvényes ez a megállapítás a műszaki könyvtárügyre vonatkozóan, hiszen az iparnak a műszaki tudományokkal való szoros kapcsolata, s az alkalmazott tudományoknak az ipar fejlődésére vonatkozó jelentősége ebben a korszakban már olyannyira kétségtelen, miszerint elmondhatni, hogy az ipar e tudományok segítségével nélkül ügyszólván egy lépést sem tehet előre.”¹²

Az emlékirat fenntebb leírt sikerén felbuzdulva, nagyszerű, harcos, a maga nemében egyedülálló mozgalom indul meg. A Technológiai Könyvtár és olvasói között létesült szövetség lesz éveken át a könyvtár fejlődésének egyedüli biztosítója. Ez a széles körű „könyvtári aktíva” élénk visszhangra talál nemcsak a napi- és szaksajtóban, hanem a hazai műszaki és ipari körök különböző rétegeiben is. A mozgalom társadalmi jellegű és végig az is marad.

1929. február 19-én 60 aláírással kis „értesítés” jelenik meg a könyvtár hirdetőtábláján, amely először hívja össze mindazokat, akik „kedvelt könyvtárunk fejlődését és gyarapodását a maguk részéről is kívánatosnak tartják”.¹³

1930. április 24-én hívják össze a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete (a továbbiakban: TKBE) első közgyűlését. Alapszabályait 1930 októberében hagyja jóvá a belügyminiszter.¹⁴

Az egyesület célja

„. . . A Technológiai Könyvtár folyamatos fejlődésének és gyarapításának előmozdítása az Egyesület rendszeres anyagi támogatásával, . . . a könyvtár és a hazai műszaki és ipari szakközönség legszélesebb rétegei között a kapcsolat kiépítése és fenntartása, . . . a szakkönyvek és szakfolyóiratok fontosságának megfelelő propagálása, . . . műszaki és ipari körökben a könyvtárlátogatás szükségességének propagálása, . . . összeköttetések létesítése külföldi hasoncélú létesítményekkel s az ebből származó előnyöknek a könyvtár javára történő felhasználása. Az Egyesület feladata továbbá a könyvtár gyűjteményeit vagy használatát, valamint bibliográfiai munkásságát ismertető időszakos vagy önálló szakirodalmi munkák kiadása . . .”¹⁵

„. . . az Egyesület teljes erkölcsi erejének latbavetésével törekedjék . . . , hogy a könyvtár fejlődése és gyarapodása megfelelő állami dotációval biztosíttassék, továbbá a hazai műszaki és ipari érdekeltségek, testületek és magánosok a könyvtár gyarapodásához könyv- és folyóiratadományokkal vagy pénzbeli támogatással járuljanak hozzá.”¹⁶

1931 januárjában az egyesület segítségével megjelenik a Magyar királyi Technológiai Intézet Nyilvános Könyvtára testületi kiadványaként „a könyvtár fejlesztését szolgáló *Bibliográfiai Közlemények*” első száma Káplány Géza szerkesztésében. Ez a közismert *Műszaki Bibliográfiai Közlemények* címet a második számtól kezdődően viseli (1931 október). A terv szerint négy számot kívántak közzétenni évente. A könyvtárral kapcsolatos közérdekű közléseken kívül a kiadvány rendszeresen beszámol a TKBE munkájáról is. Megkezdte az 1923 óta beszerzett könyvek jegyzékének ETO szakrendben történő közlését. E műszaki bibliográfiák összeállítója ugyancsak Káplány Géza, mint ahogy kevés cikk kivételével a füzetek írójának is őt tekinthetjük, szerkesztőségi cikkek, nevével jelzett tanulmányok stb.).

A MBK-ból huszonnyolc füzet jelent meg 1931–1950 között, de az utolsó már nem Káplány Géza szerkesztésében. Az első magyar műszaki bibliográfiai „folyóiratnak” is tekinthető időszakos kiadvány a szakemberek egyöntetű helyeslésével találkozott.¹⁷

Az 1931. év gazdag erkölcsi és anyagi sikerrel zárult ugyan, de a további években a gazdasági válság erősen visszahat a könyvtárra. Hovatovább az a veszély fenyeget, hogy új anyagot nem is tudnak az olvasók rendelkezésére bocsátani, „. . . így a Technológiai Könyvtár már nem cselekvő könyvtárként fejtheti ki működését, hanem műszaki archívummá alakul át.”¹⁸

Memorandumok, parlamenti interpellációk eredményeként 1 fő „kiszolgáló személyzettel” bővül a könyvtári létszám. Az olvasóforgalom változatlanul növekszik, szükségessé válik az olvasóterem bővítése.

A szóbeli könyvtári tájékoztatás ugyancsak Káplány feladata. Ennek jellemzésére álljon itt egy, a TKBE rendes közgyűlésén elhangzott felszólalás, nevezetesen *Miskolczi József*: „Külföldi tartózkodásom során sok hasonló intézményt volt alkalmam megtekinteni, s azok berendezése talán szebb és tökéletesebb volt, de sehol olyan jó kartoték-katalógust, s oly készséges felvilágosításokat és szolgálatkészséget nem találtam, mint a Technológiai Könyvtárban.”¹⁹

A Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet nagytermében 1933. június 30-án a Mérnöki Kamara, a kereskedelmi és iparkamarák, az ország számottevő ipari, kereskedelmi érdekképviselői részvételével a könyvtár alapításának 50. évfordulója alkalmából ünnepi ülést tartottak. Az elért eredmények méltatása mellett kénytelenek megállapítani, hogy a gyarapodás megállt.²⁰ A könyvtár ilyen jellegű elhanyagoltsága lassan közüggé válik, Káplány Géza a sajtó nyilvánosságán keresztül igyekszik „sorvado könyvtára” számára támogatást keresni.²¹

A könyvtár látogatottsága a sok nehézség ellenére is egyre nő. 1935. január 30-án a meglévő mellett újabb 70 személyes olvasóterem létesült, de kevéssel megnyitása után már az is kicsinek bizonyult. Ezért csakhamar felvetődik 100 személyessé történő átalakításának kérdése. Az olvasóforgalom növekedése mögött a szakfolyóiratok iránti megnövekedett érdeklődés rejlik. 1930-ban 22 767, 1935-ben 57 014 volt a könyvtárat látogatók száma.²²

Ebben az évben nevezik ki Káplány Gézát főkönyvtárossá. Az új főkönyvtáros világszerte látja, hogy a magyar technikai tudás és ipari felkészültség csak akkor tud lépést tartani a külfölddel, ha: „... a már kötelezővé vált iskolai általános műveltség elsajátításához hasonlóan a technikai műveltség megszerzését és az ipari szakképzettség fokozását is minél jobban megkönnyítjük azok részére, akiknek erre az ország nagy- és kisiparának fejlesztése és megszilárdítása érdekében szükségük van. Egy minden ízében korszerű és jól felszerelt gazdag állományú nyilvános szakkönyvtár létesítése ma már olyan követelmény, mely éppen a mai viszonyok mellett az ország ipari boldogulása szempontjából lényeges előfeltétel, az egyének ezrei szempontjából pedig jóformán kenyérkérdést jelent.”²³

A TKBE küldöttsége 1936. január 24-én felkereste az iparügyi minisztert, és átnyújtotta „Felirat”-át. E felirat szerzője kétségtelenül Káplány Géza. Stílusa, logikai rendje, szakmai értéke egyaránt ezt támasztja alá.²⁴

Hét pontban foglalja össze a könyvtár további fejlődését biztosító „kívánalmakat”. Említésre méltó kettő belőlük: a könyvtár gyarapítására költségvetésileg biztosított állandó összeg szolgáljon, továbbá a könyvtár nevét változtassák Országos Ipari Műszaki és Gazdasági Könyvtárra.

1936 áprilisában írja meg Káplány Géza „*Technikai könyvtárak korszerű problémái, különös tekintettel a Technológiai Könyvtárra*” című cikkét.²⁵ Ebben rámutat arra, hogy „... a modern szakkönyvtárak igazi használhatóságát nem is annyira a könyvek végtelen száma, mint inkább az a körülmény determinálja, hogy milyen mértékben képesek szakirodalmi kérdésekben lehetőleg teljes referenciaanyagot szolgáltatni.”

1936-ban a könyvtár egy újszerű propagandaformával élve, részt vesz a Budapesti Nemzetközi Vásáron a „Tudomány a magyar ipar szolgálatában” nevű pavilonban.²⁶

1937 májusa egy tanulmány születésének időpontja. A címe: *A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében*.²⁷ Ez a nemrég alakult Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete és a budapesti közkönyvtárak együttes rendezésében szervezett első magyar könyvtárosképző tanfolyam munkálatait és eredményeit ismerteti: „... a modern könyvtárvezető ma már nem annyira konzervátor, könyvtárőr, mint inkább organizátor, tehát a praktikus tapasztalat embere...” „... a most végző első könyvtárosképző tanfolyam jótétemény volt a szakkönyvtárak fiatal személyzetére nézve, sokat láttak, sokat tanultak, sokat tapasztaltak... , de ezenkívül bizonyára valami fontosat is nyertek, amit úgy hívunk k ö n y v t á r o s i ö n t u d a t.”²⁸

Pálffy Miklós már 1937-ben felveti a Technika hasábjain a műszaki Központi Címjegyzék megszervezésének szükségességét a Technológiai Könyvtár keretein belül.²⁹ A Magyar Könyvszemle e kérdéssel foglalkozó cikke szerint ez a KC tartaná nyilván Magyarország területén a kutatás céljaira kifejezetten felhasználható vagy kikölcsönözhető összes műszaki irányú folyóiratot, illetőleg ezek pontos hollétét. Emellett irodalmi adatgyűjteményeket (bibliográfiákat) szerkesztene, és minden irányba úgy tevékenykednék, hogy a szaktájékoztatót elősegítse.

Káplány figyelmét egyre inkább a párizsi dokumentációs világkongresszus (1937. augusztus 16–21.) előmunkálatai kötik le, ahol Magyarországot rajta kívül dr. *Trócsányi György* (Képviselőház Könyvtára), dr. *Witzmann (Veredy) Gyula* (Székesfőváros Nyilv-

nos Könyvtára) és dr. *Krisztics* Sándor (Szociográfiai Intézet igazgatója) képviselik.³¹ A kongresszuson a magyar küldöttek többször felszólaltak. E kongresszus után Káplány a Könyvtáros Egyesület Nemzetközi Szövetségének (IFLA) 10. ülésén vesz részt. Hazautaztában több külföldi nagykönyvtárat látogat meg (Drezda: Technische Hochschule, Lipcse: Deutsche Bücherei, Düsseldorf: Verein Deutschen Eisenhüttenleute, Essen: Kruppsches Bücher – Halle, München: Deutsches Museum).³²

A Nemzetközi Dokumentációs Szövetségben (FID), ill. jogelődjében való magyar részvétel egyébként Szabó Ervin, a Fővárosi Könyvtár igazgatója és *Mandelló* Gyula egyetemi tanár nevéhez fűződik, és a nemzetközi bibliográfiai együttműködés megszervezését célozza. A két világháború között Káplány Géza tartja a kapcsolatot a FID-del, amelynek ezekben az években egyre inkább a dokumentáció és a dokumentációs együttműködés vált központi témakörévé. Hazatérve *Ipari dokumentáció* címmel számol be tapasztalatairól a Magyar Racionalizálási Bizottság 1938. március 31-i ülésén. Ez a beszámoló később nyomtatásban is megjelenik.³³

1938. május 20-án Budapesten megalakul a Magyar Ipari Dokumentáció Előkészítő Bizottsága, amelynek munkatervezetének 3. pontja azt mondja ki, hogy „a Bizottság a Technológiai Könyvtár útján csatlakozik a hágai Fédération Internationale de Documentation-hoz, s annak munkájában közvetlenül is részt vesz”. Ezt követően 1938. június 14-én a Magyar Mérnök- és Építészegylet nagytermében Alingh *Prins* dr., a FID elnöke tart előadást a dokumentációval kapcsolatos problémákról.

Káplány Géza ezidőtájt igen tevékeny egyesületi életet él. Az IFLA 1938. július 5-én Bruxelles-ben tartott évi ülésén ő képviseli a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületét, amelyben ekkor a könyvtári szakosztály elnökhelyettese. Utazását felhasználja néhány olyan könyvtár és dokumentációs központ meglátogatására és tanulmányozására, amelyek fontosak lehetnek a megalakítandó Műszaki Forrás- és Adattudakozó Központ számára (Berlin-Charlottenburgi Technische Hochschule Könyvtára, Verein Deutscher Ingenieur berlini könyvtára, Deutscher Normenausschuss stb.). Majd szeptemberben Oxfordba utazik, hogy e hónap végén (21–26. között) részt vegyen a FID XIV. Nemzetközi Konferenciáján, amely a dokumentációs központok és könyvtárak közti együttműködés kérdéseivel foglalkozott. Előtte Hágában tölt három napot, a holland szabadalmi hivatal könyvtárát és a vele kapcsolatban lévő Nederlandsch Institut voor Documentatie en Registratuur dokumentációs karterekanyagát tanulmányozza. (Az intézet igazgatója a már említett Alingh *Prins*.)³⁴

1939 júniusában új tanulmánya jelenik meg, *A mérnökszellem modern korunk szolgálatában* címen.³⁵ Ugyanebben a hónapban rendezi a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete 2. kongresszusát, amelyen a *Dokumentáció és a könyvtárak* címen tart előadást.³⁶ 1939. augusztus 10–13. között Zürichben tartják a FID XV. Nemzetközi Konferenciáját. Magyarország képviselője ismét Káplány Géza. E konferencia négy témakörre oszlik: 1. munkamegosztás a dokumentáció és a könyvtár között, 2. a dokumentáció és az adminisztráció, 3. az ipari dokumentáció, 4. a fotografikus sokszorosító eljárások a dokumentáció területén.

A két FID konferencián elhangzottokról 1939. november 30-án számol be a Magyar Racionalizálási Bizottság rendezésében a Magyar Mérnök- és Építészegyletben. Ezen az

ülésein határozzák el a Magyar Ipari Dokumentációs Központnak a Technológiai Könyvtáron belül történő létrehozását.³⁷ Ezt a határozatot később a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok évi közgyűlése elé terjesztik.³⁸

1941-ben Káplány a FID Salzburg-i konferenciájára utazik.³⁹ 1942 tavaszán *A dokumentáció célja és feladatai. Hazai szakkönyvtárak alkalmasságának kérdései a dokumentációt illetően* című tanulmányában számol be az 1941 májusában alakult Deutsche Gesellschaft für Dokumentation első tanácsüléséről (1942. január 19.), majd ugyanezen év szeptemberében részt vesz a fenti dokumentációs intézmény Salzburgban tartott ülésén.

A háború előrehaladtával a Magyar Ipari és Dokumentációs Központ kérdése lekerül a napirendről, Káplány további tevékenysége a Technológiai Könyvtárra korlátozódik. 1940 májusában jelent meg a könyvtár olvasótermeire vonatkozó új „szabályzat”.⁴⁰

Ez év decemberében ünnepli a TKBE 10 éves fennállását. Az ünnepi ülésen Káplány Géza számol be az Egyesület ez idő alatt végzett munkájáról és az elért eredményekről.⁴¹

Az iparügyi miniszter 1941-ben a kolozsvári Iparmúzeumot, valamint a marosvásárhelyi Iparmúzeumot a Technológiai Könyvtár felügyelete alá helyezi. Mindkét helyen műszaki és ipari jellegű szakkönyvtár is létesül, amelyek a Technológiai Könyvtár irányítása alatt működnek.⁴²

A rövidebb lélegzetű tanulmányok után Káplány Géza könyv írására szánja el magát. 1943-ban a TKBE kiadja a *Könyvtárak korszerű fejlesztése és rendezése* című két-kötetes munkáját, amely az eddig gyérszámú könyvtártudományi monográfiák sorában jelentős teljesítmény. Szerzője a második kötetben adja közre az ETO rövidített magyar nyelvű kiadását hazánkban először, a német és francia nyelvű nagykiadások, valamint a német nyelvű rövidített kiadás alapján.⁴³

Ő maga így ír könyvéről: „Szemem előtt egy kisebb középkönyvtár képe lebegett, a kisebb könyvtárak magukra hagyott, jóindulatú, de többé-kevésbé avatatlan könyvtárosainak kívántam segítségére lenni. Minden, ami e könyvben van, harmincévi könyvtárosi próbálgatás és tapasztalat eredménye. Nem igen törekedtem arra, hogy mások, jeles bel- és külföldi szakemberek munkáiban fellelhető értékes szakvéleményeket e könyvben összehordjam, azt eggyé gyúrjam, s így feltálaljam. E könyv legyen inkább az én eddigi munkálkodásomnak mintegy kiteljesülése. Húsz év óta, mint egy fontos magyar szakkönyvtár vezetője, mondhatni építőmestere, eleinte két karommal is dolgoztam, míg újjá építettem. E húsz év hite, próbálkozásai, győzni akarása van e könyvben lefektetve.”⁴⁴ A művet a magyar könyvtárosi társadalom elismeréssel fogadta.⁴⁵

Mintha önmagáról írta volna könyvének bevezetőjében „... minden vitán felül kétségtelen . . . , hogy holtig megőrzött tanulási vágy nélkül jó könyvtáros el sem képzelhető.”⁴⁶

Káplány Géza 1944. május 13-án, 64 éves korában a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészkarán bölcsészdoktori címet nyert. Disszertációjának címe: *A mérnök-szellem modern korunk szolgálatában*.⁴⁷

Bár a háború már Magyarország területén folyik, a könyvtár, amíg csak lehetséges, nyitvatartja kapuit. A légitámadások következtében súlyos károk keletkeznek, fűteni a terméket már nem lehet, így 1944 novemberében a nyilvános szolgálatot megszüntetik, az olvasótermeket bezárják.

Budapest ostroma alatt a Technológiai Könyvtárat is jelentős károk érik. Az egyik olvasóterem beomlik, a könyvtár állományának egy része tűzben pusztul el. 1945-ben azonban itt is megindulnak a helyreállítási munkálatok, és ez év júniusában a könyvtár ismét megnyitja kapuit olvasói előtt.⁴⁸

1945. június 26-án Káplány Géza „*Előterjesztést*” ír a vidéki fiókhálózat kiépítése, a könyvtár új elhelyezése, Ipari Dokumentációs Központ felállítása céljából, de az ország akkori gazdasági helyzete ezt nem teszi lehetővé, az Országos Könyvtári Központ, amelyet a 11170/1945. M.E. számú rendelettel az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ jogutódjaként hoztak létre, csupán 1947-ben, a feladatait kibővítő rendelet megjelenése után kezdett a Technológiai Könyvtárral foglalkozni.

A TKBE ebben az időben még két vonatkozásban fejt ki hasznos tevékenységet, egyrészt az 1947. április 18-i közgyűlésen *Lakatos* Miklós építés és közmunkaügyi államtitkár tart előadást A Technológiai Könyvtár szerepe az újjáépítés szolgálatában címmel, másrészt *Káplány* Géza ösztönzésére újabb előterjesztés készül a könyvtár fejlesztésére.⁴⁹

Azonban a TKBE a felszabadulás után megváltozott társadalmi és gazdasági körülmények között már nem tudja eredeti célkitűzéseit teljesíteni. 1949-ig tart ugyan még néhány ülést, tevékenysége azonban fokozatosan elhal, s így az egyesület feloszlását elrendelő 170/9/1949. NT. sz. rendelet (Népgazdasági Tanács Határozatainak Tára, Bp. 1949. 60.p.) tulajdonképpen egy már nem létező egyesületet szüntet meg.

A hazai könyvtárügy és azon belül a műszaki könyvtárügy az ötvenes évek elején indul fejlődésének arra az útjára, amelyet a Technológiai Könyvtárból kifejlődött Központi Műszaki Könyvtár (1952), illetve a Műszaki Dokumentációs Központ létrehozása jelez. (1949.)⁵⁰

Káplány Géza e korszak műszaki könyvtárügyét már nem vezethette. Magas korára való tekintettel nyugdíjba vonult, de bejárta a Műszaki Könyvtárba, hogy hatalmas szak tudását szeretett könyvtára számára kamatoztassa.

Élete utolsó éveinek két jelentős szakmai eseményét kell még megemlítenünk, egyrészt 1947-ben Bernben *Németh* Bélával, majd 1948-ban a hágai konferencián *Lázár* Péterrel ő képviseli Magyarországot a FID 11., illetve 13. konferenciáján⁵¹, másrészt miután a kormány 200 000 devizaforintot biztosított a könyvtár számára, hogy a háború alatt megjelent műszaki könyveket pótlólag beszerezze, az ezzel kapcsolatos bibliográfiai kijelöléseket Káplány Géza végzi el.

Megérte az általa annyiszor propagált dokumentációs munka kibontakozását, látta a műszaki könyvtárügy és a dokumentáció integrálódását, amely ezen a szinten már nem lehetett egyetlen harcos ember munkájának eredménye.

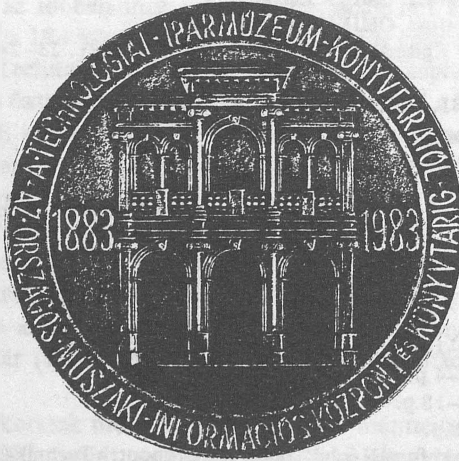
1952. május 9-én halt meg Budapesten.

IRODALOM

1. Magyar Életrajzi Lexikon. 1. köt. Bp. 1967. 853–854.p. Józsefvárosi Lexikon. Bp. 1970. 115.p., GULYÁS Pál: Magyar írók élete és munkái. (Kézirat, MTA Kézirattára).
2. OMIKK irattár.
3. Id. idézett önéletrajzi vázlatát, OMIKK irattár

4. Bibliográfiai Közlemények (a továbbiakban: MBK) 1931. 1. sz. 13.p.
5. KÁPLÁNY Géza: Könyvtárak korszerű elrendezése . . . Bp. 1943. 1. köt. 82.p.
6. uo. 81.p.
7. MBK, 1931. 1. sz. 72.p.
8. uo. 14–16.p.
9. Magyar Iparosnevelés, 3. évf. 1929. 6. sz. 16.p.
10. Magyar Ipar, 7. évf. 1928. 24. sz. 10.p.
11. KÁPLÁNY Géza: Könyvtárak korszerű berendezése . . . Bp. 1943. 1. köt. 143.p.
12. uo. 143.p.
13. MBK, 1931. 1. sz. 5–6.p.
14. 258.164/1930–VII. sz. rendelet. Függelék: 1934. dec. 13. 185.975/1934–VIII. sz. rendelet. Szövegét ld. MBK, 1941. 24. sz. 25–32.p.
15. Alapszabály. 2. paragrafusa. OMIKK irattár.
16. Alapszabály. 3. paragrafusa. OMIKK irattár.
17. A Magyar Mérnök- és Építészegylet Közlönye, 65. évf. 1931. 23–24. sz. 154.p. Műszaki Lap, 1931. 3. sz. 11.p.
Technika, 12. évf. 1931. 1–2.sz. 108.p.
18. MBK, 1932. 5. sz. 4.p.
19. MBK, 1932. 3. sz. 8.p.
20. MBK, 1933. 6. sz. 1.p.
21. Pester Lloyd, 1934. febr. 9., Pesti Napló Melléklete, 1934. febr. 14., márc. 29., Népszava, 1934. ápr. 8.
22. MBK, 1936. 13. sz. 5.p.
23. uo. 2.p.
24. uo. 4–10.p.
25. MBK, 1936. 14. sz. 6–12.p.
26. MBK, 1936. 15. sz. 3–4.p.
27. MBK, 1937. 18. sz. 1–18.p.
28. MBK, 1937. 18. sz. 18.p.
29. PÁLFFY M.: A műszaki forrás- és adattudakozó központ. = Technika, 18. évf. 1937. 2. sz. 49–50.p.
30. Magyar Könyvszemle, 3. foly. 62. évf. 1938. 322–323.p.
31. A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének Évkönyve, 1937–38. 2. köt. 66–69.p.
32. MBK, 1940. 22. sz. 4–5.p.
33. MBK, 1938. 20. sz. 1–10.p.
34. Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Évkönyve, 1937–38. 2. köt. 72.p.
35. MBK, 1939. 21. sz. 1–18.p.
36. Magyar Könyvszemle, 3. foly. 62. évf. 1940. 147–156.p.
37. MBK, 1940. 22. sz. 1–18.p.
38. MBK, 1942. 25. sz. 31–34.p.
39. A Budapest Mérnöki Kamara 1941. évi jelentése (Mérnökség és a Technológiai Könyvtár), 145.p.
40. MBK, 1941. 24. sz. 33–35.p.
41. MBK, 1941. 23. sz. 1–28.p.; Anyagvizsgálók Közlönye, 1940. 5. sz. 213–214.p.; Magyar Könyvszemle, 3. foly. 65. évf. 1941. 115.p.
42. MBK, 1942. 25. sz. 1–4.p.
43. MBK, 1944. 26. sz. 10.p.
44. KÁPLÁNY Géza: i.m. 1. köt. 1.p.
45. GORIUPP Aliz: Ismertetés Káplány Géza: Könyvtárak korszerű . . . c. művéről. = Magyar Könyvszemle, 3. foly. 67. évf. 1943. 306–308.p.
46. KÁPLÁNY Géza: i.m. 1. köt. 4.p.
47. PYTE Anyakönyve, 121/1943–44. bejegyzés

- 48-49. MBK, 1947. 27. sz. 2-4.p. Előterjesztés egy Országos Műszaki Könyvtár és vidéki fiókkönyvtár felállítására, illetőleg a Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet nyilvános könyvtára átszervezése tárgyában. OMIKK irattár.
50. 4118/1949/136. Korm. sz. rendelet
51. 1268/23/1949. GF. határozat. Közigazgatási rendszám: O. 308.
51. BALÁZS Sándor: Magyarország képviselete és szerepe a FID-ben. Bp. 1960. 5.p.; BALÁZS Sándor: A Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID). Bp. 1961. 24.p.

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLTATÁSOK AZ OMIKK-BAN

JÁNSZKY LAJOS

Mint ismeretes, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár 1883-ban kezdte meg működését a Technológiai Iparmúzeum Intézeti Könyvtáraként. Ebből fejlődött ki a Központi Technológiai Könyvtár, mint önálló műszaki könyvtár, amelyet 1952-ben a Minisztertanács vonatkozó határozata Országos Műszaki Könyvtár néven országos hatáskörű tudományos könyvtárrá emelt.

Az intézmény tevékenységének másik köre a *dokumentációs (információs) ágazat* nem a könyvtári tájékoztatási funkciókból integrálódott külön műszaki-tudományos tájékoztatássá, hanem kormányintézkedésre létesült 1949-ben, előbb önálló *Műszaki Dokumentációs Központként*, amelyet azonban még kora gyermekkorában szintén főhatósági intézkedéssel a már sok évtizede működő könyvtárral egyesítettek. 1962-től az információs ágazat saját létét az intézmény címében – Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ (OMKDK) – is kifejezésre juttatta.

1982. január 1. óta az intézmény Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) néven működik. Az intézmény szakirodalmi tájékoztató tevékenysége az elmúlt 35 év alatt mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben igen jelentős fejlődést ért el. Néhány hagyományos dokumentációs szolgáltatásból számos információs műfaj fejlődött ki, amelyek termékei több mint 60 kiadványban és egyéb szolgáltatásban jutnak el a felhasználóhoz. E cikk keretében nem kívánunk az OMIKK valamennyi szolgáltatásával foglalkozni, mondanivalónkat a *szakirodalmi tájékoztató kiadványok* fejlődésére, jelenlegi helyzetére és jövő perspektívájára korlátozzuk.

A szakirodalom referáló feltárása

Mint azt már említettük, hazánkban 1949-ben egyetlen központi műszaki dokumentációs szerv munkájával indult meg a műszaki szakirodalomban fellelhető információk gyűjtése, feldolgozása, kiadványokban és szolgáltatásokban való közreadása. Ebben az időben az ún. dokumentációs feldolgozó és közreadó tevékenység a szakfolyóiratokban megjelenő cikkek referálásából, az elkészült referátumoknak referáló folyóiratokban – műszaki lapszemlék – és ún. figyelő kartonszolgálatban való közreadásából állt, és ezeket egészítették ki fordítói és irodalomkutatói tevékenységek. A szakirodalomban folyamatosan megjelenő információk figyelemmel kísérése, az új kutatói-fejlesztői eredményeket, az új technológiákat és ezek újszerű alkalmazását tartalmazó külföldi és hazai közlemé-

nyek kiválogatása, érdemi tartalmuk feltárása minden szakirodalmi tájékoztató tevékenység kiindulópontja. A folyamatos figyelemmel kísérés, válogatás és tartalmi feltárás műveleteire magának az információs szervnek is szüksége van, mert ez a folyamatos tájékozódás teszi lehetővé a legkülönbözőbb információk szolgáltatások kiépítését.

A szakirodalom különféle termékei napjainkra rendkívüli és egyre növekvő mennyiségben jelennek meg, és ezért újabban sokan már reménytelennek tartják a szakirodalom referáló feltárását. A tapasztalat viszont azt mutatja, hogy a referáló feldolgozás megfelelően hatékony – legalábbis a szakfolyóiratok tekintetében –, ha a feldolgozást a vonatkozó szakterületeken és különféle nyelveken kiadott *legjelentősebb* folyóiratokra korlátozzák.

Azt tapasztalták ugyanis, hogy ezekben a legjelentősebb folyóiratokban a közreadott új felismeréseknek és ismereteknek mintegy 80%-a megtalálható, sőt lényegileg nincs is olyan nagyobb jelentőségű új fejlesztési eredmény, amelynek ezek a folyóiratok hangot ne adnának. Ennélfogva a külföldi műszaki és gazdasági fejlődés folyamatos nyomon kísérésében igen kedvező eredményt lehet elérni a források *szignifikáns hányadának* rendszeres feltárásával, és nem kell szükségképpen vállalni a teljes forrásanyag áttekintésének gondját. Ez természetesen kockázattal is jár, de ezt a gazdaságossági mérlegelések alapján vállalni kell.

Eltérő a helyzet akkor, ha nem folyamatos referáló feldolgozásról, hanem egyes kérdések szakirodalmának *visszamenő* felkutatásáról van szó. Ilyenkor a folyamatos referáló feldolgozás eredményein felül egyéb forrásokat is fel kell tárni, így pl. a külföldi referáló folyóiratokban, indexművekben közzétett információkat, hogy különösen az erősen differenciált *szakmai kérdések iránt* érdeklődők részére a szükséges információk a lehető teljességgel biztosíthatók legyenek.

Az OMIKK referáló munkájában ez a gyakorlati, józan szemlélet érvényesül. Napjainkig a külföldi műszaki és vele kapcsolatos alaptudományi szakirodalom, illetve folyóiratirodalom referáló feldolgozására kiválogatott mintegy 2600 külföldi szakfolyóirat ugyan még nem képviseli a külföldi szakfolyóiratok említett szignifikáns hányadát, de ezek körének bővítésével módszeresen törekszünk e hányad elérésére.

1983-ban összesen 2600 külföldi szakfolyóirat került referáló feldolgozásra, és ezekből az év folyamán 105 ezer informatív referátum, továbbá 50 ezer címfordítás, illetve bővített címfordítás készül. A folyóiratcikkeken felül referáló feldolgozásra kerülnek még: szabványok, szabadalmak, kongresszusi beszámolók, monográfiák és kutatási jelentések.

A referáló feldolgozásban a közlemény érdemi tartalmát, illetve eredményeit kell tömören összefoglalni, nem pedig egyszerűen tárgyköreit felsorolni. Ezért a referátumok általában *informatív* jellegűek, és ennek nyomán az érdeklődő szakember az eredeti közleménybe való betekintés nélkül eldöntheti, hogy a közleményre szüksége van-e. Az elkészült referátumok szövegének terjedelme 8 és 12 sor között mozog, és ehhez járul még az eredeti és a magyarra fordított cím, a szerző(k) neve és a közlemény bibliográfiai adatai.

Úgynevezett *jeladó* referátumokat a fejlődés mai fokán nem, illetve csak kivételes esetekben készítünk, ellenben elég nagy arányban élünk – döntően költségkímélési okokból – a címfordítások, illetve bővített címfordítások műfajával olyan dokumentumok-

nál, amelyeknél a címközlés is elegendőnek látszik, így pl. szabványok, szabadalmak tekintetében, továbbá olyan közleményeknél, amelyek a szakfolyóirat profilján kívül esnek, és így tartalmi feltárásukat az alapprofil szerint választott feldolgozó szakember megnyugtatóan nem tudná ellátni.

Az elkészült referátumokat és címfordításokat osztályozási szakemberekkel (ugyancsak állományon kívüli munkával) az ETO szerinti szakjelzetekkel szakoztatjuk. Az elkészült referátumok az OMIKK információs kartotéktárában ETO-jelzetek szerint kerülnek elhelyezésre, és ugyanilyen csoportosításban jelennek meg a referáló folyóiratokban is.

Szakirodalmi tájékoztatók

Az OMIKK szakirodalmi tájékoztatóinak szakterületei felölelik – néhány kivételével – a műszaki tudományok ágait (és egyben az ipar ágazatait), de a legfontosabb olyan ágazatközi területeket is, amelyek a kutatás, a műszaki fejlesztés és a termelés minden területén egyaránt fontosak. A természettudományok közül a geológia és geofizika területén jelenik meg szakirodalmi tájékoztató; a többi alaptudományok alkalmazás szempontjából kiemelkedő fontosságú egyes közleményeiről az alkalmazó szakterület szakirodalmi tájékoztatója tartalmaz ismertetéseket; az ennél bővebb természettudományi szakirodalmi tájékoztatás az OMIKK egyéb szolgáltatásai (témára irányuló gépi információterjesztés – TIGIT, Témafigyelő szolgálat és más intézmények) útján lehetséges.

A szakirodalmi tájékoztatókat az OMIKK minden esetben az illető szakterületen szakmailag legilletékesebb kutató-, fejlesztő-, tervező- és egyéb intézmények, illetve munkatársaik közreműködésével szerkeszti; a szakirodalmi tájékoztatók jelentős része az említett intézmények és az OMIKK közös kiadványaként jelenik meg. Ezért a szakirodalmi tájékoztatók tartalma igazodik a hazai gyakorlat szükségleteihez, és a szakirodalom feldolgozása, a szakirodalmi tájékoztatók szerkesztése azzal a szakértelemmel folyik, ami csak az egyes szakterületek gyakorlati művelőinek lehet a sajátja.

A felhasználónak a szükséges irodalom keresését szakmailag gondosan kidolgozott fejezetbeosztás, továbbá számonkénti és éves tárgymutató teszi kényelmessé. A tartalmi teljesség érdekében a több szakterületet egyaránt érintő szakirodalom ismertetését több szakirodalmi tájékoztató is tartalmazza, az egyes tájékoztatókon belül pedig a több fejezetet érintő irodalomnak az egyik fejezetben elhelyezett referátumához a szakmailag érintett többi fejezetekből utalások vezetnek.

A szakirodalmi tájékoztatók folyóiratcikkeket, tudományos tanácskozások (kongresszusok, konferenciák, szimpóziumok stb.) előadásait, anyagait, kutatási jelentéseket, befejezett kutatómunkákról szóló információkat, könyveket, szabványokat, szabadalmi dokumentumokat, nemzetközi szervezetek dokumentumait, továbbá tudományos és műszaki filmeket dolgoznak fel. Az egyes fejezetek végén közlik az illető fejezet témájában elkészült tudományos-műszaki fordítások adatait is. Az egyes műfajokhoz tartozó szakirodalomról minden füzetben a dokumentum jellegének megfelelő mutatók találhatóak (pl. szabványokról szabványszám, könyvekről szerzők, szabadalmi dokumentumokról ország- és lajstromszám stb.).

A szakirodalmi tájékoztatók alapján tanulmányozni kívánt eredeti dokumentumokról a kiadványokban elhelyezett olvasószolgálati kártyák felhasználásával könnyen, gyorsan, néhány adat feltüntetésével lehet másolatot vagy fordítást rendelni, illetve (pl. könyveknél) kérni a dokumentum kölcsönzését.

A szakirodalmi tájékoztatók a bővebb és szűkebb szakterületeken, vagy éppenséggel a legszűkebb témákban is gyors tájékozódást lehetővé tevő, legteljesebb magyar nyelvű szakirodalmi tájékoztató eszközök. Használatukat nem nélkülözheti egyetlen olyan intézmény, szakember sem, amely vagy aki kutató-, fejlesztő vagy termelésirányító munkáját a legfontosabb szakirodalmi információk ismeretében kívánja ellátni.

A szakirodalmi tájékoztatók – korszerűsített, módosított profillal – az OMIKK korábbi műszaki lapszemléi helyébe lépnek, de azoknál lényegesen szélesebb körű forrásanyagot dolgoznak fel, az ágazati közreműködés révén jobban igazodnak a gyakorlati igényekhez, használhatóságuk, az információk hozzáférhetősége pedig sokszorosan felülmúlja a műszaki lapszemlék megfelelő tulajdonságait. A szakirodalmi tájékoztatók alkalmasak arra is, hogy – legalábbis a vállalatok és intézetek fő profilját illetően – arra lehessen alapozni a vállalati, intézeti belső szakirodalmi tájékoztatást.

A szakirodalmi tájékoztatás és általában a magyar nyelvű műszaki referáló folyóiratok jövőjével és fejlesztésük útjaival ehelyütt nem kívánunk foglalkozni, mivel az említett témakört teljes részletességgel feltárja *Vajda Erik*nek ilyen címmel a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 1983. 1–2. és 5. számában megjelent tanulmánya.¹

Teljesebb tájékoztatást nyújtó szolgáltatások

A szakirodalomban foglalt információkat rendszeresen rövid tartalmi ismertetésekben feltáró két hagyományos szolgáltatás (referáló folyóirat és figyelőszolgálat), a témafigyelés, valamint a gyorsszolgáltatások mellett az OMIKK egyéb információs kiadványokat és szolgáltatásokat is kialakított. Ezek lényegileg arra törekszenek, hogy különös jelentőségű, erősen válogatott külföldi szakirodalmi közleményeket tartalmukban úgy tárjanak fel, hogy az eredeti közlemény vagy fordításának tanulmányozását feleslegessé tegyék.

Ez a feldolgozási mód az ún. tömörített fordítás (tömörítvény), amely a referátumtól annyiban tér el, hogy az eredeti közlemény minden lényeges megállapítását magában foglalja, és a közlemény megértéséhez szükséges szemléltető anyagot (ábrák, grafikonok, táblázatok stb.) is tartalmazza. Az ilyen feldolgozási móddal készült *időszaki dokumentációs kiadványok* megjelenésük rendszerességét tekintve hasonlóak a referáló folyóiratokhoz, azzal az eltéréssel, hogy tételszámban sokkal kevesebb, a tartalmi feldolgozás mélysége szempontjából azonban bővebben feldolgozott szakirodalmat tartalmaznak. Az *eseti tömörítvényes dokumentációs kiadványok* pedig valamely szélesebb érdeklődési kört érintő időszerű kérdés szakirodalmát gyűjtik össze, és ezzel a feldolgozási móddal tartalmában részletesen feltárják, valamint szemléltető anyagával is ellátják.

Műszaki Információ

Az időszakos, teljesebb tájékoztatást nyújtó információs kiadványok első jellemző típusa a *Műszaki Információ* elnevezésű sorozatrendszer, amelynek különböző tematikai sorozatai általában széles, horizontális jellegű tárgykörökbe tartozó külföldi folyóiratcikkek tömörített feldolgozását juttatják az ábrák, grafikonok, táblázatok közreadásával együtt a megrendelő kezébe. A sorozatok számai általában havonta jelennek meg mintegy 40 oldal terjedelemben, és 8–10 folyóiratcikk ábrákkal ellátott tömörített magyar szöveget tartalmaznak.

Műszaki-Gazdasági Információ

Felismerve a műszaki-gazdasági tájékoztatás egyre fokozódó jelentőségét, a teljes tartalmi tájékoztatásnak a *Műszaki Információ* sorozatrendszerben kidolgozott útján az intézmény Dokumentációs Igazgatósága 1965-ben tovább lépett. Olyan tárgykörök tömörítvényes feldolgozását valósította meg, amelyekben a gazdasági szempontoké az elsőség vagy éppen a gazdaságtudományok körébe tartoznak. A feldolgozás módja hasonló a *Műszaki Információ*éhoz. A sorozatok általában havonta jelennek meg, átlagosan 60 oldal terjedelemben.

Mindkét gyűjtőcímes szolgáltatás (*Műszaki Információ* és *Műszaki-Gazdasági Információ*) célja és jellege általános tájékoztatás nyújtása a vonatkozó szakterület legfrissebb, a magyar műszaki fejlesztést közelebbről érintő, többszörösen válogatott külföldi folyóiratanyagból. Minthogy számonként csak 8–10 közleményt tartalmaznak, differenciált tájékozódásra természetesen nem lehetnek alkalmasak, és ugyancsak nem használhatók visszakereső tájékozódás céljára sem. Mindkét hátrányukat azonban messzemenően ellensúlyozza az az előnyük a referátumokkal szemben, hogy a közölt tömörített fordítás az eredeti közleménynek minden érdemi megállapítását és eredményét tartalmazza. Azzal, hogy a tömörített fordítások kb. egyharmaddal, olykor a felével rövidebbek az eredeti szövegnél, csökkentik az olvasás időszükségletét. Annak következtében pedig, hogy a tömörített fordítások nem a könyvkiadáson kívüli szakfordítások követelményei szerint, hanem azoknál igényesebb, a fogalmazás szabatoságára és magyarosságára is törekvő, szakmailag és nyelviileg gondosan lektorált formában készülnek, általában érettebbek az egyedileg rendelt dokumentációs szakfordításoknál.

Műszaki-Gazdasági Tájékoztató

Amíg az előzőekben bemutatott, teljesebb tájékoztatást nyújtó információs szolgáltatások ún. analitikus feldolgozások, mert minden egyes bő információjuk egyetlen külföldi közleményből készül, addig a *Műszaki-Gazdasági Tájékoztató* az ún. szintetikus feldolgozó módszert követi, mert a benne közölt ismertetések általában nem egy-egy, hanem több (témánként átlag 15–20), a témához válogatott külföldi közlemény egyesített (szintetizált) feldolgozását adják.

Ennek a módszernek az előbbivel szemben előnyei, de hátrányai is vannak. Előnyük, hogy több forrásból dolgozván, szélesebb körű külföldi szakirodalmat tudnak bemutatni, mint az analitikus szolgáltatások; hátrányuk viszont, hogy a feldolgozott külföldi közleményeket egyenként nem helyettesítik, azokról együttesen adnak csak össze-

foglaló képet, aminek következtében a téma iránt elmélyültebben érdeklődő, sok esetben az idézett eredeti szakirodalom közleményeihez kénytelen fordulni. Ebből következik, hogy az egyes feldolgozott közlemények tekintetében nyújtott tájékoztatás nem annyira teljes, mint az analitikus feldolgozás esetén.

További eltérés, hogy az analitikus szolgáltatások elsősorban a kutatók, fejlesztők, szerkesztők, tervezők részére közölnek hasznosítható szakirodalmi információkat, a szintetizált szemlék viszont inkább a vezető beosztásúakhoz, a gazdaságirányító és vállalati (intézeti) vezetőkhöz szólnak, műszaki-gazdasági látóhatáruk kiszélesítésére szolgálnak. Folyamatos differenciált tájékoztatás nyújtására a feldolgozott témakörök kis száma miatt nem alkalmas, de visszakereső tájékozódásra részletes éves tárgyszavas indexe révén, átfogó műszaki-gazdasági kérdések áttekintésére jól hasznosítható.

Témadokumentációs kiadványok

E sorozat kötetei a műszaki fejlesztés előterében álló, széles felhasználói kört érdeklő témakörök külföldi szakirodalmának analitikus feldolgozásai. A bennük ismertetett közleményeket teljes tartalmukban tárják fel, az egyes ismertetések az eredeti közleményt helyettesítik, és az ábrák, grafikonok, táblázatok másolatait is tartalmazzák.

Az egyes kötetek egy-egy témakörrel szólnak, tehát olyanok, mint az elsődleges szakirodalom monográfiái, azzal az eltéréssel természetesen, hogy mint információs kiadványok már közreadott anyag ismertetését tartalmazzák. Egy-egy kötetben 40–70, többszörösen válogatott külföldi közlemény kerül feldolgozásra akként, hogy a téma minden vetületét lefedjék. A téma maga a kötetekben fejezetekre bontva kerül tárgyalásra, és az egyes fejezetek tartalmazzák az oda tartozó külföldi közlemények ismertetését. Minden egyes kiadványhoz csatlakozik a témához összeállított részletes bibliográfia. E szakirodalmi jegyzék alapján a témakör részletkérdéseivel foglalkozó kutatók, fejlesztők, tervezők további szakirodalmi anyag birtokába juthatnak.

Minden egyes kötetet a feldolgozott szakirodalmi anyag lényeges mondanivalóit és irányzatait tartalmazó bevezető fejezet nyit meg, amely a fejlődés trendjeit, tanulságait foglalja össze. Ily módon az olvasó egy áttekintő kép megszerzése után ismerkedhet meg az egyes fejezetek anyagával, illetve közülük azokkal, amelyek közelebről érdeklők.

Műszaki Információk Vezetőknek

A kiadvány 1981-ben indult, és az állami és gazdasági vezetők azon igényének leelégítését szolgálja, hogy a műszaki-gazdasági fejlődésre jellemző információkat a külföldi műszaki-gazdasági és napi sajtó anyagából, valamint más forrásokból válogatva közölje.

E kiadványban a világsajtó fókuszában álló témákról adunk áttekintést. Kutatási- és fejlesztési témákhoz közlünk információkat, és ezt az anyagot egészítik ki a rövid hírek. A kiadvány betétlapjai a „Mi-Info” címszóval különböző, népgazdaságilag fontos tárgykörökben bibliográfiai adatokat szolgáltat.

Új kiadványok az OMIKK-ban

Az egész népgazdaság területén végbemenő változás, a vállalatok gyorsabb igazodása a piaci igényekhez, újabb kiadványok megjelenetésére ösztönözte az OMIKK-ot. Ezek

közül kettőt szeretnénk kiemelni: a *Mikroelektronikai gyorstájékoztató* c. folyóiratot, amelynek célja, hogy rendkívül rövid – 4–6 hetes – átfutási idővel, folyamatosan tájékoztassa a mikroelektronikai fejlesztés, gyártás és alkalmazás területén tevékenykedő vezetőket és szakembereket a külföldi szakirodalom – szakmai folyóiratok és napi sajtó – által tükrözött főbb irányzatokról, előrejelzésekről, fejlesztési eredményekről, elősegítve a mikroelektronika hazai alkalmazását. A másik a *Számítógépes műszaki tervezés* c. periodikum.

A szakirodalmi tájékoztatók megjelenítése, a különböző kiadványok témaválasztása az OMIKK kiadványpolitikájának megújulása jegyében folyik.

A szakirodalmi tájékoztató szolgáltatások jövője

Az előzőekben megkíséreltük összeállítani az OMIKK szakirodalmi tájékoztató kiadványainak típusait. Ez az összeállítás nem, vagy csak érintőlegesen terjedt ki más szolgáltatásokra; így pl. a mágnesszalagos információs szolgáltatásra, az online keresés lehetőségeire, az irodalomkutatásra, a fordítási és reprográfiai szolgáltatásokra.

A szolgáltatások széles spektrumának fenntartását az indokolja, hogy véleményünk szerint „az információellátás törvénye volt és marad, hogy különböző szolgáltatásfajtáknak egymás mellett kell létezniük, olyanoknak is, amelyek különböző módon, különböző mélységben válogatják és dolgozzák fel az információkat, de olyanoknak is, amelyek ugyanolyan, vagy éppenséggel azonos feldolgozási eredményeket más-más szerkezetben, összetételben, csoportosításban, vagy különböző gyakorisággal, vagyis más-más szolgáltatások keretében juttatnak el a felhasználókhöz.”²

E gondolat jegyében készítjük elő az OMIKK-ban 1983-ban egy önálló, úgynevezett „ötvozott” folyóiratnak, a „*Magyar Elektronika*”-nak a kiadását. E folyóirat eredeti magyar cikkek közreadása mellett az előbbieken felsorolt kiadványtípusokból is merít, tehát kivonatokat, tömörítvényeket és híreket is közölni fog.

A jelen és közeljövő gazdasági helyzete, a központi források terhei kizárják azt az elképzelést, hogy a műszaki információs szolgáltatás korszerűsítésére és hatékonyságnövelésére jelentős költségvetési vagy más központi anyagi kereteket igénybe lehessen venni. Van reális alapja annak a feltételezésnek, hogy nem is szükséges, vagy legalábbis több lépés tehető ilyen források igénybevétele nélkül, és a további lépések is költségkímélők lehetnek.

Az információ áru jellegének erősödése a műszaki-gazdasági szakterületeken felgyorsult, a felhasználók oldalán a piaci versenyben fontos szerephez jutott, ezért időszerűnek látszik kiszélesíteni azokat a kísérleteket, amelyek az információfelhasználók igényeire szorosan ráépülő szolgáltatások útját feltárlják, hogy milyen mértékig „felvevőképes” a hazai „piac”, és mennyi a „fizetőképes kereslet”.³

IRODALOM

1. VAJDA Erik: A magyar nyelvű műszaki referáló folyóiratok jövője és fejlesztésük útjai. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1. rész 1983. 1–2. sz. 13–21.p., 2. rész 1983. 5.sz. 169–181.p.
2. ÁGOSTON Mihály: Az országos műszaki szakirodalmi tájékoztatás helyzete és fejlesztése. Tanulmány, Budapest, OMIKK, 1983. 24.p.
3. POLZOVICS Iván: 25 év a műszaki-tudományos tájékoztatás szolgálatában. Budapest, OMIKK, 1974. 121.p.

A MŰSZAKI KÖNYVTÁRAKBA JÁRÓ KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZÁMÍTÓGÉPES ADATTÁRA

Az eddigi munkálatok és produktumok, a továbbfejlesztés kérdései

BÁRDOSI MÁRIA – FUTALA TIBOR

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) egyfelől az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) hagyományos technológiával megoldhatatlan központi katalógus (továbbiakban kk) nehézségeit látva, másfelől a folyóirat kk iránti fokozódó követelményeket érzékelve elhatározta, hogy – a Műszaki könyvtári koordinációs kollégiumban részt vevő hálózati központok segítségével – a terület könyvtáraiba járó külföldi időszaki kiadványokból számítógépes adattárat létesít.

A Műszaki könyvtári koordinációs kollégium tagjai a kollégium 1981. november 18-i ülésén vállalkoztak az adattár kialakításában való részvételre, és megszervezték, hogy az egyes hálózatok tagkönyvtárainak adatai 1982 első negyedévének végéig megérkezzenek az Országos Műszaki Könyvtárba (OMK), ahol az adatok ellenőrzése és inputként való előkészítése folyt.

A hálózati központok által begyűjtött, olykor a korábbi rész-katalógusokból átvett adatok sokféle kezelési-nyilvántartási gyakorlatot tükröztek, sok tekintetben megbízhatatlanok és egymásnak ellentmondóak voltak: a hazai könyvtári „véghelyeken” folyó szakmai munka színvonaláról árulkodtak.

Az adatok ellenőrzése, egyeztetése és rögzítésének előkészítése komoly megterhelést okozott az OMK munkatársainak. A minimálisan elfogadható szakmai színvonal elérése nem ment könnyen. Az adattár az elmúlt év második negyedében mégis létrejött, ami az OMIKK műszaki bázisán dolgozó kollégák türelmes, invenciózus és gyors munkájának köszönhető.

Az adattár 7300 külföldi időszaki kiadvány (ez egyharmada a hazánkba járó címeknek) és 400 lelőhely adatait tartalmazza. Belőle 1982 folyamán az alábbi kötetkatalógusok készültek:

- az OMK 1981-ben járó és 1982-re várható külföldi folyóiratainak katalógusa –, ez 1982 elején jelent meg, s mintegy az alapjegyzék funkcióját látta el a további munkálatokban;
- a koordinációs kör külföldi időszaki kiadványainak betűrendes jegyzéke az iménti két évre vonatkozóan –, ez az év első felének végén jelent meg munkaközi anyagként, és mint ilyen a nagyobb könyvtárakban még a korábban megszokott önkéntes rendelésegyeztetés eszközével is szolgálhatott;
- a végleges változat, amely szakcsoportos, valamint földrajzi mutatóval bővült ki, ez 1982 végén jelent meg 700 példányban 400,- Ft-os áron, s a közreműködő könyvtárak tiszteletpéldányt kaptak belőle.

Ilyen rövid idő alatt ilyen nagy volumenű adattárat még nem halmoztak fel hazánkban. Az adattár figyelemre méltó tulajdonsága, hogy egyszerre *állományrögzítő*, azaz egy év tényleges állományát felölelő, és *előszerzeményi*, azaz a következő évre várható állományt is tartalmazza. Ha ezt a kétarcúságát differenciáltabb formában tudja majd érvényesíteni (az 1983. évi munkálatok egy része erre irányul), bármiféle koordinációhoz hatékony műszerré válik.

Az adattár létesítésekor egy sor szakmai kérdés merült fel. Így: a nemzeti könyvtár kk-erőfeszítéseivel képest nem bizonyul-e duplikálódásnak, az intézményi alapon végzett adatgyűjtés nyomán – akárcsak a legszorosabban vett műszaki területek vonatkozásában – kialakul-e a kellő reprezentáció? E kérdések azért voltak különösen súlyosak, mert 1982 folyamán még nem tudtuk kiküszöbölni a kétfelé való jelentés kötelezettségét, s ezért az érdekelt könyvtárak az OMK-nak és az OSZK-nak egyaránt jelentettek.

Azóta az OSZK és az OMK vezetői között több egyeztető megbeszélésre került sor, s kialakultak az e tekintetben elvszerűnek minősíthető együttműködés körvonalai is. Így pl.:

1. Az OSZK azzal, hogy az 1983-ban esedékes kk-bejelentéseket illetően megegyezett az OMK-val: a könyvtárak általa befogott köréből nem gyűjt be külön adatokat, hanem az OMIKK adattárának cédula formában produkált outputjaként veszi át őket, részint legalizálta vállalkozásunkat, részint a gyorsaság, az operativitás nézőpontjából elismerte szükségességét. Ezáltal a duplamunka is megszűnt.

2. Kialakult a két intézmény párbeszédéből egy olyan elképzelés, hogy – fokozatosan bővítve az adattárban részt vevő könyvtárak körét – előbb-utóbb (szoros együttműködésben az OSZK-val) – *a nem társadalomtudományi központi katalógus* funkcióját látnánk el. Ez feltételezi mind a számítógépesítési szándékok/tervek vonatkozásában való együtthaladást, mind pedig – az adatscere és adatátutalás lehetővé tétele érdekében – egyfajta BSO-hoz hasonló rendszerben való megegyezést. E tekintetben konkrét lépésekre is sor került: az OSZK és az OMK közösen kimunkált egy nyolcvanvalahány fogalomból álló rubrikátort, amelyet az OSZK elvi megfontolásokkal és próbaszakozással is alátámasztva, százvalahány fogalomból álló rubrikátorrá fejlesztett tovább.

3. A BSO-szerkezetű rendszer kialakítására való együttes törekvés válasz arra is: mind az OSZK, mind az OMK felismerte az intézmények szerinti munkamegosztás hátulütőit, s legalábbis perspektivikusan át szeretné hidalni a belőle kétségtelenül származó nehézségeket, pl. azt, hogy noha befogási terület szerint az OMK-hoz tartoznak a műszaki felsőoktatási intézmények marxizmus–leninizmus tanszékei, ám az általuk jelentett folyóiratok adatbázisunk számára profilidegenek.

Szakmai meggyőződésünk: függetlenül attól, hogy pragmatikus szempontból hány évig indokolt még a szóban forgó adattár fenntartása és fejlesztése, valamint attól is, hogy a 2. pont alatt körvonalazott lehetőségből tandemként jön-e létre az országos folyóirat-központi katalógus, avagy egységesen a nemzeti könyvtár mellett, az OMIKK–OMK évről-évre bekövetkező visszacsatolásai révén, jelentős szolgálatokat tesz a külföldi időszaki kiadványok országosan egységes nyilvántartási gyakorlatának kialakítása érdekében. Ez bizony – a hazai UAP megteremtése felől nézve a dolgot – szolgálat a javából.

A hálózati központok hathatós közreműködésével megtörtént az 1983-ban esedékes adatbegyűjtés. Követelményeit előzetesen megbeszéltük az OSZK-val, ahogy ez az

1. pontból következnek. E tekintetben igazodtunk az OSZK kívánalmaihoz: még a gyarapodás módjának – vétel, csere, ajándék – outputként való kimutatásához is, számítva a számítógépes kollégák megértésére.

A feldolgozásban, a betáplálásban és a kiadvány kihozásában már nem sietünk abban az értelemben, ahogy azt 1982-ben tettük. Az ok: az 1984-re szóló rendeletek koreográfiáját tőlünk függetlenül úgy szabták meg, hogy abba csak maximális készülségű adattár tudna hatékonyan beleszólni, s a meglévő még nem ilyen.

A következő célokat tűztük magunk elé az adattár 1983. évi karbantartását, továbbfejlesztését és outputjai megbízhatóságának növelését illetően:

- a) nem szabad hagyni, hogy x vagy y időszaki kiadvány a bibliográfiai nyilvántartás különbözőségei folytán több, akár két, három, négy helyen is szerepeljen;
- b) az adattárnak értenie kell ahhoz, hogy a különféle címen kereshető időszaki kiadványok variánsaitól eljuttasson az egyedül autentikus variánshoz;
- c) a lokalizáció (lelőhely) valóban pontos legyen mind a ténylegesen meglévő állomány (1982), mind a várhatóan beérkező állomány (1983) vonatkozásában.

Feltéve, hogy az adattár fent vázolt tökéletesítése sikerül, az eddigi kötetkatalógus formájú outputokon kívül még a következő hasznos outputokra ad módot:

- a teljes outputot COM-fichen lehet közzétenni, ami összehasonlíthatatlanul olcsóbb a papírhordozón való közzétételnél;
- könyvtáranként (hálózatonként) tetszőleges formában (leporelló, igényesebb kötetkatalógus formájú kiírás, mikroformák) és metszetben (betűrend, szakcsoportosítás, proveniencia, beszerzési mód) lehet megrendelni a helyi kiíratást;
- az adattárból különféle szempontú elemzéseket lehet kérni egy érdemileg egyeztetett állománygyarapítás kialakítása céljából (a diktátumok kérdése más, ámde a diktátum is jobban sikerülhet, ha megbízható adatbázisra támaszkodik).

Az ezévi adatgyűjtés – a „megvan” és a „remélhetőleg meglesz” határozott szétválasztásával, illetve *több évre szóló párbeszéd* e jegyben való folytatásával – képezheti annak lehetőségét, hogy az adattárból öt-tíz évenként a lelőhelykönyvtárak közreműködésével kumulációkat tegyünk közzé. Noha a jövő bizonytalan, sok intézményi, személyi és koncepcionális változástól függő, a rendszerek bizonyos értelmű állandóságába, a józan észbe, s ezzel együtt mindkettő holnapi-holnaputáni érvényesülésébe vetett hitünk folytán ezt a lehetőséget nem lehet említetlenül hagyni.

Az 1983-ban elvégzett, az 1982. évi állományra és az 1983-ban várható beérkezőkre vonatkozó adatgyűjtés eredménye:

- jelenleg 443 könyvtár (információs intézmény) bejelentésével rendelkezünk, s további kb. 30 intézmény bejelentése valódiságának ellenőrzése folyik; ez azt jelenti, hogy adatbázisunk ebben az évben kb. 70 intézménnyel mint lelőhellyel bővült;
- az adattárban szereplő rekordok száma is kb. 500-zal fog növekedni, ez a csere- és ajándékállomány következetesebb bejelentésére nyújtott lehetőségéből adódik;
- az OMIKK és az AGROINFORM együttműködési szerződésének köszönhetően tulajdonképpen megindult az a folyamat is, amelyet az OSZK-val való központi katalógus-munkamegosztás további lehetőségeként jeleztünk.

COM FORMÁTUMÚ KATALÓGUS A műszaki folyóiratok központi katalógusa

BERKE BARNABÁSNÉ

Az OMIKK UNDP-Unesco programja (1982–1986) keretében vállalkozott egy mintarendszer kialakítására, melynek célja a korszerű mikrotechnika alkalmazása a könyvtári és információs munkaterületeken. A feladatok között szerepel a hagyományos cédula-katalógusok felváltása COM katalógusokkal az OMIKK-ban, és kísérlet e katalógusforma meghonosítására a műszaki koordinációs körben.

Az első magyarországi COM katalógus előállításához a külföldi műszaki folyóiratok 1982-es központi katalógusának mágnesszalagja szolgáltatta az alapot. A COM variáció a SZÜV (Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat) Datagraphix 4560 típusú COM berendezésén készült az OMIKK által megfogalmazott igények alapján, egy SZÜV készítette program segítségével. A mikrofilmlapos forma 60 példányban, a hagyományos kötet-katalógusnál hónapokkal korábban elkészült, amit az tett lehetővé, hogy a COM kiíratáshoz szükséges idő a sornyomtatás idejének csak töredéke. S míg a hagyományos kötetek előállítása a kéziratként szolgáló leporelló kiíratásából, kicsinyítéséből, nyomdai sokszorosításából, összehordásából majd köttetéséből tevődik össze, addig a COM katalógusé a mágnesszalagról a COM berendezéssel közvetlenül, ezüsthalogén mikrofilmlap készítéséből és annak diazofilmen való többszörözéséből áll – gyakorlatilag korlátlan számú példányban. Számos munkafázist, nagymennyiségű papírt, tehát időt és pénzt takaríthatunk meg ezzel az eljárással. A produktum a kötetkatalóguséval azonos szöveggépű, 48-szoros kicsinyítésű mikrofilmlap, amely a betűrendes jegyzék 431 A4-es oldalnyi anyagával nem tölt meg teljesen két darab 105x148 mm-es szabvány méretű mikrofilmlapot. A kísérleti katalógus megfelelt várakozásunknak, kiválóan olvasható, a kialakított index segítségével a tételek gyorsan, néhány másodperc alatt visszakereshetők. Az 1983-as felújításnál azonban meg kell oldanunk a leőhelykódok és feloldásuk felvitelét vagy magára a COM mikrofilmlapra, vagy külön kísérő mikrofilmlapra, hogy a használhatóság kritériumának megfeleljen.

AZ OMIKK-ban már mindazokon a helyeken felállítottunk COM katalógusok olvasására alkalmas berendezéseket, ahol a folyóirat központi katalógus használata várható. A műszaki koordinációs kör kollégiumi ülésén is bemutattuk a kísérleti katalógust és azokat az olvasóberendezéseket (Meoflex és Datamate típusok), amelyeket Magyarországon vásárolni vagy bérelni lehet. E bemutató alkalmával az OMIKK jelezte, hogy a központi katalógus 1983-as COM formátumú felújításának használatához néhány olvasókészüléket a koordinációs kör könyvtárainak rendelkezésére bocsát majd. Kimondott célja ezzel az akcióval, hogy a gyakorlatban is módot adjon a COM katalógusok előnyös voltának „meg-

tapasztalására”, és inspirálja e kör könyvtárait a későbbi központi vagy közös feldolgozású katalógusok (folyóiratok, reportok, külföldi műszaki könyvek stb.) COM formáinak fogadására és használatára. Még vonzóbbá fogja tenni e katalógusokat a gyakori felújítási lehetőség, a kis helyigény, a rendkívül olcsó sokszorosítási költség (egy diazomásolat ára ma kb. 8,— Ft) és az egyszerű, levélborítékban való terjesztés.

Annál is inkább számítunk a fogadókészség megteremtésére, mert szándékunk szerint a műszaki folyóiratok központi katalógusát évenként, késedelem nélkül, sőt egyre korábbi határidőkkel kívánjuk felújítani, és nem szeretnénk lemondani a többéves kumulációról sem. Ugyanez papírkiadványokkal – különösen a kumulációk esetében – a felhasznált papír mennyisége, az elégtelen nyomdai kapacitások és az előállítási költségek miatt csak túlzott és szükségtelen erőfeszítések árán valósíthatók meg.

ÁLLOMÁNYVÉDELMI MIKROFILMEZÉSI PROGRAMOT indít a Research Libraries Group (USA). Három év alatt a rendszerhez tartozó egyetemi könyvtárak mintegy 30 000 – 1876–1900 között megjelent – könyvét, nyomtatványát veszik mikrofilmre (kivált Americana-dokumentumokat). Így megmentik a pusztulástól ezeket a már savas papírra nyomott, egyre rosszabb állapotban lévő dokumentumokat, egyúttal pedig áttekintést szereznek az illető negyedszázad amerikai könyvkiadásáról.

Advanced Technology – Libraries, 1983. június.

18 KÉMIAI SZAKFOLYÓIRAT teljes szövegét teszik hozzáférhetővé online formában, a BRS (Bibliographic Retrieval Services) adatbank útján. A keresés, terminálra vetítés és ki nyomtatás gépideje óránként 66–85 dollárba kerül.

Advanced Technology – Libraries, 1983. június.

TANTUSZOS MIKROSZÁMÍTÓGÉPET HASZNÁLHATNAK a San Francisco-i Városi Könyvtár látogatói; az 1 dollárért kapható tantusz bedobására 20 percig működik a gép. Szoftverje többek között különféle címjegyzékek összeállítására használható adatbázist, üzleti könyvelési és háztartási költségvetési rendszert tartalmaz, s természetesen a gép használatához szükséges önkéntes programot. Kívánatra ki is nyomtatja az outputot.

Library Journal, 1983. 2. sz.

AZ ORSZÁGOS MŰSZAKI SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÁS HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSE

ÁGOSTON MIHÁLY

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1977-ben a tudománypolitikai irányelvek érvényesülésének vizsgálatából negatív megállapításokat szűrt le a tájékoztatás helyzetét illetően: „A növekvő mennyiségű információ szolgáltatásához nincsenek korszerű eszközeink, nincs elegendő és korszerű ismeretekkel rendelkező szakemberünk. Az e célra fordított anyagi eszközök szétforgácsolódtak. Lényegében megadatlan és koordinálatlan a nemzetközi információs rendszerhez való kapcsolódásunk.”

Noha azóta több hivatalos dokumentum, döntéselőkészítő tanulmány és szakmai vita (minisztertanácsi határozat, MM-jogsabály, TPB-anyag, OMFB-koncepció, az MTA és a MTESZ keretében lefolytatott nyilvános eszmecsere) kísérelte meg ügyünk jelenének és jövőjének rendezését, a kép mindmáig borús maradt. Hazai szakirodalmi információs rendszerünk – ezen belül a szakkönyvtári rendszer – alig hozott be valamit lemaradásán. Amit pedig – meglehetősen drágán és koordinálatlanul – pótol, azt ismét túllépte a gyors iramú fejlődés az élenjáró országokban. A szolgáltatások tartalma esetlegesen igazodik az igényekhez, előállításuk technológiája lassú ütemben korszerűsödik. A legtöbb szakterületen közel húszesztendő a késés.

Tanulmányunk – tengelyében a műszaki felsőoktatás és KF, illetve az ipar szakirodalmi információellátásával – a várható fejlődés prognózisából, a jelenlegi hazai helyzet és a kibontakozás irányainak felvázolásából kiindulva tesz javaslatot a tennivalókra.

Az információs szolgáltatás várható fejlődése

Az információ a 70-es évek végére a legértékesebb áruk kategóriájába került. A 80-as években a szolgáltatásaival megtermelt érték meredekebben fog emelkedni, mint amilyen értéknövelési ütem az ipartól és a műszaki fejlődéstől várható.

Erre jól utalnak a legfejlettebb tőkés országok, különösen az USA adatai. Míg 1960-ban a KF tevékenység kiadásain belül 15% volt az információ részesedése, addig 1980-ban már 31%. Az egy szakemberre jutó információköltség a szóban forgó időszakban kb. a másfélszeresére nőtt.

E tendencia a 80-as évek végéig annak ellenére is fennmarad, hogy a KF személyi bázisának és a megtermelt információk növekedésének üteme mérséklődni fog. Mindezt a következő tények teszik lehetővé: az információ területén alkalmazott technikai eszközök száma s ezzel együtt a szolgáltatások előállításának és hozzáférhetőségének olcsóbbó-

dása ez idáig szinte elképzelhetetlen mértéket ölt (az USA-ban az „év embere” 1982-ben a mikroprocesszor lett!); az előbbieket követve a döntések, a KF és általában minden tevékenység információs megalapozása múlhatatlan követelménnyé vált.

Az információs ipar e körfolyamatban még jobban megerősödik, s rajta lesz, hogy e módszerek még szélesebb körben terjedjenek el.

Az ezzel kapcsolatos fejlődési trendek közül a következőkre célszerű a figyelmet felhívni:

- a) A hardver további alakulását a sok kisméretű, hatékony terminálrendszerekhez csatlakozó, gyors (a műholdakat is felhasználó) hozzáférési lehetőséget nyújtó adatbázisok, adatbankok szervezésére alkalmas számítógép-hálózatok fejlődése fogja meghatározni.
- b) A programozástechnikai feladatok szofver-, illetve hardver-szintű megoldásai közötti éles határok elmosódnak, ami még könnyebbé teszi az összetett rendszerekhez való hozzáférést.

A térben és időben gyakorlatilag korlátlanul való információhozáférés azonban több veszélyt is hordoz magában.

Közülük a legfenyegetőbb, hogy a felhasználóra rengeteg fölösleges (irreleváns) információ zúdul. A védelmet ez ellen éppen a jól szervezett és működő információs rendszereknek kell biztosítaniuk, részint a releváns információ kikeresésével, részint a kikeresett információk elemző-értékelő – testre szabott – feldolgozásával.

Az információk hozzáférési lehetőségeinek bővülésével a nyíltság vagy titkosság új határainak kérdése is előtérbe kerül. Kieleződnek a multinacionális együttműködési lehetőség és a titokmegőrzés, az információs függetlenség vagy kiszolgáltatottság ellentmondásai. Ez – mindenesetre – a KGST adta keretek lehetőségeinek fokozott hasznosítását, ezen belül „konvertibilissé” válásukat követeli meg, ami nem jelent mást, mint azt, hogy ki kell alakítanunk saját (szövetségen belüli) információs iparunkat.

Ennek döntő összetevői: a géppel kezelhető adatbankok, az adatbázisokat előállító intézmények, a számítógépes információkezelési szolgáltatásokat nyújtó intézmények, valamint az információt értékelő intézmények, amelyeket igen kis részben kell újonnan létrehozni, túlnyomó részben a meglévő intézményeket kell e feladatokra alkalmassá tenni.

Az 1977-es adatok szerint a gépileg olvasható adatbázisok száma 362 volt. Ezek összesen 71 millió rekordot tartalmaztak. Az USA-ban üzemelő és összesen 50 millió rekordot tartalmazó online adatbázis-rendszerekben 1977-ben már 2 millió információkeresést hajtottak végre.

Az USA-ban a katonai és űrkutatási talajon kialakult információs iparban mindinkább részt vesz a kormányzati és a magánszektor is a költségvetési, önfenntartó és profitra dolgozó intézmények sokaságával. Elsősorban a kis és közepes szintű szervezetek igényeinek kiszolgálására a 80-as évek folyamán tettek szert jelentőségre az ún. information broker-ek, akik az információs kisipart testesítik meg, óradíjért bármiféle információ szolgáltatást vállalva.

Másfelől, tény: ebben a számítógépekkel és egyéb korszerű technikai eszközökkel felszerelt információs iparban a hagyományos szakkönyvtári szolgáltatások is fennma-

radtak, s a mindmáig nélkülözhetetlen primer dokumentumok (dokumentummásolatok) iránti igény megfelelő lelőhelyekre való irányítására, illetve kielégítésére rendezkedtek be.

A vázolt helyzetben a szocialista országok Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerbe való tömörülése – mint már utaltunk is rá – egyre fontosabbá válik, mégpedig több célból is.

A kelet-nyugati információcsere fő csatornája mindenképpen a Szovjetunióba vezet. Az orosz, mint világnyelv és mint a szocialista országok együttműködésének hivatalos nyelve, a KGST-titkárság moszkvai telephelye, a felhasználók nagyságrendje, a magas befektetési költség egyaránt indokolta, hogy szövetségünk nemzetközi információs központja Moszkvában alakuljon ki. A létrehozott bázis a szocialista országok közötti információcseréhez bizonyos idő elteltével nyilvánvalóan kielégítően gyors és széles lesz, ám a nyugati információk hozzáférést óhatatlanul némi késéssel fogja lehetővé tenni a későbbiekben is. Ennek ellenére ez a rendszer és benne való részvételünk kínálja az egyetlen biztosítékot arra, hogy – nem utolsósorban saját információkínálata révén – ne jussunk az információ terén a kiszolgáltatottság helyzetébe.

Az egyes szocialista országokban – kisebb-nagyobb eltérésekkel – olyan információs szervezetek alakultak ki, amelyek egymással, az NTMIR-rel, valamint több nyugati információs csomóponttal is kapcsolatban állnak. Egyelőre még valamennyiben a hagyományos információhordozók és a rájuk alapozott hagyományos szolgáltatások dominálnak. Kevés bennük a korszerű hardver és így a szolgáltatások gyorsasága és teljessége jelentősen elmarad a tőkés országokétól. Jó érdekünk, hogy a hazai információszolgáltatás fejlesztésével, egy korszerű információs ipar kialakításával mi magunk is hozzájáruljunk az elmaradás felszámolásához.

A műszaki információellátás jelenlegi helyzete hazánkban

A hazai helyzetet részleteiben vizsgálva elmondható, hogy lemaradásaink egy része a „magyar nagyságrendek” miatt alakult ki. Más részüknek viszont – mint arra rá fogunk mutatni – szubjektív okai vannak.

A műszaki információ népgazdasági jelentőségét érzékelteti, hogy

- a nemzeti jövedelem 61%-a az iparból és az építőiparból származik;
- az itt dolgozó mérnöki és technikai képzettségűek száma megközelíti a 380 ezret;
- 1978-ban a kb. 85 ezer kutató-fejlesztő majdnem tele foglalkozott műszaki-ipari témával;
- ugyanekkor a 19,2 milliárd Ft-ot kitevő KF ráfordításból 65% esett erre a területre;
- az 1980/81-es tanévben a műszaki egyetemeken 19,2 ezer hallgató, a műszaki főiskolákon pedig 14,5 ezer hallgató tanult;
- évente legalább 40 ezren tesznek szakmunkásvizgát, 20–25 ezren szereznek szakközépiskolai érettséget.

A *műszaki információ alapvető fontosságú intézményei* már a 60-as években kialakultak. Részint az OSZIR, majd az OSZIIR koncepciók nyomán felrajzolható tudományos-műszaki információs (TMI) rendszerbe, részint pedig – könyvtári tevékenységük, illetve a könyvtárakban folyó információs tevékenység mértékéig – az 1976. és 1978. évi könyvtárügyi alapjogszabályok meghatározta szakkönyvtári rendszerbe illeszkednek bele. A műszaki információ alapvető fontosságú intézményei, illetve az e szempontból fontos intézmények között két fő típus található:

- azok az intézmények, amelyekben a hagyományosnak megtartott vagy a hagyományosra visszaszorított *szakkönyvtári tevékenység mellett* szerveződtek meg fokozatosan a korszerűbb információs tevékenységek, illetve *a tevékenységek korszerűbb válfajai mellett szerveződött meg a hagyományos könyvtár* (pl. AGROINFORM, OMIKK, az ipari tárcák információs intézményei);
- azok az intézmények, amelyekben a *hagyományos könyvtári tevékenység bővült ki* a korszerűbb információ különféle válfajaival (pl. műszaki egyetemi könyvtárak, MTA, OSZK stb.).

A *könyvtárpolitika* napjainkig hangoztatott elve, hogy a *könyvtári ellátás* biztosítása állami feladat, s majdnemhogy *állampolgári jog* (a Szovjetunióban alkotmányba foglaltan is az), hogy ki-ki lakó- és munkahelyétől függetlenül férjen hozzá a számára szükségessé vált dokumentumhoz, illetve a benne rögzített információhoz. A könyvtárpolitika ennek megfelelően az intézeti és vállalati szakkönyvtárakat is közkönyvtárként kezeli, és használatukat az alapszolgáltatások (helybenolvasás, kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, más könyvtárak állományáról való tájékoztatás) mértékéig ingyenesnek írja elő. Elsősorban ilyen indíttatású számára a koordinált állománygyarapítás és a „kiadványok egyetemes hozzáférése” (UAP) világprogramjának hazai megteremtése.

Ezzel szemben *az információpolitika az „információ-áru” elvi alapján áll.* A termelési ágazatokat tekintve joggal számít fizetéképes keresletre, s ennek kielégítésében hajlandó elmenni a szolgáltatások akár „egyénre szabottságá”-ig, mégpedig a felhasználó számára elfogadható idő alatt. Számára ezért a koordinált állománygyarapítás és a hazai UAP elsősorban a gyors és biztonságos hozzáférés kereskedelmi indíttatású kívánalmával függ össze.

A kétféle álláspont közötti józan kompromisszum mindeddig elmaradt, s ezért nem sikerült egyértelmű egyetértést kialakítani a „szakirodalommal és szakirodalmi információval való ellátás” mikéntjének értelmezésében, illetve érett, kiteljesített gyakorlatának megvalósításában sem. (Ez pl. eklatánsan mutatkozott meg az 1983. évi tőkés folyóiratrendelések központi revíziójában, amely a „közkönyvtár” fogalmának parttalansága miatt az önállóan kezelt vállalatok elemi érdekeit sértette.)

A *műszaki információ hazai „magyar nyelvű” szolgáltatásrendszere* (amely a műszaki értelmiség zömének a világnyelvekben való járatlansága miatt elemi szükségletet elégít ki) a 70-es évek egész időtartama alatt kevés változáson ment keresztül. Ez egyben azt is jelentette, hogy mind jobban elmaradt a világszínvonaltól. A korszerű technikák és technológiák inkább csak „mutatóban” és parciális feladatok megoldására jelentek meg, nem fejlődött kellően az információkezelés hazai technikai bázisa, alacsony maradt a gépésítés mértéke. Emiatt alapjában nem módosultak sem az informálás, sem az informáló-

dás bevett módjai és szokásai. Az elmúlt évtizedre, sőt a mostani elejére is, nagyjából-egészből a következők a jellemzőek:

- *A tipikus információs termék* a hagyományos módszerrel készült referáló lap, referáló szemle, illetve az anyagára támaszkodó témafigyelés. Az e műfajkból való választék is alig változott: néhány cím összeolvadt, néhány pedig szétvált. Konkrét vizsgálat nem volt a tekintetben, hogy ezek a kiadványok, amelyeket különféle információs központok készítenek, mennyire fednek át, illetve milyen szakterületeken hagynak fehér foltokat. Az egysíkúság jellemezte és jellemzi őket: kevéssé felelnek meg a komplex – műszaki-gazdasági-piaci – informálás követelményeinek. A magasabb feldolgozottsági fokú (az értékelő vagy engineering) információ iránt meglehetősen kicsi volt a kereslet. Sem megrendelői elvárás (iparunk napjainkban olyannyira bírált állapotából ez egyenesen következik), sem anyagi érdekeltség nem ösztönzött kellően az ilyen jellegű információk bővülésére.

Ennek szubjektív oldalát a következők jellemzik:

- a) A fogyasztói szokások elmaradtak, a felhasználók érdektelenek, az információszolgáltatási munka társadalmi értékelése indokolatlanul alacsony.
- b) A káros megszokások, beidegződések és a hagyományos termelési kényszerek miatt a vezetők sem informálódnak a kor színvonalán, ami a beosztottak ilyen szintű informálódását olykor egyenesen nem kívánatossá teszi.
- c) Hiányzik a fogyasztó szakemberek képzéséből, utánképzéséből, az információ új jelentőségének ismertetése, a korszerű hozzáférési lehetőségek propagálása.

Az objektív oldal, az információs intézmények pedig nem vették maguknak a fardadságot, hogy nagyobb feldolgozottsági fokú információval álljanak elő, mivel rutin-szolgáltatásaikból is meg tudtak élni.

- *A számítógépek megjelenése* néhány tucatnyi bibliográfia, index előállításában, több (egyástól független) feldolgozási rendszer kimunkálásában tükröződött. Sokkal lényegesebb mozzanat volt a külföldi szalagokat futtató SDI-szolgáltatások megjelenése és fokozatos terjedése, mivel – akárcsak a hazai piacon az importcikkek – buzdítottak a hazai produktumok jobbá tételére és felcsillantották a világ információs vérkeringésébe való bekapcsolódásunk lehetőségeit. Ugyanez vonatkozik az online hozzáférés lassan bővülő lehetőségeire is. (Más kérdés, hogy ezek használatát jelenleg a csökkent fizetőképesség, illetve a nyelvi akadályok eléggé leszűkítik.)
- A legfontosabb szakkönyvtárakban sikerült a 70-es években *magas színvonalú folyóiratbázist* kialakítani; jellemző, hogy a behozott szalagok primer dokumentumokkal való hazai lefedettsége esetenként elérte a 80–90%-ot. Ám ez a színvonal az utóbbi években már csak a másféle dokumentumok beszerzésének drasztikus visszaszorításával volt megtartható (1983-ban még ebben a vonatkozásban is 30–40%-os „lelőhelyszegényedés” következett be), mivel az információ mennyiségi növekedése (évente kb. 15%) évente mintegy 30%-kal növekvő ráfordítást igényelne a jelenlegi kötött és változatlan értékű ráfordításokkal szemben. A szóban forgó bázis optimális használatát azonban meggátolta – s

mindmáig meggátolja – az állományokról való tájékoztatás elégtelensége és lassúsága, a fogadó (pl. a leolvasó) technika „foghíjas” volta. Az intézményi-vállalati szféra e tekintetben sajátos kiutat talált: az indokoltnál jóval nagyobb mértékben rendezkedett be a primer dokumentumok közvetlen gyűjtésére, aminek az 1983. évi rendelkezések központi letiltása vetett korántsem harmonikus és elvszerűen elfogadható véget.

- Különböző *fordítóirodák* létesülésével általánosabbá vált a szakirodalom fordíttatása.

Mindezek ellenére a műszaki információ területén a 70-es években mégis elég tetelesen nőtt a felhasználók (kb. 50%-kal), a könyvtárlátogatások (kb. 60–70%-kal) és a használt információforrások (kb. 150%-kal) száma. Ez arra utal, hogy időközben azért fokozódott az információhasználat kényszere a KF-ben és a termelésben, ám a bemutatott szubjektív és objektív akadályozó tényezők miatt, ez korántsem érthette el a kívánatos szintet. Meglehet, hogy a legújabb drasztikus fejlemények az elkövetkező években elvileg jobb munkamegosztásokat alakítanak ki, ám mindez nem következhet be sem megrázkódtatások (ezek személyiek) nélkül, sem anélkül, hogy a könyvtár- és szakirodalmi tájékoztatásügy ne helyezzen lényegesen nagyobb súlyt a helyi állományokról való megbízható tájékoztatásra.

Hazai kilátások az információszolgáltatás fejlesztésére (automatizálására)

Nyilvánvaló, hogy a továbblépés záloga a számítógépes és egyéb korszerű technológiák elterjedése és rendszerré szervezése (beleértve a nemzetközi kapcsolódást is). Itt számos tényezővel kell számolni:

- A feldolgozásban az 1970-es évek végén és a 80-as évek elején az *adatelőkészítés* egyre nehezebb munkaerőellátása és technológiai nehézkessége okozott/okoz gondot. A jelenlegi évtizedben az ún. centralizált adatelőkészítés, illetve adatrögzítés volume-ne egyre inkább csökkenni fog, az adatrögzítés végpontjai pedig kitolódnak a primer információk keletkezésének területére. Azáltal, hogy az online adatrögzítő gépek billentyűző-megjelenítő egységei kikerülnek a funkcionális munkahelyekre, nagyságrendekkel növelik meg a feldolgozható adatmennyiséget és egyúttal megteremtik a kétirányú számítógép-kapcsolat lehetőségét, bár az optikai bizonylatolvasás alkalmazása a szakirodalmi feldolgozások terén – sajnos – a közeljövőben is csak korlátozott lesz.
- Az *információtárolás és visszakeresés* technikájában a nagy adatállományok (mint értékesíthető társadalmi vagyon),
 - létesítése (ellenőrzött adatokkal való feltöltése),
 - karbantartása, fejlesztése,
 - archiválása,
 - illetékesség szerinti hozzáférhetőségének biztosítása, a káros fizikai hatások, az illetéktelen vagy hibás beavatkozások elleni védelme
 a jövőben egyre növekvő intellektuális és anyagi ráfordításokat fog megkívánni.

- Az *információtovábbítás* fejlődésében domináns szerephez jutnak az ún. távadat-feldolgozó rendszerek (TAF). A nagy szakirodalmi adatállományokat kezelő számítógépek gyors elérhetősége, összekapcsolhatósága, az információtovábbító csatornák hálózattá szerveződése hozza meg a minőségi változást Magyarországon a 80-as évek második felére.

A TAF rendszereknek ma még két generációja különböztethető meg:

- *sugaras topológiájú*, egyközpontú, központi vezérlésű rendszerek (1. ábra). Ezek kialakítása az OMIKK-ban folyamatban van, várhatóan 1983 második felében a kísérleti üzemeltetés is megkezdődik. Az ilyen rendszerek a jövő igényeit is jól kielégítik, hiszen a csillag-felépítésű hálózatok számítóközpontjai egymással is összeköthetők,
- *hálózati architektúrájú rendszerek* (egy lehetséges megoldást ld. a 2. ábrán), amelyek több központú, elosztott feldolgozást biztosító ügymenetet tesznek lehetővé.

Annak, hogy a szakirodalmi feldolgozás terén a közeljövőben elterjedjék a TAF, több előfeltétele van:

- multiprogramozható számítógép,
- nagy kapacitású, gyors elérhetőségű tárolók,
- nagyobb számú vonal kezelésére alkalmas távközlésvezérlő egységek,
- az alkalmazásnak megfelelő megbízhatóságú adatátviteli vonal.

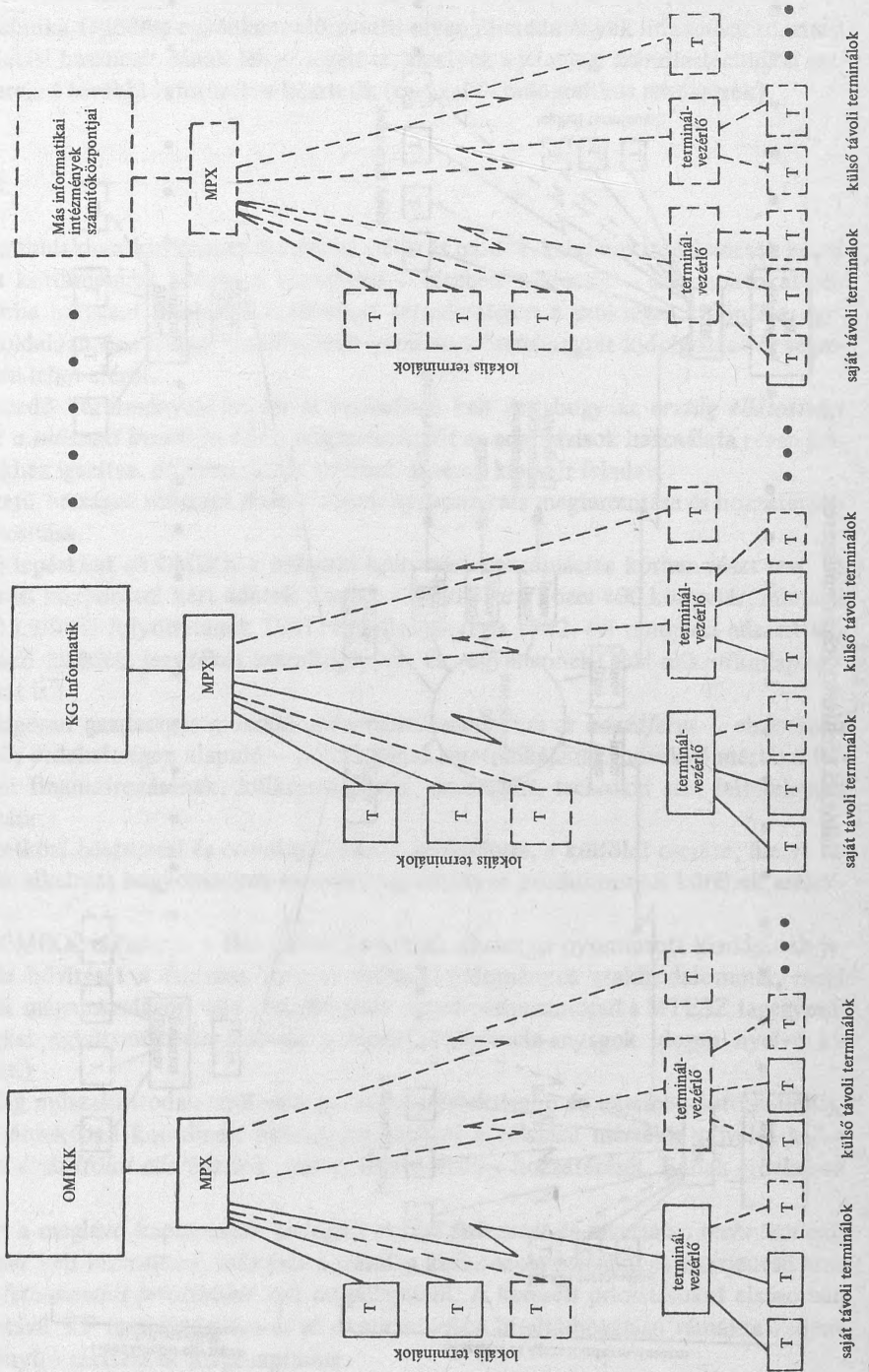
A közeli években mindez a főprofilú magyar tudományos-műszaki információs intézmények közül csak az *OMIKK-ban* és az *Ipari Minisztérium Ipari Informatikai Központjában* áll rendelkezésre.

A szakirodalmi feldolgozás nagyon drága és oszthatatlan kapacitású *kötegelt technológiája*, mint a számítógépes munkaszervezés ma szinte kizárólagos formája, az OMIKK-ban már a közeljövőben (3–4 éven belül) jelentősen *vissza fog szorulni*, és a jellegüknél fogva hosszabb válaszidejű adatszolgáltatási feladatokra fog korlátozódni. Vele szemben már az elkövetkező években a párbeszédese, az ún. *interaktív információs technológia*, illetve – ahol kell – a *tranzakcióvezérelt információs technológia* térhódítása következik be. Ez lehetővé teszi a könyvtári és szakirodalmi információs szolgálat munkahelyein a „reáldidós” adatrögzítési, -feldolgozási és információszolgáltatási eljárások érvényesülését, vagyis azt, hogy az információfeldolgozást az ott dolgozó személy munkamenete vezérelje. Néhány éven belül tért fog hódítani az *adatbázis-alapú információs technológia* (az 1. ábrán vázolt hálózat bővülésével), miközben az országos szakirodalmi információs rendszerre a *szétosztott információfeldolgozó rendszer* lesz a jellemző, amely földrajzilag, szervezetenként decentralizált, logikai felépítésében és működésében azonban összefüggő, kooperatív számítógépes erőforrásokból, illetve adatbázisokból fog állni.

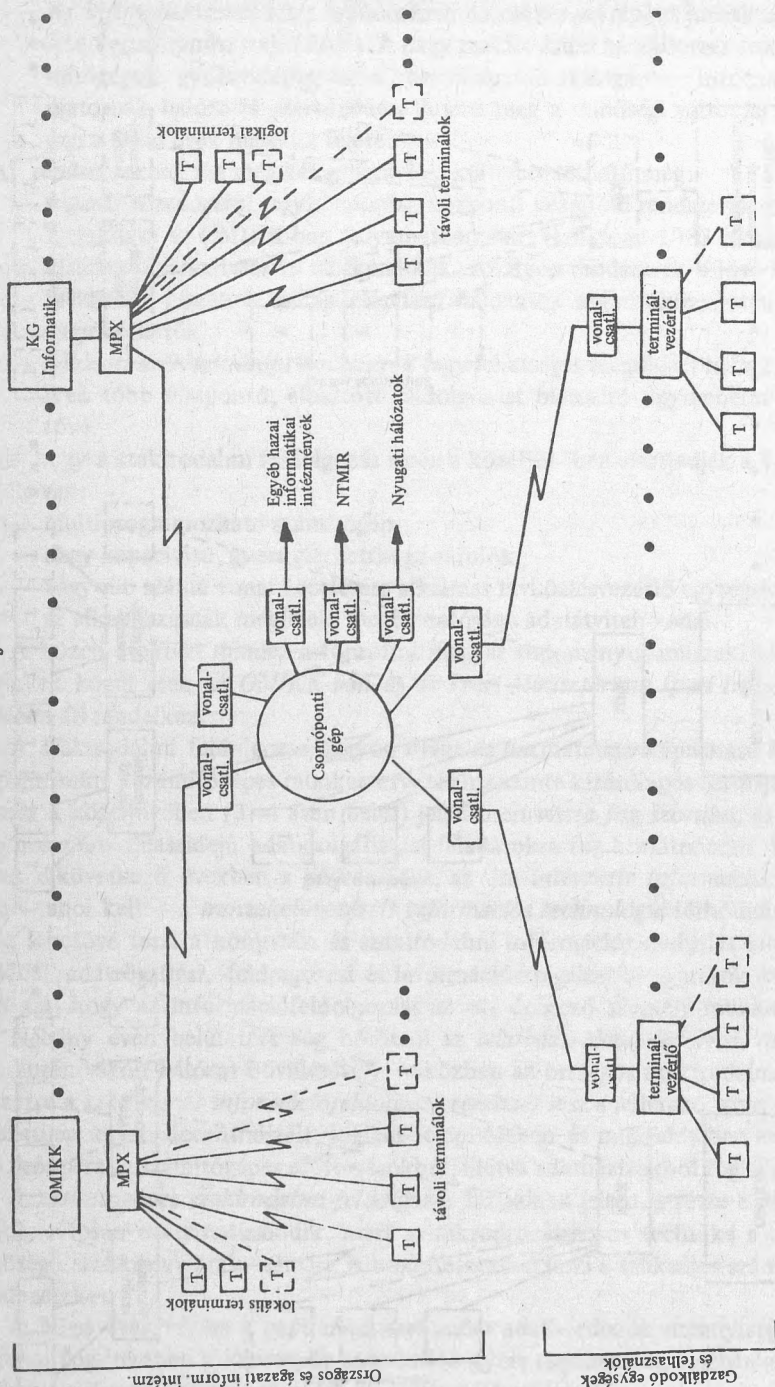
A *számítógépes szakirodalmi feldolgozás* fázisainak jelentős része a 90-es évek elejére fokozatosan decentralizálódik, mert a mikroprocesszoros technika a nem országos jelentőségű szakkönyvtárak számára is hozzáférhetővé teszi a szükséges számítástechnikai berendezéseket.

A 80-as évek végére a papíralapú szekunder adathordozók mennyisége rohamosan csökkenni fog, részben a *képernyős terminálok* gyors terjedésével, részben a *COM*, illetve általában a mikrográfiai berendezések elterjedése következtében.

1. ábra
Sugaras topológiájú, egyközpontú, központi vezérlésű rendszerek

2. ábra
Hálózati architektúrájú rendszerek

A technika fejlődése egyébként előrevetíti olyan új eredmények információörögzítési és -szolgáltatási hasznosításának lehetőségeit is, amelyek a jelenlegi számítástechnikai eszközrendszereket további reformokra készítetik (optikai és holografikus rendszerek).

Tennivalók

A korábbiakban kialakított fejlesztési célok és módok, valamint intézkedések közül a változott körülmények között a következő – részben módosult – szempontokat célszerű előtérbe helyezni. Kielégítő eredményt természetesen a szükséges különféle, egymással sokoldalúan összefüggő intézkedések gondosan összehangolt kidolgozása és végrehajtása révén lehet elérni.

Nehezedő körülmények között is biztosítani kell azt, hogy az *ország ellátottsági színvonalát a műszaki irodalom terén megtartsuk*, sőt az adatbázisok használata révén kellett igényekhez igazítva, *differenciáltan javítsuk*. E téren kiemelt feladat:

– A korszerű országos műszaki *dokumentum-nyilvántartás* megteremtése és hozzáféréseinek biztosítása.

(Első lépésként az OMIKK a műszaki könyvtári koordinációs körben részt vevő 16 hálózati központtól kért adatok alapján elkészítette a közel 400 könyvtár, mintegy 7300 külföldi folyóiratának 1981. évi állományi és 1982. évi rendelési adatait tartalmazó kísérleti jegyzékét számítógéppel, és ugyanennek COM-mikrofilmlap változatát is.)

– Az országosan gazdaságos műszaki *dokumentumbeszerzés és hozzáférés* – elsősorban kölcsönös érdekeltségen alapuló – politikájának, metodikájának, növekvő mértékű felhasználói finanszírozásának, külkereskedelmi, szervezeti, technikai stb. feltételeinek létrehozása.

– A nemzetközi beszerzési és *cserekapcsolatok* javításához, a külföldi cserére, illetve eladásra is alkalmas hagyományos és nem hagyományos produktumok körének szélesítése.

(Az OMIKK előkészíti a Hungarian Technical Abstracts nyomtatott kiadásának jelentős bővítését a releváns magyar műszaki-tudományos szakirodalommal, majd ennek mágnesszalagon való szolgáltatását. Ezzel párhuzamosan a MTESZ tagegyesületekkel együttműködve, növeli a hazai konferencia-anyagok idegen nyelvű kiadását.)

A világ műszaki irodalmáról való gyorsabb, szelektívebb és teljesebb informálódás, informálás érdekében koordinált munkamegosztással a célszerű mértékig növelni kell a *nemzetközi és külföldi adatbázisok* online, illetve offline hozzáférését. Ennek érdekében elsősorban:

– Egyrészt a meglévő kapcsolatok kielégítő *anyagi fedezetét* és zavartalan *technikai működtetését* kell biztosítani, másrészt a jelenleg korlátozott mértékű és kiterjedésű hozzáférés *felhasználói prioritásait* kell megállapítani. A keresési prioritásokat elsősorban a középtávú KF tervek témáira és az exportnövelési hiteltámogatású témákra kellene a KF irányító szerveinek megállapítania.

(Jelenleg külföldi adatbázisokhoz három helyről lehet rendszeresen online hozzáférni, – különféle és ideiglenes pénzügyi konstrukciókban. Az OMIKK 1982-re 68 000 \$értékű eseti importengedély alapján kötött szerződéssel hozzáfér a Lockheed-Dialog és a Radio Swiss Data Star adatbázisaihoz, továbbá az INIS-hez. Az MTA SZTAKI hozzáfér a Lockheed adatbázisához, valamint az IIASA számítógéppontjához és közvetíti az AGRIS-hoz való hozzáférést az AGROINFORM részére. Az SZKI hozzáfér a Lockheedhez. Az MTA SZTAKI, az OMF B REI, az OMIKK, a SZÁMALK és az SZKI a közelmúltban megalapította a Számítógépes Információs Társaságot az online tevékenységek összefogására és koordinálására. A társaság nyitott, már eddig is csatlakozott hozzá a KSH Könyvtári és Dokumentációs Szolgálat, Ipari Informatikai Központ, MTA KKKI, MTA Könyvtár.)

- A fentiek megvalósítását és kiszélesítését lehetővé tevő *finanszírozási konstrukciót* kell létrehozni. Az említett jelenlegi három, alapvetően közvetítői hely célszerűen megháromszorozandó, növelendő (pl. SZÁMALK, AGROINFORM, ÉTK, OIK, VVEKK), a helyi felhasználási lehetőségek pedig (saját terminál, vonal, közvetítőtől kapott password) 1990-ig mintegy 30–50-es nagyságrendben irányozandók elő.
- További fontos közvetítői, illetve felhasználó helyeken is – a lehetőségek függvényében – meg kell teremteni az *online hozzáférés* technikai feltételeit. Ez előzetes becslés szerint több száz terminál üzembe helyezését és millió dollár körüli adatforgalmat fog jelenteni.

A műszaki irodalmi állomány *magyar nyelvű dokumentációs-információs feldolgozását és szolgáltatásait* a meglévő felesleges párhuzamosságok, illetve hiányterületek megszüntetésével, a feldolgozási, megjelenési, terjesztési, tárolási és visszakeresési formák fejlesztésével korszerűsíteni szükséges. Ehhez:

- A dokumentációs-információs kiadványok megjelenítését az előállító intézményeknek – az érdekeltségek figyelembevételével – egyeztetniük kell.
(Ez már megindult az IPM és OMIKK között. Az OMIKK a KG Informatik-kal és a NIMDOK-kal már az Ipari Minisztérium háttérintézményeinek átszervezése előtt végzett előkészítő egyeztetést, és ezt az új helyzetben is megkísérli érvényesíteni.)
- Mielőbb létre kell hozni a műszaki dokumentációs-információs szolgáltatásokról szóló tájékoztató szolgálatot, az ún. *információt az információról*.
(Az OMIKK 1983-ban elkészíti A műszaki információs intézmények és szolgáltatásai c. kiadványát, és ehhez olyan nyilvántartást fektet fel és tart majd karban, amely az NTMIK és az Unesco alapvető igényeit is kielégíti.)
- Kísérleti programot kell kidolgozni és végrehajtani a *magyar nyelvű* műszaki irodalmi *információs adatbázis gépi előállítására* és hasznosítására (az országon belüli online hozzáférést is beleértve) az ebben közreműködni képes és érdekelt intézmények bevonásával.
(Az OMIKK WANG típusú automatikus szövegszerkesztő és fényszedő berendezésének működésbe lépésével néhány szakirodalmi tájékoztató anyagának kísérleti feldolgozása az első lépés.)
- Kísérleti programot kell megvalósítani az egyes szűkebb és fejlődés szempontjából *homlokterben álló szakterületek* (pl. mikroelektronika, információtechnika) *komp-*

lex (primer és szekunder irodalmat stb. egyaránt tartalmazó) *szaklapjainak* kialakítására az érdekelt intézményekkel és egyesületekkel együtt.

(Az OMIKK kezdeményezett ilyen célú együttműködést a MTESZ-szel, az első közös kísérleti lapok kidolgozása folyik. 1983-ban az OMIKK az érdekelt intézményekkel együttműködve, a mikroelektronikai tárgyú magazint kísérletileg megjelenteti.)

A műszaki irodalomról való szélesebb körű és gyorsabb informálás eredményeképpen szükségszerűen megnövekedő *dokumentum-kölcsönzési, illetve másolati igények kielégítésére* szervezetileg, technikailag, pénzügyileg és szakemberekkel is fel kell készülni. Ennek keretében:

- Az állomány releváns részével rendelkező kiszolgáló intézmények (illetve szakkönyvtáraik) alaphálózatát *el kell látni* alapvető *technikai berendezésekkel* (a műszaki dokumentum-nyilvántartás COM-mikrofilmlapjaival, olvasóeszközökkel, távközlési és sokszorosító, illetve mikrográfiai készülékekkel).

(Az OMIKK a műszaki hálózat számos információs intézményétől és könyvtárától bekérte és a közelmúltban megkapta a repro-mikrográfiai ellátottságra, problémáira, lehetőségeire vonatkozó adatokat és ezek feldolgozása után a szükséges intézkedésekre javaslatot készít.)

- Gyorsítani kell a *könyvtárközi kölcsönzést* hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt.

A hazai információs rendszernek nagyobb intenzitással kell bekapcsolódnia mind a *hazai KF tevékenységbe*, mind annak irányítási rendszerébe. A máris meglévő és gazdagítható hazai műszaki „információvagon” hasznosítása nemcsak a feldolgozó, szolgáltató intézményeken, hanem az igénybe vevő felhasználó intézményeken is múlik. A gazdasági és innovációs kényszer hatására a vezetők – de a szakemberek is – egyre inkább kényszerülni fognak az információvagon értékelésére, hasznosítására, ehhez azonban a hazai „műszaki információiparnak” is fokozottabb segítséget kell nyújtania. Így:

- Különös gondot kell fordítani a különböző szintű gazdasági és műszaki *vezetők továbbképzésére*, a rendelkezésre álló információs lehetőségek és hasznosításuk megismertetésére, valamint az információs szakemberképzésre, továbbképzésre.

(Az OMIKK az Ipari Minisztérium Vezetőképző Intézetével együttműködve, 1983-ban megkezdte a felhasználók oktatását. Az információs szakemberképzés terén az ÉTK-val együtt az OMIKK gondozza az OMFB támogatásával indult Műszaki Információ Szakkönyvtára c. sorozatot, amelyben eddig a műszaki könyvtárkezelői tanfolyam anyagai meg is jelentek. A sorozat a fejlesztés szempontjából időszerű témákkal folytatódik. Az OMIKK Unesco támogatással korszerű oktatási alapfelszerelést rendelt.)

- A vezetők részére információ-hozzáférési *tanácsadó szolgáltatást* kell kialakítani. A felmerülő igény alapján meg kell kezdeni a vezetők komplex információkkal való kiszolgálásának (kísérleti) megszervezését, a szolgáltatást az igénybe vevő vezetők intézményének érdekelt szerveivel együttműködésben.

(Az OMIKK folyó évben előfizetéssel megjelenteti az MI vezetők részére c. kiadványát. Az utóbbi időben már számonként kb. 120 információs egység jelenik meg.

Növekszik az eredeti cikkekről másolatot, fordítást igénylők száma. A felhasználási kör, tartalom, szolgáltatás stb. továbbfejlesztése folyamatban van.)

A hazai műszaki információellátás javításához nélkülözhetetlen a *nemzetközi együttműködés*, a nemzetközi tapasztalatok fokozottabb hasznosítása. Az e téren meg­lévő jelentős tartalékok realizálásához a kölcsönösség, hazai részről pedig a technikai és vizsontszolgáltatási feltételek fokozódó megteremtése is szükséges. Ennek érdekében:

- A műszaki információs intézmények teljes köre tekintetében jobban ki kell használni a kölcsönösen előnyös *kétoldalú kapcsolatokat* (információadásra, -szerzésre), *különös figyelemmel a SZU intézményeivel* és TMI rendszerével való együttműködés lehetőségeire. A SZU számítógépes TMI hálózatának kialakításában, felszerelésében való hazai bekapcsolódás, a vele való együttműködés lehetősége adott, de kihasználva – különböző okok miatt – nincs.

(Az OMIKK tapasztalata szerint a szocialista társintézményeknek számos olyan kiadványa, tanulmánya (pl. SIVO) van, amely jól hasznosítható lenne idehaza is.)

- Az *NTMIR* keretében való együttműködésünkön belül a speciális ágazati információs *alrendszerek* adatbázisai összehangolt kialakításának, valamint off- és online hasznosításának megkezdésére és kiszélesítésére jelentős erőt kell koncentrálni.

(Az első gyakorlati együttműködésre az energia és a nyersanyag adatbázisok terén kerül sor az OMIKK, az Ipari Informatikai Központ, a VEIKI, az NTMIK és az illetékes szovjet szervek előzetes megbeszélése alapján.)

- A *kormányközi szervezetek* információs tevékenysége (pl. INIS, AGRIS stb.) keretében fontos az információ-input és egyéb közreműködés javítása és a különféle output hatékonyabb hazai hasznosítása. A *nem kormányközi szervezetek* (pl. IFLA, EUSIDIC, IMC, FID stb.) tagságát felhasználva, illetve korszerűsítve, további előnyös kapcsolatokra kell szert tenni. Fejleszteni kell mindkét típusú szervezeteknek nyújtott, nemzetközileg is értékelt szolgáltatásainkat (pl. Unesco-szabványosítási program, SZÁMALK tanfolyam, DATABASE '83 konferencia stb.).

Hathatósan kell törekedni az információ áruértékének tudatosítására, annak érteken való eladására, egy, a hazai igényeket hatékonyan kielégítő *gazdaságos műszaki információipar létrehozására*. Ehhez – a már megelőzően említetteken is – túlmenően:

- *Műszaki-gazdasági haladásunk* érdekében politikai, gazdasági, társadalmi vezetésünk fokozottan igényelje és az eddigi mértékben támogassa az információs erőforrások hasznosítását, fejlesztését.
- A műszaki információs intézmények olyan gazdálkodási rendszert alakítsanak ki, hogy a növekvő és differenciálódó szakirodalmi áradat, valamint a növekvő árak ellenére se nagyobb, hanem *idővel csökkenő állami támogatást* igényeljenek, működésük és fejlesztésük gazdasági feltételeit pedig egyre inkább *saját bevételeikből* alapozzák meg.

(Az OMIKK 6. ötéves terve pl. saját elhatározásból az árbevétel megkésztetését és ennek további lépéseként az Országos Műszaki Könyvtár teljes fenntartásának átvállalását tűzi ki célul. A terv az OMIKK tőkés irányú információ-exportjának nagyarányú emelésével megkísérli a költségvetésre háruló magas és növekvő tőkés devizaterhetek először csökkenteni, majd fokozatosan átvállalni. A terv időarányos része teljesült, a hazai és a nemzetközi közismert gazdasági problémák ellenére. E körül-

mény igen megbízhatóan igazolja egy önmagát eltartani képes, nyereség-orientált információs ipar megvalósíthatóságát.)

- A korszerű hazai műszaki információs ipar megteremtésére – az információfelhasználók, -beszerzők, -feldolgozók és -közvetítők kölcsönös érdekelttségének a feltárásával, a megfelelő *érdekeltégi rendszer* létrehozásával (a kapcsolódó információs és más szférákkal, pl. művelődés, oktatás, külkereskedelem, belföldi terjesztés stb. együttműködésében) – korszerűsíteni kell a korábbi fejlesztési koncepciót, és ennek alapján kellő koordinációval kell realizálni a fejlesztési programot.

Feltételek, lehetőségek

Anyagi feltételek

A jelen és közeljövő gazdasági helyzete, a központi források terhei kizárják azt az elképzelést, hogy a műszaki információszolgáltatás korszerűsítésére és hatékonyságának növelésére jelentős költségvetési vagy más központi anyagi kereteket igénybe lehessen venni. Azonban van reális alapja annak a feltételezésnek, hogy erre nincs is szükség, vagy legalábbis több lépés tehető ilyen források igénybevétele nélkül, és a további lépések is költségkímélők lehetnek. Az információ áru jellegének erősödése a műszaki-gazdasági szakterületeken felgyorsult, a fogyasztási oldalon a piaci versenyben fontos szerephez jutott, így a szolgáltatás előállítási terheit az érdekelt felhasználókra egyre növekvő mértékben rá lehet terhelni. A korszerű hordozókon lévő információk hozzáférési eszközei (számítógépek, terminálok) ma már a jelentősebb hazai fogyasztóknál megtalálhatók, e tekintetben inkább a szolgáltatónál rosszabb a kép. Időszerűnek látszik kiszélesíteni azokat a kísérleteket, amelyek az információfogyasztók igényeire szorosan ráépülő szolgáltatások útján feltárják, hogy milyen mértékig felvevőképes a hazai piac, és mekkora a fizetőképes kereslet. Ha számításba vesszük, hogy a hazai műszaki információs intézményeink jelentős mértékig képesek már ma is az öneltartásra, belátható, hogy a piaci orientáció fokozásával az alapinformációk beszerzési gondjai és az eszközrendszer létrehozási problémái is enyhülnek a fogyasztói érdekelttség növekedésével.

Technikai feltételek

A jelen tanulmányban felvázolt szolgáltatás-fejlesztési fő irányok megvalósításához néhány technikai feltétel kedvezően alakult. A Magyar Posta NEDIX adathálózata már 1982. június 1. óta működik, egyelőre kísérleti céllal. A magyar ipar széles választékban gyárt terminálokat, szocialista importból szerezhető be a nyomtatók, és egészében a hazai számítástechnikai ipar kezd elfogadható eszközhátteret kialakítani. Formálódnak eszközberletre vonatkozó elgondolások is a beruházási feltételek nélküli intézmények számára.

A szolgáltatások fejlesztésének több más technikai eszközigenye is van. A mikrofilmkészítés, tárolás, gépesített hozzáférés és olvasás széles készülékskálát igényel, amely csak részben és nehezen szerezhető be hazánkban, s gyakran így is csak korszerűtlen eszközökhöz lehet jutni. Megindultak a tárgyalások az irodagépgyártó vállalat és az OMIKK között egy

gyártmányfejlesztési koncepció kialakítására, amely hajlékonyan igazodna a hazai igényekhez. Számításba vehetők a tömegkommunikációs eszközök által nyújtott lehetőségek, mint a TELETEXT, vagy egy külön, ilyen célra létrehozott rádiókapcsolat. A TV műsorszórás egyik olcsó és sokat ígérő fejlesztési iránya a kábeltelevíziózás; még csak át sem gondoltuk kellőképpen, hogy lokális információs rendszerek létrehozásához milyen lehetőségeket rejt ez magában.

A műszaki információs szolgáltatás korszerűsítéséért és az információs szolgáltatás technikai korszerűsítéséért az OMF a felelős hazai főhatóság. Megindult egy rendszerfejlesztési koncepció kialakítása, és magas szintű tárgyalások folynak szovjet és magyar vezetők között egy integrált (jelentős mértékben magyar eszközökre épülő) információs rendszer kialakításának lehetőségeiről.

Személyi feltételek

Még a műszaki információs szolgáltatás területén is alacsonyabb a műszakiak száma annál, mint amennyi a fejlesztéshez szükséges volna. A könyvtárosképzés feltételek hiányában a technikai felkészítés terén alig nyújt valamit. A számítástechnikai ismeretek alacsonyak, még a gépesítési lehetőségek felismeréséhez sem elegendők. Információs szakembereink szakmai ismeretei ugyanolyan hagyományosak, mint a fogyasztók tájékozódási szokásai. Egy átütő erejű „információs reform” létrehozásához nem is az anyagi vagy eszközfeltételek a legégetőbbek, hanem a szellemiek!

HOL KEZDŐDIK A SZAKRÉSZLEGESÍTÉS?

MÁNDY GÁBOR

Őszintén szólva, amikor Horváth Tibor 1977 őszén keletkezett kéziratát öt évvel később közlésre javasoltam, nem gondoltam volna, hogy az – a szerző későbbi minimális javításaival és betoldásaival – ekkora visszhangot kelt; sőt sokan aktuálisnak is tartják, holott szinte mindegyik ténybeli megállapítása már 1977-ben is téves volt. („Jövőképek” egyes elemeivel egyetértettem, s azokat saját későbbi dolgozataimban is osztottam.) Figyelemreméltóvá az teszi az írást, hogy a szakrészlegesítéssel szembeni „technikai” ellenvetéseket koncentráltan fejezi ki. (A „gyakorlati” típusú ellenvetéseket a vitában Takács Miklós fogalmazta meg igen érzékletesen és szellemesen.) Bár ennek a régi írásnak a mostani publikálása aligha illik a szakirodalom normális áramába, mégsem ál-vitát kavart: ha az érvek nem is vadonatújak, a mögöttük felsejlő meggyőződések, érzelmek hitelesek és aktuálisak.

Ebben a cikkben nemcsak Horváth Tibor észrevételeire, hanem a hozzászólásokra és néhány korábbi írásra is reagálni kívánok, sőt saját álláspontom egyes ködösebben megfogalmazott elemét is megpróbálom egyértelműbbé tenni. Ennyi célt nehéz elérni néhány oldalon. Ezért kérem az Olvasót, hogy kiírt idézetek látványos egybevetése helyett többnyire elégedjék meg az idézetekre való pontos utalásokkal, s ha szükségét érzi, a kérdéses szövegeket maga hasonlítsa össze. Az utalásokban kénytelen vagyok rövidítésekkel élni. A kettőspont előtt – vagy egymagában – álló szám a csatolt bibliográfia tételére utal, utána a lapszám következik, majd h= hasáb, b= bekezdés, s= sor, A= alulról számítva.

Terminológiai kavalkád

Takács Miklós szerint a pontos definíció hiányának, a szóhasználat enyhe zavarossága és „tetszetős kavalkád” a következménye (27:245.3.b. és uo. 247.1.b.). Ha figyelmesen egybevetjük az Overington által adott (5:7–8), a szakrészlegek irodalmáról készített szemlémben (11:5–6) és a fejlesztési elképzeléseimben (24:30.1. jegyzet) idézett, továbbá egy sor egyéb írásban található meghatározásokat (21:38.1.b. 1–5.s.; 30:8. c pont; 6:8.2.h.4.b.; 8:389.3.b.1–5.s.; 31:8–9; 20:31.4.b.5–7. és 14–19.s.; 32:21.3.b.), megállapíthatjuk ezek tartalmi egyezését. Horváth Tibor és az én meghatározásom – ezeket Takács ellentmondónak érzi – szintén összefér, hiszen Horváth Tibor a *szakrészlegesítésről* mondja, hogy szervezeti elv (23:384.3.b.5–7.s.), míg én a *szakrészlegekről*, hogy azok szervezeti egységek (24:4.1.b.1.s.). Bár én ugyanott nem beszélek e részlegek önállóságának kérdéséről, megtettem ezt már korábban (11:11–12), s lényegé-

ben ugyanúgy korlátozottan önállóknak tartom őket, mint Horváth Tibor (23:384.3.b. 7–8.s.).

Mindez nem jelenti azt, hogy nincsenek e téren nagyobb félreértések is. Ezek eloszlatására készült az a „hosszú példatár”, amit Takács Miklós említ (27:246.3.b.6.s.). Sajnos, ez még mindig nem volt elég „hosszú”, hiszen Takács Miklós is félreértette például az állományalakítás „szakszerűségének” kívánalmát, úgy véelve, hogy azt „minden valamirevaló könyvtártól” megkövetelhetjük (27:246.3.b.4–5.s.). Pedig a zárójelbe tett résznek egyértelművé kellett volna tennie a szakszerűség itteni specifikus értelmét: az állományt „szakszerűen (a tárgykör logikájának, belső összefüggéseinek megfelelően) alakítják” (24:4.1.b. b pont). A könyvtári-adminisztratív értelemben vett szakszerűséget minden könyvtártól megkövetelhetjük, de ezt a szűkebb értelműt aligha, hiszen ez feltételezi az adott tárgykör beható ismeretét. Hasonlóan szűkebb értelemben mások is használták a szakszerűség fogalmát, pl. *Wallehausen* Gyula (22:126.9.b.) és *Papp* István (25:155.2.b. 3–5.s.).

Ugyanilyen félreértés történt a „tájékoztatásra is hasznosítható” gyűjteményt illetően (27:247.7.b.8–9.s.). Itt is túl rövidnek bizonyult az adott magyarázat (24:4.2.b. A3–6.s.). Nos, a helyismereti gyűjtemény és a helyismereti szakrészleg között úgy is különbséget tehetünk, hogy míg gyűjtemény minden valamely szempont szerint különválasztott állománycsoport is lehet (színműtár, diagyűjtemény, régi és ritka könyvek gyűjteménye stb.), addig a szakrészlegnek – szisztematikusan gyűjtött állománya révén – elvben a tárgykörrel kapcsolatos *minden* információs igény kielégítését vállalnia kell („hány hektáron termelnek kukoricát az n-i járásban”, „ki a k-i tanács elnökhelyettese” stb.). A helyismereti gyűjtemények általában csak egy bizonyos fejlődési szakasz után érik el azt a szintet, hogy már a tájékoztatást állíthatják munkájuk középpontjába. A *Kiss Jenő* által említett Budapest-gyűjtemény (26:163.4.b.) kétségkívül ilyen – és ehhez még nem kell szakkönyvtárrá válnia. Míg a helyismeretnél a területi, addig a zenei részlegek megítélésénél a formai szempont hangsúlya okozhat zavart. Szintén *Kiss Jenő* mondja, hogy nem tekinti szakrészlegnek a FSZEK tíz fonotékáját, amelyek „ma már a közművelődési könyvtárak természetes részét alkotják” (26:166.1.b.3–6.s.). A döntő szempont itt is az, hogy ezek csak gyűjtik a zenei dokumentumokat, vagy pedig a zenének mint tárgykörnek a szakrészlegei (elvben teljes gyűjtési spektrummal, tájékoztatási funkcióval). Megjegyzem, a hanglemeknek nem kötelező jelen lennie a zenei részlegben, viszont hiánya alapvetően szegényíti a részleg információs és „élvezeti” értékét. Sajnálatos, hogy a példatárból kimaradt az audiovizuális részleg megítélése: mivel „audiovizuális tárgykör” nem létezik, a gyűjtemény szervező elve formai.

A definíciókról szólva kell azt is megemlíteni, hogy – a felsőoktatási könyvtárak tájékoztatási tevékenységéről igen alapos és széles nemzetközi körképet nyújtó – *Wallehausen* Gyula a szakrészleg fogalmát a miénktől meglehetősen eltérő módon közelíti meg: a szakreferenset és az általa irányított munkatársakat mint *személyeket* érti alatta (22:129. A1.b. A1–2.s.); nála nem az állomány, hanem csak a tevékenység különül el térbelileg (uo. 130.3.b.).

Kiss Jenő címben (26) megfogalmazott költői kérdésére („szakkönyvtár-e a szakrészleg”) természetesen nemleges a válaszom (vö. ismét 11:11–12). A „szakrészlegek he-

lyett szakkönyvtárak” modellt olyan értelemben használtam (24:9.2.b.12–13.s.), hogy a szakrészlegesített fővárosi központi könyvtár hiányában az olvasók szakkönyvtárakat kénytelenek felkeresni, ha a témához értő szakemberrel és szakállománnyal akarnak találkozni. Súlyos tollbotlás volt viszont a szakrészlegekkel kiegészült kerületi könyvtárakat lábaikon megállni képtelen „önálló szakkönyvtáraknak” nevezni (uo. A1–2.s.). Ezek inkább „kihelyezett részlegek” (vö. 11:28.3.b.) – gazdaságosságukról és életképességükről azonban (a szakrészlegesített központi könyvtár ideáljával összehasonlítva) változatlanul nem vagyok meggyőződve.

A szóhasználat zavarosságával együtt említi Takács Miklós a „címke nélküli” és a „kevésbé öntudatos” szakrészlegeket a hazai gyakorlatban beborító „elméletieskedő tupirozást” (27:247.4.b.). Ezzel kapcsolatban meg kívánom jegyezni, hogy a vitatott dolgozatok tárgya nem a hazai – valóban gyér – szakrészleges tapasztalatok általánosítása, hanem a sok évtizedes múlttal rendelkező külföldi szakrészleges gyakorlat vizsgálata, a hazai alkalmazás lehetőségeinek feltárása.

Dogma és mítosz

Horváth Tibor óv attól, hogy a közművelődési könyvtárak szakrészlegesítését dogmaként kezeljük (23:388.6.b.), és Kiss Jenő szerint is „van ilyen veszély” (26:162.A1.b.). A szakrészlegesítés azonban korántsem valamiféle „eszméből” való dedukció eredménye, hanem gyakorlati kérdésekre adott válasz, ahogy ugyancsak Kiss Jenő mondja (26:166.2.b.A1–6.s.). A Horváth által bírált szemle kifejtette a szakrészlegek létesítésének indokait (11:6–7); ezek egy másik változatban mint elérhető célok jelennek meg (24:20.2.b.). Az általános indokokat legutóbb Papp István foglalta össze (25:154.3.b.7–13.s.), az egyes könyvtárak esetében a konkrét indokokat a szakmai tervezési programok tartalmazzák (6., 31., 32., 33. stb.).

Hogy a szakrészlegesítés a könyvtári rendszer, illetőleg a közművelődési könyvtárak fejlesztésének *egyetlen* útja lenne, azt az általam ismert dolgozatok egyike sem állítja, és én sem sugallom (26:161.1.b.). Más kérdés, hogy egyelőre nem látok *jobb* megoldást. A „három részre tagolt könyvtárat” például – amire Kiss Jenő hivatkozik – felfoghatjuk a nem szakrészleges közművelődési könyvtár olyan változatának, amelyben a mi kiemelt polcaink valamiféle általános részleggé bővülnek (ez a „közeli tartomány”), a tápraktár és a belső raktár funkciói összemosódnak (ez a „távoli tartomány”), az állomány pedig mobil, a pillanatnyi igényeknek megfelelően változtatja a helyét (vö. 34., 35., 36.). (A „középső tartomány” kb. a mi szabadpolcos állományunknak felel meg.) Ez a könyvtár a szakrészlegesítés elé tűzhető céloknak (24:20.2.b.) csak egyikét-másikát (pl. a hozzáférési idő csökkentését, az „otthonosság” érzésének megeremtését) képes – optimális esetben – megvalósítani; hiányzik belőle a szakismeret integrálása. A két változat kombinációja nem elképzelhetetlen (szakosított állományelrendezés a középső tartományban, szakreferensek alkalmazása), ezzel azonban magához a szakrészlegesített könyvtárhoz jutunk vissza (azzal, hogy ez állományának csak egy részét tartja szabadpolcon).

Miért működnek szakrészleges és hagyományos elrendezésű könyvtárak egyformán jól – vagy egyformán rosszul? Igazat kell adnom Takács Miklósnak: a minőség tekintetében

ben, nem a belső szervezeti felépítés a legfontosabb tényező (27:245.2.b.5–8.s.). A szakrészlegesítés által elérhető „plusz” csak lehetőség. Hogy ennek a potenciálnak a realizálását milyen tényezők akadályozzák, azt érdemes lenne konkrét könyvtárakban megvizsgálni. A kulcstényező a modell mechanikus megvalósítása (vö. 25:157.1.b.) mellett a szakreferens szakirányú tevékenységének könyvtáron belüli nehéz megítélhetősége lehet (11:46.3.b.), ami önelégültséghez (hivatkozás uo.), illetve a munka minőségének hanyatlásához vezethet (vö. 36:131.2.b.5–6.s.). Azt is figyelembe kell azonban venni, hogy amikor egyes könyvtárak „kiváló eredményeiről” esik szó, nem mindig olyan szempontok szerint ítélnünk, amelyek az egyes használók szemszögéből is relevánsak (rendezvények, olvasótoborzás, forgalmi statisztika, irodalompropaganda stb.). A szakrészleges és a nem szakrészleges könyvtárak teljesítményeit objektív és olvasószempontú mérőszámok alapján kellene összevetni (bizonyos fontos szakkönyvek milyen hányadát szerezték be, a hiányokat milyen gyorsan képesek más forrásból pótolni, hogyan válaszolnak meg azonos nehézségű referenzkérdéseket, az olvasónak mennyi időt kell eltöltenie és mennyi utat bejárnia egy határterületi témakör legfontosabb irodalmának összegyűjtéséhez stb.).

A szakrészlegesítés magában hordja a magasabb színvonalú szolgáltatás lehetőségét. Nincs azonban okunk arra, hogy csak az ilyen, magasabb színvonalat elérő szakrészleget tekintsük szakrészlegnek, valamiféle „szakrészleg-mítosz” jegyében. Hajlamosak vagyunk a szakrészlegesítést kapcsolatba hozni a szakkönyvtári funkciókkal (19:349.7.b.; 28:254.2.b.2–3.s.; 38:289.3.b.; 26:162.3.b.1–2.s. – az utóbbi kettő kritikával említi). Papp István szerint is a szakrészleg szolgáltatásai magasabb színvonalúak (25:157.3.b.7–8.s.), s magam is többször írtam ilyen értelemben a szakrészlegekről. A „mítosz” azonban a következő hibás gondolatmenetet eredményezi: 1. a szakrészleg magas színvonalú szolgáltatási forma; 2. erre nálunk nincs igény (vagy lehetőség: pénz, elegendő állomány); 3. nem foglalkozunk a szakrészlegesítéssel. Ez a gondolatmenet azért hibás, mert irreálisan magas mércét állítva arról a kicsi, de tényleges előnyről is lemond, ami az adott helyzetben elérhető lenne.

Saját korábbi írásaimat is némileg korrigálva: a szakrészlegnek nem lényege, hanem remélt és valószínű eredménye a magasabb színvonal. Nem szükségszerű, hogy ez a magas színvonal már a megnyitáskor jelen legyen (a mítoszból következően mindig valamiféle ünnepélyes megnyitásra gondolunk, feltöltött és ragyogó polcokkal, sajtótudósításokkal). A szakrészlegesítés ott kezdődik, amikor az olvasó igényeire figyelve, a könyvtár szolgáltatásait az ő számára tesszük használhatóbbá. A szervezeti intézkedésekről az olvasónak nem is szükséges hivatalosan értesülnie. Elég, ha hónapról hónapra jobban válogatott állományt, gazdagabb választékot talál, egyre használhatóbb segítséget kap a könyvtárostól. Valóban nem a címke, hanem a szolgáltatás a fontos; egyetértek Takács Miklóssal abban, hogy az állomány átrendezéséhez és módszeres fejlesztéséhez, a sajtótájékoztatók alkalmazásához és a tájékoztatás színvonalának javításához szinte törvényszerűen jut el egy olyan könyvtár, amelyik figyel az olvasókra, és magas szakmai (most könyvtári értelemben véve) követelményeket állít maga elé (27:247.7.b.6–11.s.).

A „mítosz” hatását láthatjuk Papp István óvatosságra intő szavaiban: „nem a teljes állományt kell szakrészlegekbe gyömöszölni, hanem igényesebb állománygyarapításra és szolgáltatásokra vállalkozni azokon a területeken, amelyek iránt a közvetlen társadalmi

környezet máris nagyobb érdeklődést mutat” (25:157.1.b. A3–6.s.). De vajon „gyömszölés”-e – nem pedig természetes folyamat – az állománycsoportok sorrendjének logikusabbá tétele (pl. a fizika és a technika, a biológia és a mezőgazdaság-órvostudomány, a politika és a történelem összevonása) a társadalmi igények nagyságától függetlenül is? A szakrészlegek *struktúrájának* és a szolgáltatás témakörönként eltérő *mélységének* valójában nem sok köze van egymáshoz. Lehet összevonni a politika és a történelem irodalmát és ezzel megteremteni a megfelelő szakrészleg kereteit, és ugyanakkor ennek változatlan nagyságrendje mellett rohamosan fejleszteni az irodalomtudományi állománycsoportot, anélkül, hogy szakrészleggé kiáltanánk ki. (A logikusabb állományfelosztás persze jobban megmutatja gyűjteményünk hézagjait, de hát ezeket nemcsak akkor kell szégyellnünk, ha látszanak.)

Hogy mi természetes és mi erőszakolt, az persze a valóságtól függ. Ha például a FSZEK 25.sz. kerületi könyvtárában alkalmazott szakember és az összpontosított műszaki irodalom valós igényeket elégített ki (7:31), akkor az bár kicsi, s nem a Papp-féle magas követelményeknek megfelelő, de azért „igazi” szakrészleg volt. Kiss Jenő ezeket a kis műszaki részlegeket *ma* nem tekinti szakrészlegeknek (26:166.1.b.), feltehetőleg az akkorinál magasabb mérce miatt. De ha nem szakrészlegek, akkor kicsodák? A rossz ebéd is ebéd – a milyenségnek, a színvonalnak a fogalommeghatározásba való belefoglalása logikailag problematikus.

A teljes körű szakrészlegesítésnek sok feltétele van, ezeket magam is listába szedtem (24:20–26); nemzetközi felmérésünk is feltárta az állománybeli (21:40.2.b.1–3.s.) és térbeli alsó határokat (u.o. 40.1.b.). Hasznos minimum-adatokat közölt *Szita* Ferenc is (28:254.3.b.). Mindezek az adatok azonban nem vonatkoztathatók a szakrészlegesítés egyes különálló elemeinek megvalósítására. Tehát – hogy visszatérjek kedvenc példámhoz – nem kell több ezer kötetesnek lennie a történelmi állománycsoportnak, hogy kifizetődő legyen beleintegrálni a politikait. Ez sokkal inkább attól függ, milyen messze vannak egymástól az adott könyvtárban. Annak sem az állomány nagyság a feltétele, hogy szaktanárokat bízasson meg a könyvtár tájékoztató munkával (vö. 39:7–10, 27). Ugyanígy: vajon hány kötetesnek kell lennie egy bizonyos állománycsoportnak, hogy nekem mint olvasónak ne kelljen egy könyv lábjegyzetét követve átfáradnom a folyóiratterembe, ahonnan ráadásul a megtalált cikket ki sem hozhatom? Miért nem csak a polcok méretét, a rendelkezésre álló tér nagyságát és alaprajzát tekintjük döntő tényezőnek, ha a szakönyvek és szakfolyóiratok együttes vagy külön elhelyezéséről esik szó?

Összefoglalva: ha a szakrészlegesítés lehetőségeinek mérlegelése során nem dogmákból és mítoszokból gondolkodunk, hanem figyelmünket az olvasók gyakorlati igényeire, kényelmére, a könyvtári szolgálat mindennapi problémáira fordítjuk, sokkal közelebb kerülünk a szakrészlegesítés lényegéhez, reális értékéhez.

A szakrészleges modell

A szakrészlegesített általános gyűjtőkörű könyvtár modellje – mint minden modell – absztrakt (25:157.1.b.2–3.s.). Mindenfajta modell csak nyerhet azáltal, hogy a va-

lőséghez, a helyi körülményekhez igazítják. De nem minden ilyen igazodást megkövetelő „körülmeny”, ami annak látszik. Kiss Jenő a fővárosi könyvtárhálózat szakrészlegesítési változatát indokolva három „jellegzetességet” említ: a helyhiányt, a kötelempdányok hasznosításának kérdését és azt, hogy nem törekednek az egyes kerületi könyvtárak teljes szakrészlegesítésére (26:164.1–3.b.). Véleményem szerint a külső korlátokhoz addig kell igazodni, ameddig fennállnak, a gyakorlati problémákhoz addig, ameddig nincs jobb megoldás – a mi saját szándékunkat, törekvésünket azonban csak az olvasók érdekéből szabad levezetni: azt kell akarnunk, ami jobb az olvasónak. (Mindez nem jelenti azt, hogy a budapesti modell önkényes, csupán az indoklása itt elégtelen.)

Visszatérve az absztrakt modellhez, Horváth Tibor tisztázatlannak tartja az általános részlegek feladatkörét (23:384.3.b.11–13.s.). Való igaz, a részletekben sok az eltérés (vö. 11:33–37; 24:30.4–5. jegyzet; 9:210; 25:158–159; 12:4–6; 10:387.1–2.h. stb.), a lényegét illetően azonban itt is megvan az egyetértés: a meghatározatlan olvasói igények kiszolgálása, a mindennapi élet problémáira való koncentráció, a népszerű témák előtérbe helyezése, a szórakoztatás, az emberi léptékek megőrzése stb. *Kolozs* Ibolya irreálisnak tartja, hogy az általános részleg komplex feladatainak bárki is egy személyben meg tudjon felelni (29:396.5.b.). A szokatlanul tűnő követelmények azonban nem jelentenek maximalizmust, legfeljebb egy kicsivel több pszichológiát és kicsivel hosszabb szépirodalmi olvasmányjegyzékeket a könyvtárosképzésben, s különben sem egy emberben, hanem szakértők munkacsoportjában kell gondolkodnunk.

Papp István több munkájában is hangsúlyozta az általános tájékoztató részleg kulcszerepét (6:8.2.h.3.b.; 31:9.4.b.); 25:156.3.b.7–12.s.). Ha valahol önkritikát kell gyakorolnom, akkor itt: nem adtam kellő hangsúlyt ennek a részlegnek, nem fejtettem ki saját funkcióit. Nagy hiba, hogy meghatározása a fejlesztési elképzelésekben sem szerepel, külön felállításának mindössze a lehetőségéről esik szó (24:12.5.b.). Pappnak az idevágó nézeteit általában elfogadom. A kivétel az a tétel, hogy ez a részleg teremti meg a kapcsolatot a könyvtár és a teljes információs rendszer között (25:156.3.b.7–12.s.). A szakreferenset alkalmasabbnak találom az olvasó és a külső tájékoztató rendszerek közötti tolmács szerepére, mint egy általános tájékoztatót, a szakreferens egyéniségének, személyes kapcsolatainak kb. olyan jelentőséget tulajdonítok, mint Szita Ferenc (28:253.2.b.1–5.s.). Mivel idővel a terminál a szakrészlegek mindegyikében elhelyezhető lesz, s ezek is összekapcsolhatók a távoli adatbázisokkal, az olvasónak nem szükséges majd kimozdulnia a szakrészlegről, ha túl kíván lépni annak adott állomány- és tájékoztatói kapacitásán.

Kiss Jenő azt állítja, hogy fejlesztési elképzeléseimben a szakrészleges rendszer „már a B és C típusú könyvtárakban is javasolt megoldássá válik” (26:163.1.b.6–7.s.), holott a B típust illetően csak bizonyos elemek külön történő megvalósításáról (24:26.2–3.b.), a C típusban pedig kizárólag a szakrészlegesített nagykönyvtárak szolgáltatásainak felhasználásáról beszélek (uo. 27.1.b.). Mellesleg, B-típusú könyvtár szakrészlegesítésére is kidolgoztak már tanulmánytervet (43:6–7).

A szakrészlegesítés elemei

A fejlesztési elképzelések központi gondolata a modellt összetevő elemek egymástól független alkalmazhatósága (24:1.2.b.1–3.s. stb.), de maga az alapelv már az 1977-es szemlében megjelenik (11:5–6). Horváth Tibor – a szakismeret integrálásával (23:384.3.b.) összefüggésben – lényegében a legtöbb ilyen összetevő létjogosultságát elismeri. Az állomány szakrészlegekben való elhelyezésével azonban nem ért egyet, mondván, hogy a témakörök elkülönítése „lényegében vulgáris 19. századi tudományrendszertani szemlélet” alapján történik (23:386.2.b.A3–5.s.), a szabadpolc általában is megnehezíti a számítógépes feltárást (uo.387.1.b.9–11.s.), s az igényes olvasók egyébként is bibliográfiákból tájékozódnak és konkrét címeket kérnek (uo.386–387). *Rovelstadra* hivatkozik, aki terjedelmes tanulmányban indokolta a zárt polc előnyeit a nagy tudományos és felsőoktatási könyvtárakban. Csakhogy az idézett szerző nem olyan szigorú, mint az idéző, tisztában van a zárt polc elidegenítő következményeivel (14:539.2.b.), ezért nem egyoldalú megoldást, hanem kompromisszumot ajánl: zártpolcos speciális gyűjteményt és szakrendben elhelyezett, mintegy 100 000 kötetes általános gyűjteményt (uo.541.3.b.10–13.s.), amit különálló helyiségekben is el lehet helyezni (uo. 13–15.s.). Akkor már csak az a kérdés, hogy miért nem szolgálhatnának ezek a helyiségek akár szakrészlegek kereteiül is.

A szakrészleg és a szabad raktár egyébként két dolog, akkor is, ha együtt előnyösebben érvényesülnek. (És még a numerus kurrens is megjelenhet szabad raktárban – az olvasó csorbíthatatlan „ellenőrzési joga” nevében –, ilyen pl. a Princetoni Egyetem könyvtárának több emelet mély raktára). A zárt raktár is összefér a szakrészlegesítéssel – feltéve, hogy minden a szabadpolcra kerül, amit fontossága vagy használatának gyakorisága miatt az olvasó keze ügyében ésszerű tartani, s minden a raktárba, ami a szabadpolcon csak az áttekintést nehezítené. Nem véletlen, hogy a legújabb nagykönyvtári építési programok is szakrészlegekkel és zárt raktárral számolnak (31:15. 1.b. és 23.c–d pont; 32:24–26.).

Az állománycsoportok racionálisabb átrendezése nyilvánvalóan javítja az áttekintést. Ugyanakkor semmiben sem akadályozza a szakrészlegekben elhelyezett dokumentumok finomabb tartalmi feltárását, így a szakrészlegek egyáltalán nem rántanak vissza „gyalogtempójúvá” a forradalmasodó irodalomfeltárási technikát (23:386.3.b.13–18.s.), mint ahogy ez a technikailag fejlettebb országokban sem következett be (25:153.2.b.12–15.s.; 26:162.1.b.; 27:249.2.b.6–8.s. stb.). Ahogy a szabadpolcos rendszer megszűntetve megőrizte a zárt polc bizonyos előnyeit (pl. az olvasó közvetlenül a könyvtárostól is kérheti az olvasnivalót, nem köteles azt maga kikeresni), véleményem szerint ugyanúgy fogja megőrizni az automatizált könyvtár az olvasó szabadságát, hogy a leggyakrabban igényelt dokumentumokat a szabadpolcra önmaga is kiválaszthassa – amellet, hogy a terminál is a rendelkezésére áll (vö. 25:156.2.b.). Az állománynak a könyvtáron belüli mozgása (ez inkább a három részre tagolt könyvtárra jellemző) valóban okozhat gondokat az állományfeltáráspan, de ezen is segíthetünk – duplumokkal (11:22.2.b.7–10.s.) vagy kettős jelzetekkel (vö. 40:74.2.b.A1–8.s.).

Hogy lehet mikrofilmet, kottákat szabadpolcon elhelyezni? – kérdezi Horváth Tibor (23:386.2.b.7.s.). Erről sokan írtak már (pl. 11:22–23; 20:31.4.b.A2–8.s. stb.), a

problémát részletesen tárgyalta Skaliczki Judit (41). Egy 1973-as amerikai felmérés szerint a megkérdezett forrásközpontok 46%-a minden AV-dokumentumot a könyvekkel és a folyóiratokkal együtt tartott (42:20.1.h.7.b.), s a fényképekből ítélve (uo. 26–29. old.) közös polcokon, egymás mellett!

Horváth Tibor döntő érvét utoljára hagytam: „a szakrészlegesítés leggyengébb pontja az a feltételezés, hogy a közművelődési könyvtáraknak – és külön-külön mind-egyiknek – önmagában kell megoldania tájékoztatási feladatait” (23:385.2.b.10–12.s.). A vád annyira képtelen, hogy a vitában szinte mindenki „kézből” cáfolta (25:156.3.b.1–3.s.; 26:161–162; 27:248.1.b.; 28:253.3.b.). Állítólag én is zárt, kapcsolatmentes könyvtár képét alakítom ki szemlémben, anélkül, hogy ezt valahol bevallanám. Hát, nehéz ilyet bevallanom, azok után, hogy a bírált műben idéztem Pappot a könyvtári rendszer-ről, mint a szakrészlegek szükséges háttéréről (11:12.1.b.1–4.s.), a közművelődési könyvtárat információs kapcsolótáblaként írtam le (uo.14.3.b.7–12.s.), a könyvtárközi kommunikáció szükséges fejlesztéséről (uo.11.2.b.13.s.), az országosan néhány óra alatt elérhető szakreferensekről (uo.15.2.b.) vagy a közművelődési könyvtáraknak a nemzetközi információs rendszerekbe való bekapcsolódásáról írtam (uo.15.2.b.A1–5.s.). És ez nem véletlen, hiszen a témával előttem foglalkozók is ilyen felfogást képviseltek, s ez a követelmény már a műszaki részlegek 1962-es útmutatójában is szerepelt (1:10).

Kiss Jenő szerint többet kellene foglalkoznom a nagy közművelődési könyvtárak szakrészlegeinek a könyvtári rendszerekhez való kapcsolódásaival (26:163.1.b.A1–4.s.). Igaza van, bár az idő nem nagyon sürget bennünket. Az ilyen könyvtári rendszerek még sokáig nem lesznek elérhetők a hazai közművelődési könyvtárak számára. (Nem véletlen, hogy Horváth Tibor az 1977-es kéziratból éppen azt húzta ki a közlés előtt, ami annak konkrétságot kölcsönzött: az OSZIR-ra való utalásokat.)

Kiss Jenő úgy értelmezte a fejlesztési elképzeléseimet, hogy könyvtárügyünk minden ügyét-baját a szakrészlegek révén vélem megoldhatónak (26:163.1.b.), logikai buk-fencsel szakrészleges szolgáltatásnak tekintem a könyvtári rendszer minden funkcióját. Könyvtárügyünk egyik-másik problémájának megoldásába a szakrészlegek valóban „be-segíthetnének”, arról azonban szó sincs, hogy a könyvtárügy minden problémájához közük lenne. A szakrészleg képes a bármely területen kialakult hasznos módszerek asszimilálására, s ezáltal ezek a módszerek (pl.24:14–18) a szakrészleges szolgáltatások szerves részét is képezik, anélkül azonban, hogy *csak ott* lennének felhasználhatók (a könyvek kötetésre való kiválogatása része lehet a szakreferens vagy állományfelelős feladatkörének, s ezt ott meg is kell említeni, de ettől a kötetésre való válogatás mint művelet még nem válik szakrészleges módszerré).

Kiss Jenő elismeri, hogy mindaz, amit javasolok, szükséges lenne, „de nem azért, hogy szakrészleges rendszer legyen. Mindezeknek az országos rendszer szolgáltatásaiként kell létrejönniük . . .” (26:163.1.b.11–16.s.). Erre csak azt felelhetem: bánom is én, hogy minek keretében jönnek létre, csak én mint könyvtárhasználó minél előbb részesülhessek belőlük. Azt persze egyelőre nem látom be, hogy mi kárt okozna a reménybeli országos rendszernek, ha valamelyik szakrészleg elkezdené már publikálni a tanulságosabb referenszválaszait (a szombathelyi Megyei Könyvtár vállalkozása – amely a közművelődési könyvtárak válogatott irodalomkutatásait teszi közzé – hasznos lépés ebben az irányban),

összeállítaná a megyén belül elérhető szakértők és tájékoztatást nyújtó intézmények jegyzékét, vagy ha megoldanánk a távhívás térítésével összefüggő pénzügyi problémákat. Kiss Jenő azt is furcsállja, hogy én akár önállóan is országos szakrészleges szolgáltatásokat terveznék, „ha a szakkönyvtári kooperációs körök nem valósítanák azokat meg” (26:163. 1.b.9–11.s.). Erre az említett szolgáltatásoknak a kis pénzügyi-intézményi igényei csakugyan lehetőséget adnának (24:28.2.b.7–12.s.).

A „jövő könyvtára”

Horváth Tibor sürgeti a jövő könyvtára koncepciójának kidolgozását, hogy ennek alapelvei érvényesüljenek már a mai tervezési könyvtárakban is (23:384.2.b.4–5.s.). Általánosságban egyetértek vele. De tisztáznunk kell, hogy a „jövő könyvtárát” a jövő melyik pontján képzeljük el. Azokat a változásokat ugyanis, amelyeket a különféle prognózisok és „forgatókönyvek” leírnak (pl. 44; 45:162–165; 46:168–188; 47), csak több szakaszban lehet elképzelni.

Ezen a területen járatlan lévén csak sejtéseimet tudom papírra vetni. Az első szakaszra (kb. az elkövetkező 15–20 évre) Magyarországon valószínűleg a ma létező közművelődési könyvtár lesz jellemző, de kiterjedt hálózatok és együttműködési rendszerek tagjaként, gépesített munkafolyamatokkal és szolgáltatásokkal, a könyv dominanciája mellett növekvő audiovizuális és mikrodokumentum-állománnyal, online tájékoztatási lehetőségekkel, szélesedő társadalmi funkciórendszerrel (a szórakozástól az öntevékeny alkotómunkáig és a politizálásig). Az állomány mind nagyobb része kerül mechanikus raktárba, a megőrzési funkció – a központi tárolókönyvtári és dokumentumszolgáltatási lehetőségek bővülésétől függően – szűkül, a szabadpolcos állomány kiterjed a legtöbb dokumentumtípusra, minden művet kölcsönözni lehet (vagy akár meg is vásárolni: másolatban). A szakrészlegek ebben a periódusban szerves részét képezhetik a magas szintű és az olvasó kényelmét biztosító szolgáltatási és dokumentum-hozzáférési rendszernek. A szakreferens munkája részben az információközvetítési, részben a pedagógiai funkció körül bontakozik ki (közvetítés a használó és az információs rendszerek között, konzultáció egy adott témakörön belül szükséges adatok összegyűjtésével, az anyag feldolgozásával kapcsolatban, egyéni foglalkozás a diákokkal stb.). A második szakaszban (20–50 éves távlatban) várható a számítógépes lehetőségek teljes kibontakozása, a papír egyre jobban kiszűkül az információközvetítésből (44:12.1.b.; 46:65.3.b. stb.), dominánssá válik az egyéni adatbázishasználat (48:371.1–2.h.), de megmarad a könyvtár kisegítő szerepe – pl. azok járnak majd oda, akiknek nem éri meg, hogy saját videolemezeket vásároljanak vagy béreljenek (45:163–164). A könyvtári szolgálat szocializációs, szórakoztató, oktató és közéleti szerepe lép előtérbe. A szakrészleg még ebben a szakaszban is életképes lehet, de már elsősorban a nem könyvjellegű dokumentumok vonatkozásában. (Feltételezhetjük, hogy a könyv mai alakja is fennmarad, mint az írott szöveggel való megismerkedés sajátos érzéki módja. Ugyanez vonatkozhat az újságokra is. Talán az akkori emberek azt is igénylik majd, hogy a szöveget szabad lapozgatás útján tekinthessék át, amire a számítógép aligha lesz képes.) A szakreferens részben szakmai partner, részben pedig oktató, a tudományos kutatás, ismeretszerzés módszertani segítője lehet (50:4.2.h.7–10.s.).

A harmadik szakasz körvonalai még nem láthatók, de sokan feltételezik, hogy ebben a könyvtár – mai értelemben véve – már egyáltalán nem létezik (és minden bizonynyal itt végződik a szakrészlegesítés is).

A szocialista országokban az egész folyamat kibontakozását lassíthatják a gazdasági (devizahiány) és politikai tényezők (embargó, hidegháború) (44:4.1.b.; 49:320.2.b. és 321.2.b.), ami a becsült korszakhatárokat további 5–10 évvel tolhatja el.

Funkcionális és épületmodelleket csak az első periódusra érdemes készíteni. Az az érzésem, hogy itt elértünk már lehetőségünk határához: minden területen (épület, funkciórendszer, géppark) a flexibilitás a legfőbb követelmény. Egy kanadai szerző is csupa olyat vár el, a „jövő könyvtárának” épületétől – legyen alkalmas az áram- és távközlési vezetékek, csatlakozók beszerelésére és legyen flexibilis alaprajzú (44:16.5. pont) –, amit mi már évek óta alapelveként vallunk. Figyelembe véve az elmondottakat, engem kielégítenek Papp István elképzelései a mai modellnek a jövő követelményeihez való hozzáigazításáról (vö. 25:153.2.b. uo. 155–156, uo. 159.A2.b.), gyökeresen új koncepció kidolgozása helyett.

A közművelődési könyvtárak szakrészlegesítésének válogatott magyar nyelvű irodalma (időrendben)

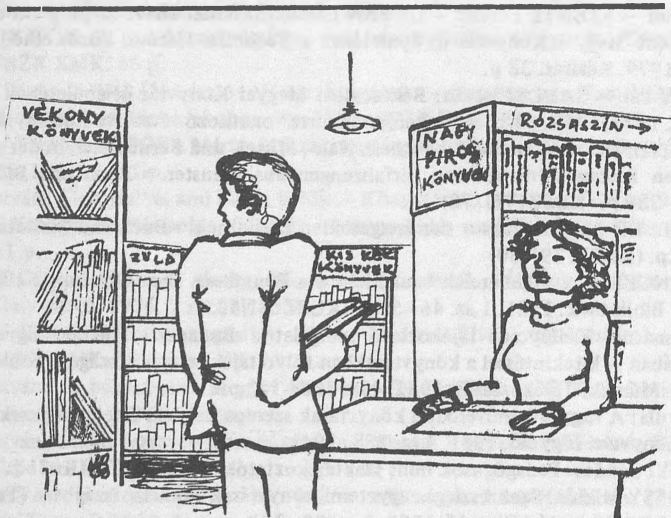
1. A megyei könyvtárak műszaki részlegeinek feladatai. Bp. 1962, OSZK KMK. 18 p.
2. HORVÁTH Géza: Egy kísérletről . . . Új üzemszervezés a József Attila Megyei Könyvtárban. = Könyvtári Figyelő, 1967. 4. sz. 212–240 p.
3. WALLESHAUSEN Gyula: A referenz-munka külföldi irányzatai. Szakirodalmi szemle. = Könyvtári Figyelő, 1968. 2–3.sz. 185–219 p.
4. MÉSZÁROS Antal: A Megyei Könyvtár tájékoztató szolgálata. = A József Attila Megyei Könyvtár évkönyve 1970. Tatabánya, 1971. 103–164 p.
5. OVERINGTON, M. A.: A szakrészleges általános nyilvános könyvtár. (Tömörített ford.) Bp. 1971, OSZK KMK. 46 p.
6. PAPP István – URBÁN László: Városi Könyvtár – Nagykanizsa. Tanulmányterv „A” típusú könyvtár épületének kialakításához. Bp. 1973, OSZK KMK. 20 p. + 25 mell.
7. VUKÁN Viktória – PÓKA Mária: Műszaki részleg egy közművelődési könyvtárban. = Könyvtáros, 1975. 1.sz. 29–31 p.
8. PAPP István: A „tojás” és ami kikelt belőle. = Könyvtáros, 1975. 7.sz. 383–391 p.
9. HAVAS Katalin: Kérdés-polc – kísérlet a könyvajánlás megújítására. = Könyvtáros, 1976. 4.sz. 210–211 p.
10. MÁNDY Gábor: Általános részleg, kérdés-polc, funkciók. Megjegyzések Havas Katalin cikkéhez. = Könyvtáros, 1976. 7.sz. 387–388 p.
11. MÁNDY Gábor: A szakrészlegesítés néhány kérdése. Elvek, tapasztalatok, alternatívák. Bp. 1977, OSZK KMK. 57 p.
12. PAPP István: A békéscsabai Megyei Könyvtár felkészülése az új épületben való működésre. Néhány észrevétel. 1977. Kézirat.
13. PAPP István: Újabb észrevételek a békéscsabai Megyei Könyvtár felkészüléséhez az új épületben való működésre. 1977. Kézirat.
14. ROVELSTAD, M.: Szabadpolc – zárt polc a tudományos könyvtárakban. (Tömörített ford.) = Könyvtári Figyelő, 1977. 5–6.sz. 536–543 p.
15. CSÓRY Lászlóné: Tájékoztató szolgálati tapasztalatok és a szakrészleges könyvtári modell Miskolcon. = Borsodi Könyvtári Krónika. 1978. 95–123 p.

16. PÁL Tiborné: A megyei könyvtárak irodalomtudományi szakrészlegei. Szakdolgozat. 1979. 64 p.
17. KOVÁCS Katalin: Társadalomtudományi szakrészlegek a megyei könyvtárakban. Szakdolgozat. 1980. 61 p.
18. CSÖRNY Lászlóné: Tervezet a megyei könyvtár szakrészleges rendszerének továbbfejlesztésére. = Borsodi Könyvtári Krónika. 1981. 333–358.p.
19. MAGYAR Józsefné: Képes-e szakkönyvtári feladatok vállalására a közművelődési könyvtár? Szakrészlegek kialakítása a Kaposvári Megyei Könyvtárban. = Könyvtáros, 1981. 6.sz. 344–350.p.
20. PAPP István: A megyei könyvtárak épületmodelljéről. = Könyvtári Figyelő, 1982. 1.sz. 25–37.p.
21. MÁNDY Gábor: Szakrészlegek külföldi közművelődési könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 1982. 1.sz. 38–48.p.
22. WALLESHAUSEN Gyula: A szakreferensi rendszer. = Könyvtári Figyelő, 1982. 2.sz. 117–132.p.
23. HORVÁTH Tibor: A szakrészlegek kérdőjelei. = Könyvtári Figyelő, 1982. 4.sz. 384–388.p.
24. MÁNDY Gábor: Szakrészleges szolgáltatások a közművelődési könyvtárakban. Fejlesztési elképzelések. Bp. 1982, KMK. 31 p.
25. PAPP István: A szakrészleges közművelődési könyvtár modelljéről. = Könyvtári Figyelő, 1983. 2.sz. 153–160.p.
26. KISS Jenő: Szakkönyvtár-e a szakrészleg? = Könyvtári Figyelő. 1983. 2.sz. 161–166.p.
27. TAKÁCS Miklós: Szakrészlegek címke nélkül? = Könyvtári Figyelő. 1983. 3.sz. 245–249.p.
28. SZITA Ferenc: Szakrészlegek a gyakorlatban. = Könyvtári Figyelő, 1983. 3.sz. 250–255.p.
29. KOLOZS Ibolya: Hozzászólás a kérdőjelekhez. = Könyvtári Figyelő, 1983. 4.sz. 395–397.p.
30. URSZIN Sándor: A szakrészlegesítés gondjai Miskolcon. = Könyvtári Figyelő, 1983. 4.sz. 398–400.p.

Egyéb felhasznált irodalom (a hivatkozások sorrendjében)

31. HAVASSY Pál – SALLAI István – TOMBOR Tibor: Szegedi Könyvtár és Levéltár új épületének tervezési programja. Bp. 1972, KMK. 36 p.
32. PAPP István – SZENTE Ferenc – URBÁN László: Szakmai tervezési program a szolnoki Verseyhy Ferenc Megyei Könyvtár új épületéhez a Technika Házával közös elhelyezésben. Bp.–Szolnok. 1979. Kézirat. 38 p.
33. HAVASSY Pál – SALLAI István: Békéscsabai Megyei Könyvtár új épületének tervezési programja. Bp. 1973, KMK. 31 p. A funkciórendszerre vonatkozó részt írta Katsányi Sándor.
34. EMUNDS, H.: Die dreigeteilte Bibliothek. Nah-, Mittel- und Fernbereich in der strikt benutzerorientierten Bestands-Präsentation. Erfahrungen aus Münster. = Buch und Bibliothek. 1976. 4.sz. 269–288.p. (KDSZ: 76/778)
35. THIEM, U.: Die Modellstruktur der dreigeteilten Bibliothek. = Buch und Bibliothek. 1979. 3.sz. 217–235.p. (KDSZ: 79/630)
36. AUFENANGER, P.: „Nahbereich“ aus Sicht des Benutzers. Erste Ergebnisse einer Befragung. = Buch und Bibliothek. 1981. 1.sz. 46–52.p. (KDSZ: 81/535)
37. FREY Tamásné: Kétlépcsős tájékoztató szolgálat a Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtárában – kitekintéssel a könyvtárakban folyó tájékoztatás országos problémáira. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1982. 4.sz. 125–133.p.
38. TÓTH Gyula: A nagy közművelődési könyvtárak szerepe a vidéki értelmiség szakirodalmi ellátásában. = Könyvtári Figyelő, 1971. 4.sz. 288–294.p.
39. KATSÁNYI Sándor: Pedagógusok mint szaktájékoztatók. Bp. 1974, KMK. 31 p.
40. FOGARASSY Miklós: Szakrészleges egyetemi könyvtárak Franciaországban. (Tanulmányúti tapasztalatok.) = Könyvtári Figyelő. 1978. 1.sz. 72–78.p.
41. SKALICZKI Judit: A hangos-képes dokumentumok helye a közművelődési könyvtárakban. 1–2. = Könyvtáros. 1980. 2.sz. 71–73.p.; 3.sz. 146–147.p.

42. Integrated shelving of multimedia collections. (Cikkek.) = School Media Quarterly. Fall 1976. 19–30.p.
43. SZENTE Ferenc – URBÁN László: Városi Könyvtár – Hatvan. Tanulmányterv „B-típusú” köz-művelődési könyvtár építéséhez. Bp. 1973, OSZK KMK. 13 p.
44. BLACK, J. B.: New information technologies: some observations on what is in store for libraries. IFLA General Conference, 1980. 88/SOC/2E. (18) p.
45. OPPENHEIM, C.: Technology and the information professional: will it make a difference? = Information Services and Use. 1981. 3.sz. 161–167.p. (KDSZ. 82/505)
46. The role of the library in an electronic society. Szerk.: Lancaster, F. W. Urbana-Champaign, 1980. University of Illinois. 200 p.
47. NEELAMEGHAN, A. – SEETHARAMA, S.: Information transfer: the next twenty-five years. = Library Science with a Slant to Documentation. 1976. 1.sz. 1–15.p. (KDSZ: 77/484)
48. Liu, R.: Telelibrary. Library services via satellite. = Special Libraries. 1979. 9.sz. 363–372.p.
49. EAST, H.: The development of internationally managed information systems and their prospects. = Journal of Documentation. 1978. 4.sz. 311–323.p.
50. MATHESON, N. W.: The cloudiest crystal ball and the library profession. = Bulletin of the Medical Library Association. 1977. 1.sz. 1–5.p. (KDSZ. 77/769)
51. LEWIS, D. A.: Lesz-e információs szakember 2000-ben? (Ismeretetés.) = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1980. 12.sz. 531–535.p.

Elhatároztuk, hogy egészen használó-orientáltak leszünk. A könyveket a leggyakoribb kérések alapján helyeztük el. (A Library Association Record 1982. 11. számának humorából.)

MÉG EGYSZER A KÉRDŐJELEKRŐL

HORVÁTH TIBOR

Cikkem nyomán – szándékom ellenére – meglepően nagy vita bontakozott ki a szakrészlegekről. Mindenekelőtt a magam tanulságát kell levonnom. Valóban sarkítottan fogalmaztam, szerencsére; mert talán éppen ez inspirálhatta kollégáimat hasonló nyílt-ságú, világos fogalmazású válaszokra. A magam mentségére csupán annyit tudok mondani, hogy cikkem konkrét írással (*Mándy Gáboréval*) vitatkozott; a vitában azonban olyan ellenérveket is kaptam és kellett vállalnom, amelyek az eredeti dialóguson túlmentek. Valódi félelmeimet Kiss Jenő érzékeltette leginkább, az ő higgadt tanulmánya adta a legtöbb segítséget a magam gondolatainak tisztázásához is. Mostani válaszomban nem vitatkozom külön-külön minden szerzővel, mert elvesznék a részletekben. Néhány általános problémát kívánok inkább felvetni.

A vitát nehezzé teszi az a tény, amit *Takács Miklós* terminológiai zűrzavarnak nevezett. A válaszcikkekben is érezhető volt a szerzőnként változó szóhasználat. Tisztázandónak érzem tehát azt, hogy a szakrészleg nem azonos

- az állomány (vagy egy állományrész) szakrendi felállításával;
- nem azonos a szakreferensi rendszerrel;
- azzal sem, hogy egy könyvtárban egy vagy több különgyűjtemény (szakrészleg) működik, de a könyvtár egészét nézve nem szakrészleges.

A szakrészleges könyvtár egy szervezeti modellt testesít meg, – egyes vitázók tagadták ezt –, amely a könyvtár egészét hatja át: a teljes állományt tematikailag tagolja szét, szélsőséges képviselőinél nemcsak az állományt, hanem a feltáró eszközöket is; még szélsőségesebb képviselőinél valamennyi könyvtári tevékenység (gyarapítás, tájékoztatási eszközök létrehozása stb.) szakrészlegenként parcellázódik szét, lényegében egy nagyobb könyvtárat több kisebbre oszt szét. Szerencsére ez a nézet a jelen vitában már nem bukkan fel. Ilyen értelemben tehát valóban szervezeti kérdésként merült fel az A-típusú könyvtárak szakrészlegesítése. És ez már igazában nem tetszik. A szervezet ugyanis mindig a funkciók függvénye, a feladat van előbb, aztán szervezet. Pontosan itt éreztem az érvelések gyengéjét: egy új szervezettől vártunk valamilyen megoldást, ahelyett, hogy a megváltozott feladatok elemzése állt volna a vita központjában, amelyből szervezeti megoldások erednek. (Papp István vádolható legkevésbé ezzel.) Ha a funkcionális elemzés hiányzik a vitából, akkor a szakrészlegekről sem jót, sem rosszat nem lehet mondani, egyszerűen nem lehet vitatkozni róluk.

Valamennyi vitacikk kimondja, vagy kimondatlan feltételezi, hogy a szakrészlegek létrehozásának oka a nagy közművelődési könyvtárak állományának megnövekedése. E könyvtárak kinőtték a régi kereteket, s úgy tűnik, tényleg keresni kell újabb működési

modelleket, akár szervezeti kereteket is. Csakhogy a szakrészlegek esetében egyáltalán *nem az a kérdés, hogy mekkora a könyvtár*, hanem az, *hogy az egyes szakrészlegek mekkora dokumentumbázisra építhetők*. Egy szakrészleg állományának reprezentatívnak kell lennie; bizonyos állománynagyságrend (és referenz apparátus) alatt, hiába nevezzük a gyűjteményrészt szakrészlegnek, mert nem az. Alapművek, a szak nélkülözhetetlen folyóiratai, segédeszközei semmiképpen nem hiányozhatnak. Nos, *Szita* Ferenc pontos adatai, a tatabányai és a miskolci példa egyáltalán nem meggyőző ebben a tekintetben. Úgy tűnik, ezek az egységek még nem érték el a szakrészlegként való működés méretét. Persze ismét csak – legalábbis részben – definíció kérdése, hogy a szakrészleg lényegét milyen *minőségi* feltételekhez kötjük. Ezzel a minőségi összetevővel kapcsolatban két dolgot említek.

Mivel a dokumentum- és referenzbázis kicsi, sokan úgy gondolják, ki lehet terjeszteni a szakrészlegek tematikai határait. Így jönnek létre a példákban szereplő „társadalomtudományi” vagy „természettudományi” vagy akár még tágabb részlegek. De hát lehet-e olyan „szak” a könyvtári ellátás szempontjából, mint „társadalomtudomány”, tízezres nagyságú állománnyal? Mi minden lesz ebben? Annyi minden, mintha nem lenne szakrészleg. Mert a hindu folklór ugyanolyan messze van az alkotmányjogtól, mint a kénsavgyártástól, vagy az optika ugyanolyan messze van a hajóépítéstől, mint a finnugor fonetikától. Így tekintve a hindu folklór ugyanolyan joggal kerülhet közös „szakrészlegbe” a kénsavgyártással, mint az alkotmányjoggal, az optika pedig a fonetikával ugyanolyan joggal, mint a hajótervezéssel. Vegyük észre, hogy ezekben az esetekben nincs értelme a szakrészleg elnevezésnek: társadalomtudományi vagy természettudományi szakrészleg helyett azt is mondhatnánk: abrakadabra szakrészleg. Persze van kivétel is. A Kiss Jenő által megnevezett példák témájukat illetően megfoghatóak. Azonban, ha az A-típusú könyvtárakban ez válna ma általánossá, véleményem szerint a szakrészlegek konganának az ürességtől, mert csak kínálat nélküli polcok sorakoznának egymás mellett. Bizony lehangoló látvány lenne.

A másik minőségi feltétel abban a lényeges kérdésben fogalmazható meg – többen föltették ezt a kérdést –, hogy végül is milyen szintű szolgáltatásokat kell itt nyújtani? Kik a használók? Ezen a téren vitathatatlanul tartja magát az a nézet, hogy a közművelődési könyvtárnak a szakmai, a kutatási igényeket valamiféle barkács színvonalon kell kielégítenie. A probléma évszázados vitákat takar, összefügg azzal, hogy ki milyen szerepet szán ennek a könyvtártípusnak. Eleink java a barkács szint ellen küzdött, úgy látszik, hiába. Minden tendenciózus félremagyarázás kivédéséért, hadd szögezzem le: a barkácsigény létezik, és nem szabad lebecsülni. Akkor van baj, ha valaki ezt a szintet tekinti a legmagasabbnak, itt akar megállni. Ez a kérdés nem szakmai, hanem politikai természetű. Az állampolgárok egyenlő jogai alapján egy demokratikus társadalomban ugyanis ugyanolyan könyvtári ellátás illeti meg az akadémikust és a fejőnt, a püspököt és az esztergályost, a minisztert és a portást, a falu- vagy városlakót, fiatalt és öreget. Így jöttek létre a nyilvánosság számára a „mindenki” könyvtárai, az ellátásban tudásszerzésben, művelődésben *egyenlőséget biztosító nyilvános könyvtárak*, amelyek nem értékcsökkentett állománnyal szolgálták a közember művelődését, hanem a legmagasabb színvonalon: bármely dokumentumhoz, információhoz biztosították a hozzáférést. Fejlődésük során méreteik

elérték a legnagyobb gyűjteményekét, de választékukban, állományuk és szolgáltatásuk színvonalában sem maradtak el tőlük. (Gondoljunk csak például a liverpooli, glasgow-i vagy a manchesteri public library-ra.) Aki pedig úgy gondolja, hogy a közembernek „ismeretterjesztő” szintre korlátozott állomány dukál, az magát a közembert is értékcsökkentett állampolgárnak tekinti.

Eddig a politika. Az már szakmai kérdés, hogyan valósítható meg ez az igényes ellátás. Ötven évvel ezelőtt talán még elképzelhető volt olyan általános gyűjtőkörű könyvtár, amely képes volt a tudományok és művészetek lényeges alkotásainak képviselőjére, állománya révén, ma azonban ennek felvetése is ábrándok kergetése. Nem lehet ilyen könyvtárakat létrehozni. Hogyan biztosítható mégis az igényes ellátás? Úgy, hogy nem egyes könyvtárak, hanem a *könyvtári rendszer* vállalkozik rá, amely rendszerben minden egyes könyvtár *belépési pont a teljes rendszer használatához*. A közművelődési könyvtár *bármely szakrészlege* is belépési pont. Ezeknek az összefüggéseknek végiggondolása eredményezheti a közművelődési könyvtárak korszerű koncepciójának kialakítását.

Ilyen működésmódtól még messze vagyunk. Részben a könyvtárosok hibájából is, mert szubjektív feltételeinket tekintve, lényegesen előbbre lehetnénk. Az a helyzet alakult ki, hogy számos esetben nem vagyunk hajlandók bizonyos lépéseket megtenni, inkább a jelen állapotot konzerváljuk, majd az általunk előidézett konzervativizmusra hivatkozunk, ha el akarunk zárkózni valamilyen fejlesztéstől. Az előidézett helyzet válik hivatkozási alappá. Persze, valamilyen fejlesztésfélét produkálni kell, – a társadalom is elvárja ezt –, s ilyenkor jól jön egy-egy másodrendű probléma, amelynek segítségével kipipálható a „fejlesztés” rovat. Érzésem szerint a szakrészlegesítés most még nem aktuális a magyar könyvtárakban, hanem csak később; és ha aktuális lesz, akkor is egy sokkal szélesebb koncepció kis részeként merül majd fel. Addig is haladó könyvtárpolitikai hagyományaink és legjobb élő tudásunk alapján alakítsuk ki eszméinket a közművelődés legfontosabb intézményeiről. Tragédia lenne, ha már el is feledtük volna, melyek ezek az eszmék.

TERÜLETI ÉS SZAKTERÜLETI EGYÜTTMŰKÖDÉS AZ ORVOSTUDOMÁNY TERÜLETÉN

Helyzetkép – realitások – tervek

BENDA MÁRIA

A könyvtári törvényerejű rendeletnek a területi-szakterületi együttműködésre vonatkozó előírásait folyamatosan érik kedélyt borzoló bírálatok.

Az egészségügyi-orvostudományi szakterület képviselői azonban csendben maradtak, mert számukra az együttműködés három fontosabb formájának létrehozása (területi-regionális, szakterületi és koordinációs kör) – bizonyos előzmények és sajátágok folytán –, nem jelent lehetetlenséget. Az nem állítható, hogy a háromféle kör működési feltételei, startlehetőségei azonosak volnának. Azt sem állíthatjuk, hogy a rendelet egyes pontjait a magunk számára nem kell átértelmeznünk és egyes fogalmait pedig – területünk ismeretében – átfogalmaznunk. De ha ezt meg tesszük, a kocsi lassan megindul és halad.

Utánanéztünk hát, milyen ez a hálózati kereteket meghaladó, vagy metsző együttműködés másutt.

Kicsinységünkkel régóta tisztában vagyunk. Régebbi „területi egységeink” (a megyék) egy-egy nagyobb országban, főleg, ahol jó az infrastruktúra, olyan kicsinek számítanak, hogy kooperáló egységekként alig érdemes velük foglalkozni. De saját tapasztalataink is azt mutatták, hogy eddigi területi egységeinket kinőtöttük. Példaként az egyik legfontosabb feladatunkat, a folyóiratok országon belüli koordinálását hozom fel. Egy-egy megyében az évek során elértük a *nulla átfedést*. Az orvosi import folyóiratok országos választékát azonban mindenképpen bővítenünk kell és ez csak az átfedések megszüntetése árán lehetséges. Át kell tehát lépniük a megyék határait.

A hazai együttműködésről szóló írások nem sok jót ígértek, de a tapasztalatok sem. A hajdani „Gyűjtőköri kódex” számára a hálózati központ, az akkori OOKDK dolgozta ki az orvostudományi koordináló és kooperáló könyvtárak gyűjtőkörét – és feladatukat a könyvtárak komolyan is vették. A nehezedő beszerzési viszonyok azonban oly mértékben beszűkítették a beszerzett dokumentumok mennyiségét, hogy alig volt mit egyeztetni. Hadd hozzam fel példának: a Magyarországra tőkés országokból behozott évi 5000 mű lassan 3500-ra csökkent, e művek 70%-a munkaeszköznek minősülő bázismű volt, amit nem kölcsönözhettek. A gyűjtőköri együttműködés csekély részeredményei és negatívumai mégis sok tapasztalatot adtak; megtudtuk, hogy *mit nem lehet*.

Bár igazak azok a vélemények, hogy a könyvtári jogszabályok túlszervezésre készítenek, de vannak olyan területek, ahol a horizontális (területi) és a vertikális (szakterületi) együttműködés szükségszerűen nem fedi egymást.

Végül a koordinációs körök együttműködésére vonatkozóan elterjedt az a vélemény, hogy annak másnak, magasabb szintűnek, „elvibb”-nek kell lennie, mint a hálózaton belüli együttműködésnek és egy-egy hálózati központ hálózat-irányítási tevékenysége merőben más, mint a koordinációs kört irányító központ munkája. És ez az utóbbi is igaz ugyan, de steril igazság, mert akkor érvényesülhetne, ha ilyen „magasabbrendű” szolgáltatásokra (tervek, koncepciók nyújtása a koordinációs körbe tartozó intézményeknek stb.) a könyvtáraknak igényük volna.

A következő meggondolni valónk: mellőzhető-e az egészségügyi-orvostudományi információ területén az eddiginél intenzívebb és szélesebb körű együttműködés? A válasz egyértelműen: nem.

A kényszerítő körülmények között első helyen áll az eleve decentralizált hálózat, a kis állományú, rossz elhelyezésű központ (átütő javulás 5–10 éven belül nem várható). De szerepet játszik az infláció kivédésére való törekvés, a meglévő dokumentumok jobb kihasználásának szükségessége, végül, de nem utolsó sorban az a tovább már nem tűrhető állapot, hogy a Magyarországra importált folyóiratok választéka eleve szűk.

Mit nyerhetünk az intenzívebb együttműködés által? A már említett dokumentumbázis bővülését, a mozgósított dokumentumok útjának megrövidülését, az országos méretű, retrospektív és kumuláló nyilvántartó jegyzékek helyett, illetve mellett gyorsabban előállítható, kisebb területre érvényes kurrens jegyzékeket, gyorsabb bibliográfiai számbavételt, majd később megosztott információszolgáltatás révén több és gyorsan hozzáférhető információt a felhasználóknak.

Megvannak-e az együttműködés elemi feltételei területünkön? Ha a sokak által legfontosabbnak tartott tényezőket¹ sorra vesszük, azokat meglévőeknek ítélnéljük.

- Az együttműködés kiinduló feltétele; az érdekek azonossága megvan. Hozzáteszem: az érdekazonosság felismerésének a készsége és képessége is szükséges, és ez is megvan.
- Az a tény és annak a felismerése a résztvevők által, hogy együttműködés révén elérhető az, ami szétaprózva nem – szintén többször megnyilvánult már.
- Végül az együttműködők nagyrészt olyan személyek, akikben megvan a hajlam e „magasabb rendű intelligens tevékenységre”, sőt ezt a múltban már gyakorolták és bebizonyították.

Az egészségügyi-orvostudományi könyvtári-információs együttműködés meglévő és lehetséges szervezeti formái

- Területi (regionális együttműködés)
- Szakterületi együttműködés
- Koordinációs körű együttműködés

Mindhárom együttműködő kör megszervezése előtt alaposan számbavettük a realitásokat és első lépésként minimális programot dolgoztunk ki.

A regionális együttműködés

Az országos területi együttműködésben számos orvosi könyvtár részt vesz. Mind az öt régióban van olyan orvosi könyvtár, amely az egészségügyi-orvostudományi kötelező példányok fogadó-feldolgozó helye. A régiókba tartozás által rájuk háruló feladatok teljes tiszteletben tartása mellett ugyanezek a területeken megszerveztük az orvosi könyvtári régiókat. Ezeket a szakajtó a területi és a szakterületi kooperáció ötvöződéseként tekintik, számunkra azonban tiszta területi, horizontális együttműködést jelentenek. Központjaik egyelőre ugyanazokon a székhelyeken működnek, ahol az „általános” regionális központok.

A cél: az eddiginél szélesebb körű állományegyeztetés, a beszerzés szabályozása, a folyóiratválaszték szélesítése. A világon megjelenő 10–12 000 orvosi-biológiai folyóirat közül értékesnek tartott 5000 közül hálózatunk 1981-ben 1960- féleséget szerzett be. 1985-ig el akarjuk érni a 2300-féleséget, ami évente 100, régiónként 20 új (eddig még nem járó) folyóirat beszerzését jelenti.

1982-re elértük a 2070-féleséget, tehát az első lépés sikerült. A cél elérését a nagy és egyáltalán nem megdöntött 1983. évi központi folyóiratimport csökkentés után sem tartjuk megvalósíthatatlannak, bár további munkánkat az intézkedések rendkívül megnehezítették.

A második legfontosabb cél a szélesedő dokumentumválaszték szélesebb körű és gyorsabb eljuttatása a felhasználókhoz. Ennek érdekében évi lelehelőhelyjegyzékek kiadása a kurrens folyóiratokról, ami két év óta immár megszokottá vált minden régióban.

A harmadik, az információs szolgáltatások tervezetten megosztott és nagyobb forrásanyagokból országos felhasználásra történő előállítás, távlati cél; egyelőre megvalósíthatatlan, szétforgácsolná erőnket, de későbbi megvalósítását nem vesszük le a napi rendről.

Végül a hálózati könyvtáros és felhasználó stb. képzés és továbbképzés decentralizálása.

Az orvostudományi szakterületi együttműködési körök

A könyvtári szakirodalomban a „szakterület” diszciplínát, szakmát jelent. Van „mezőgazdasági”, „műszaki”, „orvosi” szakterület. A mi könyvtári gyakorlatunkban a szakterület egyenlő a szakágazattal: gyermekgyógyászat, onkológia, pulmonológia, fertőző betegségek stb.

Az egészségügyi miniszternek a 15/1976-os törvényerejű rendelethez kapcsolódó utasítása (13/1980. Eü.K. 9.) országos feladatkörű szakkönyvtárakat jelöl ki; hat országos kutatóintézetben és két kórházban működött. Ezeknek az intézményeknek a könyvtárai szűkebb szakterületük irányító információs-könyvtári központjai is.

Minthogy szinte valamennyi kijelölt könyvtár személyi állománya 1–2 fő, nem várható el tőlük információelőállító tevékenység. Könyvtári szolgáltatás azonban igen, többek között a szakterületükre vonatkozó országos állomány regisztrálása, feltárása és közreadása.

Az intézmények fele máris elkészítette körének „kataszterét” (a szakintézmények és szakorvosok névsorát és címjegyzékét), a terület folyóiratjegyzékét és/vagy az új könyv-

beszerzések jegyzékét és ezeket eljuttatták az érdekelteknek. A visszajelzések egyelőre gyérek.

A miniszteri utasítás megjelenése óta két újabb intézmény spontán jelentkezett: erősnek érzik magukat a szakterületi irányító feladatok ellátására, kérik kijelölésüket.

A távlati cél elérésének szorgalmazását: a dokumentumok szak szerinti regisztrálásának további kiterjesztését, majd szakterületi információs szolgáltatások bevezetését, – egyelőre félre kell tennünk.

Az ideális megoldás, a külföldi szakágazati számítógépes szolgáltatások megvásárlása, működtetése. Ilyen adatbázisok az orvostudomány területén szép számmal vannak (pl. a Cancemet). A már elkezdett „szakterületi együttműködési” tevékenység ezen szolgáltatások bevezetésének az előkészítését jelenti, illetve szeretné jelenteni. A szakterületi együttműködés céljának, a számítógépes adatbázis működtetésének elérése egyúttal azt is jelenti majd, hogy a kijelölt intézmények tájékoztató bázisintézményekké válnak területükön. (Ha visszaemlékszünk rá, az OSZIR-koncepció tartalmazott ilyen elemeket.) A semmiből elővarázsolt szakbázisintézmények helyett, realisabb a fent ismertetett, kétségkívül lassúbb út.

A koordinációs köri együttműködés

Az egészségügyi könyvtári területen az intézmények majdnem 100%-a az egészségügyi minisztérium főhatósága alá tartozik. Kívül esik néhány honvédségi, belügyminisztériumi kórház és egyetlen akadémiai orvosi intézet. Ezeket és néhány határterületi: pszichológiai, biológiai stb. intézményt körünkbe vontunk. A szélesebb értelemben vett koordinációs körünkhöz tartoznak más hálózatok számunkra határterületi irodalmat gyűjtő és feltáró intézményei is (pl. Agroinform, Állatorvostudományi Egyetem stb.). Az alapító ülésen megbeszéltük, hogy kölcsönösen és rövid úton értesítjük egymást új beszerzéseinkről és azokat egymás rendelkezésére bocsátjuk.

A nem az egészségügyi tárcához tartozó orvosi és határterületi intézményeknek jogilag az OIK nem hálózati központja. Működésünk kezdetén mégis kénytelenek vagyunk hálózati központi funkciókat is ellátni. Hiába óvnak minket a rendelet félreértelmezésétől! Készek vagyunk munkatervek, munkaelemzések, igénykutatások, elemzések megtervezésében, értékelésében részt venni, tanácsot adni, de a körbe tartozó intézmények egy részének erre nincs igénye, más részének erre szüksége sincs még. Ugyanakkor eddig teljesen magukra maradva működve, örülnek neki, hogy izolált státuszukból kikerülve, ha úgy tetszik, egy hálózati tagkönyvtár előnyeiben, a hálózati élet áldásaiban részesülhetnek.

A koordinációs köri könyvtárak együttműködési készsége igen jó. Egyre többen küldenek értesítést, jelentést új beszerzéseikről, vesznek részt képzésen, továbbképzésen, konferenciákon.

A cél: bizonyos módszertani útmutatások, programok kölcsönös kidolgozása, nem illúzió. A kutatási jelentések számítógépes feldolgozásához az egészségügy külső intézménytől jelentős segítséget kapott – és ha a körülmények megérik – adhat is.

FUNKCIÓMEGOSZTÁS AZ EGYÜTTMŰKÖDŐ KÖRÖK KÖZÖTT
(orvostudomány-egészségügy)

Funkciók	Hálózat	Koordinációs kör	Területi együttműködő kör	Szakterületi együttműködő kör
Irányító-összehangoló szerv	Hálózati központ (OIK)	Koordinációs központ (OIK)	Regionális központ (5 alközpont)	Szakterületi együttműködő kört irányító központ (8 kijelölt könyvtár)
Az állománybeszerzés koordinálása	Állománybeszerzési terv készítése a régióktól beszerzett adatok alapján a folyóiratimporthoz (országosan)		A folyóiratimporthoz koordinálása a régióban	Állománybeszerzési terv készítése, a folyóiratimporthoz egyeztetése
Állományregisztrálás (KC-k, lelőhelyjegyzékek)	Központi könyv- és folyóirat-KC gondozása, kumulatív és országos lelőhelyjegyzékek kiadása	A kör könyvtárainak bevonása a beszerzések bejelentésébe	Éves folyóirat-lelőhelyjegyzékek készítése	Éves folyóirat-lelőhelyjegyzékek készítése, új könyvbeszerzések jegyzéke
Nyilvántartó munka (szolgáltatásokról, személyi állományról)	A hálózati könyvtárak szolgáltatásainak, a könyvtárak és a könyvtárosok adatainak katasztere		A régió könyvtárainak, könyvtárosainak, szolgáltatásainak nyilvántartása, adatok szolgáltatása a központnak	A könyvtárak, könyvtárosok és a felhasználók (név és cím szerint) nyilvántartása
Állománymozgósítás (könyvtárközi kölcsönzés, körözés, másolatszolgáltatás)	Könyvtárközi kérések továbbítása, ill. nyújtása, másolat-szolgáltatás (telex- és telefonjegyzékek készítése)		Könyvtárközi kölcsönzések és körözések bonyolítása, másolatszolgáltatás	Könyvtárközi kölcsönzések bonyolítása, másolatszolgáltatás
Képzés, továbbképzés	Könyvtárkezelőképzés, alapfokú könyvtárosképző tanfolyamok, továbbképző tanfolyamok, felhasználók oktatása		alacsony szintű képzés, felhasználók oktatása	

Funkciók	Hálózat	Koordinációs kör	Területi együttműködő kör	Szakterületi együttműködő kör
Információs szolgáltatások (hagyományosak)	Irodalomkutatás, témafigyelés (SDI-szerű), bibliográfiai jelzőszolgáltatás, nemzeti szakbibliográfia, fordítószolgálat, tömörítvénytisztítás, referenz (az egész országnak)	Irodalomkutatás, témafigyelés és fordítószolgálat a régióknak	Irodalomkutatás, témafigyelés a körnek	
Információs szolgáltatások (számítógépes)	Külföldi adatbázisok igénybevétele és irodalomkutatás, valamint SDI nyújtása könyvtáraknak és egyéni igénybevevőknek (Medline, INIS stb.)	Információfogadás és továbbugárzás a régióban	Speciális külföldi adatbázisok igénybevétele (Cancermet stb.) és információnyújtás a körnek	
Tanácsadás, tervekészítés, felmérések, elemzések készítése, irányítása	A Központ – mindenkinél Igény- szükséglet és felhasználásvizsgálatok szervezése, adatgyűjtés, értékelés	Részvétel a felmérésekben, Adatszolgáltatás Részvétel az értékelésben	Részvétel a felmérésekben Adatszolgáltatás Szakterületre vonatkozó igényfelmérések stb.	

A három együttműködő kör lehetséges átfedéseinek kiküszöbölése

A három kör munkájában vannak olyan területek, ahol, ha nem vigyázunk rá, értelmetlen átfedés előfordulhat.

Vegyük szemügyre a tervezett, – és részben már megvalósult – funciókat (ld. a táblázatot).

A hálózati központ, mint ilyen, a szolgáltatások teljes skáláját nyújtja a hálózathoz tartozó könyvtáraknak, nyilvántartó tevékenységét a hálózat minden adatára (könyvtárak, könyvek, könyvtárosok) kiterjeszti, a hálózat munkáját szuverén módon megtervezi.

Mint koordinációs központ ugyancsak nyújtja – kívánságra – a szolgáltatásait, de nyilvántartó munkáját a koordinációs körre csak részben terjeszti ki (az OSZK-nál lévő adatlapmásolatok birtokában). Tervezőmunkát felkérésre végez.

Az állománybeszerzés koordinálása két lépcsőben történik: először az egyes régiókban (és részint ténylegesen, részint még csak potenciálisan a szakterületi együttműködő körökben). A regionális központok közlik az eredményt a hálózati központtal, egyúttal éves kurrens folyóirat-lelőhelyjegyzékeket állítanak elő. Ezekből állítja elő a központ az országos, ill. a kumulált folyóirat-lelőhelyjegyzékeket.

Ha a hálózati központnak ereje és lehetősége volna rá, a könyvtárak egylépcsős, a központnak történő bejelentései alapján maga készíthetné el a kurrens éves, az országos, a kumulált és a szakterületi folyóiratjegyzékeket is. Ebben az évtizedben azonban a területi megosztás jelenti a megoldást.

Mihelyt az orvosi folyóiratfond számítógépbe táplálása és az igények szerinti jegyzékek outputja megvalósítható lesz, az együttműködő körök mentesülni fognak a jegyzékek elkészítésétől. Az egyeztető munkát azonban továbbra is nekik kell majd végezniük, mert a területen tudják a legjobban, hogy munkájukhoz mire van szükségük.

A hálózat orvosi könyvtáraiban évek óta folyik információs tevékenység. Az alközpontok mindegyike végez irodalomkutató, témafigyelést, némelyikük fordító tevékenységet is.

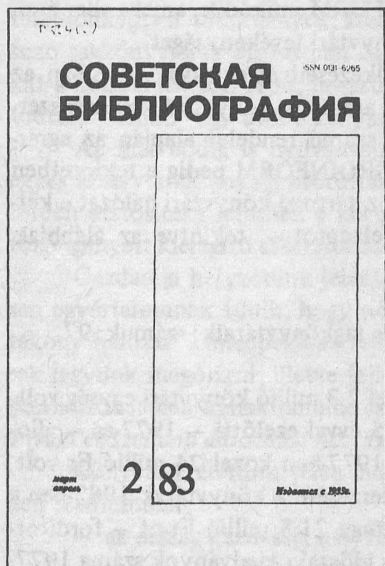
Számítógépes szolgáltatásokhoz több helyütt terveznek hozzáférést (Miskolc, Debrecen). A hálózati központ, az OIK már ma folytat kísérleti online irodalomkutató Medline adatbázison, és ennek eredményeit – mielőtt a folyamatos szolgáltatás szintjére fejleszhető –, az egész orvostársadalom számára hozzáférhetővé teszi. A számítógépes szolgáltatások azonban semmiképpen sem fogják az eddigi hagyományos tájékoztatási szolgáltatásokat fölöslegessé tenni.

A regionális központok információfogadókká fognak előlépni, az együttműködő könyvtárak pedig a forrásokat biztosító és rendelkezésre bocsátó műhelyekké.

A tájékoztatási igények centralizált szervezettel, jó infrastruktúra esetén megbízhatóan és egyszerűen elégíthetők ki. Ha azonban a szervezet decentralizált és a több befektetést igénylő centralizálás nem valósítható meg, a szervezett együttműködés lép a helyébe. Ebből a gondolatból kiindulva: a területi és szakterületi együttműködést, mint koncepciót nem tekintjük rossznak. De megtoldhatjuk egy kérdéssel is: van-e jobb?

IRODALOM

1. ZSIDAI József: A könyvtárközi együttműködés emberi tényezői. = Könyvtári Figyelő. 28. 1982. 3.sz. 233–240.p.
2. SZ. NAGY Lajos: Állandó csak a változás volt – avagy a szakterületi együttműködés néhány kérdése. = Könyvtári Figyelő. 28. 1982. 5.sz. 449–455.p.
3. FOGARASSY Miklós: Illúziók és realitások a területi könyvtári együttműködés körül. = Könyvtári Figyelő. 28. 1982. 3.sz. 241–249.p.

50 ÉVES A SOVETSKAĀ BIBLIOGRAFIĀ című folyóirat a világ egyetlen olyan orgánuma, amely speciálisan a bibliográfia kérdéseivel foglalkozik. Tanulmányokat közöl a bibliográfia elméletéről, történetéről, valamint a bibliográfiai munka gyakorlatának egész területéről, a nemzeti bibliográfiától kezdve az olvasók egyes rétegeinek ajánló bibliográfiákkal való ellátásán át egyes bibliográfiai művek elemzéséig. Külön értéke a lapnak a „Kronika” rovat; ez a bibliográfia körén túlmenően az egész szovjet könyvtári szaksajtóban a legátfogóbb – és igen friss – tájékoztatást nyújtja a szovjet könyvtári élet eseményeiről: szakmai konferenciákról, a könyvtári-bibliográfiai munkát irányító országos testületek üléseiről, az állami szervek rendeleteiről stb. A lap könyvismertetési rovata is jelentős. A SovetskaĀ BibliografiĀ történetéről és jelenlegi funkciójáról a *Könyvtáros 1983. évi 11. számban* olvashatunk részletes ismertetést. (K.D.)

EGYÜTTMŰKÖDÉSI TÖREKVÉSEK A MEZŐGAZDASÁGI ÉS ÉLELMISZERIPARI KÖNYVTÁRI HÁLÓZATBAN

SZABÓ A. SÁNDOR

A dokumentumok árának állandó emelkedése folyamatosan csökkenti a mezőgazdasági és élelmiszeripari könyvtári hálózat információs apparátusát. Ehhez járul a jelenlegi gazdasági helyzet fékező hatása is. A primer források hiánya a könyvtári információs munka hatékonyságának csökkenésén keresztül ágazati szinten is érezteteti negatív hatását. Ezért fokozni kell a hálózati együttműködést, melyben fontos tényezők: a tagok érdekezéssége, a partneri egyenrangúság és a megbízható szolgáltató képesség. Az AGROINFORM olyan új együttműködési formákat kíván kialakítani elsősorban a folyóiratbeszerzések és a könyvtárgépesítés terén, melyekben a koordinációs központ és a hálózati tagok közös anyagi alapokat teremtenek a fejlesztésekre.

Az 1982-es könyvtári statisztikai jelentések a mezőgazdasági, élelmiszeripari, erdészeti és faipari szakkönyvtári hálózatban 143 tagkönyvtárról adnak hírt. Mindenki előtt ismeretes, hogy e hálózat központjaként az AGROINFORM működik, amely ellenőrzi, irányítja és szakmailag segíti a MÉM-hez tartozó szakkönyvtári tevékenységet.

A korábbi időszakok könyvtárakról szóló rendelkezéseit áttekintve, 1978-ban az AGROINFORM szerepében is változás következett be, amikor a könyvtári rendszer szervezetről és működéséről szóló 5/1978.(XII.12.) KM számú rendelet alapján az agrár-felsőoktatási könyvtárak hálózati központokká, az AGROINFORM pedig e tekintetben koordinációs központtá alakult. Az AGROINFORM-hoz tartozó könyvtári hálózat e kettséget – a hálózati, illetve a koordinációs központi feladatot – tekintve az alábbiak rínt tagozódik:

- agrárfelsőoktatási könyvtárak; számuk: 21
- intézményi hálózattal rendelkező könyvtárak és tagkönyvtáraik; számuk: 97
- önálló szakkönyvtárak; számuk: 25

A 143 könyvtár elmúlt évi összes állománya közel 2,3 millió könyvtári egység volt, mely több mint 420 ezer egységgel volt nagyobb az 5 évvel ezelőtti – 1977-es – állománynál. Az állomány gyarapítására fordított összeg 1977-ben közel 24 millió Ft volt, 1982-ben majd 32 millió Ft. Időszaki kiadványok beszerzésére a könyvtárak 1982-ben a teljes állománygyarapítási keretük közel 68%-át – mintegy 21,5 millió Ft-ot – fordították. E komoly summa ellenére is az előfizetett kurrens időszaki kiadványok száma 1977-hez viszonyítva 6,2%-kal csökkent.

Néhány vonatkozásban tovább elemezve a statisztika adatait kitűnik, hogy míg az állomány nagyságában az 1977-hez viszonyított emelkedés 23%-os, addig a felhasznált állománygyarapítási összegekben az ugyanezen időszak alatt bekövetkezett növekedés közel 35% volt.

Nincs szándékomban magyarázni az emelkedések közötti különbségek okait, hiszen ezek minden könyvtáros előtt ismeretesek. Inkább csak a nagyságrendek érzékeltetésére idéztem a statisztikai mutatók némelyikét.

A számadatakból egyértelműen kitűnik, hogy az állandóan emelkedő beszerzési keretek ellenére sem tudnak a hálózathoz tartozó könyvtárak lépést tartani a dokumentumok árának folytonos növekedésével. Ennek következtében állandóan *csökken az az információs apparátus*, melyre elengedhetetlenül szükség lenne a mezőgazdaság és az élelmiszeripar területén dolgozó szakemberek növekvő információs igényének kielégítéséhez. Az már évekkel ezelőtt is nyilvánvaló volt, hogy a tudomány és a technika rohamos fejlődése következtében állandóan duzzadó információáradat komoly gondokat fog okozni a könyvtárak tevékenységében. Az is régóta világosan kirajzolódott, hogy önmagában egyetlen könyvtár – még a legjobban ellátott sem – képes használóinak valamennyi kérését, információs igényét kielégíteni. Ez nemcsak a növekvő információs és felhasználói igény következménye, de nagyban hozzájárul ehhez a dokumentumoknak a szakterületek strukturálódását tükröző, számbeli gyarapodása is. E tényezők már korábban is felhívták a figyelmet a könyvtárak közötti együttműködés fontosságára, de hathatós lépések – ajánlásokon és elvi állásfoglalásokon kívül – ez irányban mindeddig nem történtek.

Az együttműködési tervek megvalósulását az egységes könyvtárpolitika elveinek alkalmazása segítette volna, ha a hálózatokhoz tartozó intézmények nehézkessége, a még mindig meglévő autarkias törekvések nem szabnak gátat annak. Az együttműködésben rejlő gazdasági előnyök is régóta tudottak, azonban e kérdéshez való általános emberi (könyvtárosi?) hozzáállás változatlanul egocentrikus, még akár anyagi – s ezen keresztül tulajdonképpen tudományos, szellemi – veszteségek árán is. Az egyes hálózatokhoz tartozó tagkönyvtárak elsősorban csak, a saját hasznukra gondoltak, szem elől tévesztve azokat a kooperációban rejlő, hosszú távra szóló előnyöket, melyek, – s ezt is mindannyian tudtuk – előbb vagy utóbb kényszerítő erővel jelentkeznek majd.

Az már eddig is nyilvánvaló volt, hogy elsősorban pénzügyi okokból lehetetlen az egyes könyvtárak anyagi erőforrásainak olyan mértékű fejlesztése, hogy az minden tekintetben biztosítéka lehessen a korszerű, a felhasználók növekvő és egyben minőségileg változó igényeit kielégítő szolgáltatások kialakításának.

Gazdasági helyzetünk jelenlegi állását és jövőbeni lehetőségeit tekintve, meglehetősen egyértelműnek tűnik, hogy növekvő gondjaink megoldásának orvoslása az erős és hatékony hálózati koncepcióban rejlik. Ahhoz, hogy az adott anyagi eszközök mellett képesek legyünk megőrizni, illetve fejleszteni könyvtári szolgáltatásainkat, olyan együttműködési köröket kell kialakítanunk és működtetnünk, amelyekben minden résztvevő *ésszerű anyagi és szellemi áldozatot hoz és bizonyos fokú toleranciát mutat*.

Könyvtári életünk jelen helyzetében a következő főbb kényszerítő tényezőkkel kell számolnunk:

– az ország gazdasági helyzete,

- a dokumentumok árának állandó emelkedése,
- a felhasználók meredeken emelkedő információs igénye, mely egyre bővülő dokumentumbázist tételez fel.

Mindhárom tényező közös alapról, a *pénz* alapjáról indul, de tendenciáikban egymásnak ellentmondanak. A világ gazdasági helyzetében beállott kedvezőtlen változások az országot is a kényszerű takarékoság útjára terelték. Ennek következtében stagnálnak vagy csökkennek a beszerzési keretek, melynek nyomán – figyelembe véve az állandó áremelkedéseket is – folyamatosan csökken a beszerezhető dokumentumok száma. Így a felhasználók elvárásai és a könyvtári szolgáltatások lehetőségei mind jobban szembe kerülnek egymással. Az egyes könyvtárak részéről megnyilvánuló erőfeszítések nem képesek kompenzálni ezen ellentmondásokat.

Igazán súlyos problémát a könyvtárak hálózati együttműködésében a könyv- és folyóiratbeszerzések összehangolásának hiánya jelenti. Tény, hogy a „békebeli” 70-es években meglehetősen kötetlenség jellemezte anyagi lehetőségeinket. Ez az időszak rossz beidegződéseket is kialakított mind a könyvtárakban, ill. a könyvtárosokban, mind pedig egyes felhasználókban. Ezek következményének tudható be, hogy nem fordítottunk elég gondot a hálózaton belüli információs rendszer fejlesztésére, mely tájékoztatott volna a világnyelveken megjelenő könyvekről, s mely első lépés lehetett volna a hálózaton belüli gyarapítási munka összehangolásában. Bár az AGROINFORM tett kezdeményezéseket ezen a területen (dezideráta jegyzékek körözése, megrendelt könyvek nyilvántartása), de ezek a próbálkozások sem hozták meg a kívánt eredményt. Mindez nagyban valószínűsíti azt, hogy a gyarapításra fordítható tekintélyes összegek felhasználása nem volt optimális.

E követelménynek a mai lehetőségekhez való igazítása ösztönözte az AGROINFORM-ot arra, hogy hálózaton belül kezdeményezze egy mezőgazdasági és élelmiszer-üzemi könyvtári koordinációs tanács megalakítását.

A koordinációs tanács megalakításának elsődleges célja az, hogy kidolgozza és véleményezze azokat az alternatívákat, melyek segíthetnek feltárni a könyvtári hálózati együttműködésben rejlő, de eddig még ki nem használt *belső tartalékokat*. Fokozottabb gondot kell a jövőben arra fordítani, hogy a könyvtárak az adott gazdasági körülmények között *együttesen* – egymás szolgáltatásaira és állományára támaszkodva – elégték ki a felhasználók igényeit. Csak ilyen módon képzelhető el, hogy a könyvtárak kivédhetik – vagy legalább mérsékelhetik – a gazdasági megszorítások okozta szűkítő hatásokat. Az ilyen jellegű együttműködés, mely elsődlegesen a szerzeményezés és a feltárás területén kívánatos, az eddigi hálózati elvektől tulajdonképpen nem az eltérést, hanem az ezen elvekben már korábban lefektetett elképzelések *operatív*, – mondhatnánk – *kötelezettség-szerű* megvalósítását kívánja meg.

Ennek alapján az ágazati együttműködés célja az alábbiakban fogalmazható meg:

- az anyagi erőforrások szűkülése ellenére is biztosítani a világ mezőgazdasági és a mezőgazdasághoz kapcsolódó határterületi dokumentumtermésének lefedését a *racionális szelekció* segítségével,
- a hálózathoz tartozó tagkönyvtárak anyagi erőforrásainak *ésszerű egyesítésével* gondoskodni a megfelelő színvonalú állomány alakításáról és fenntartásáról,
- segítséget nyújtani a könyvtári munkafolyamatok racionalizálásához, mely könyvnyíthat a hálózat könyvtáraiban nem ritka létszámgondokon.

Természetesen mindez csak akkor kecsegtet megfelelő eredménnyel, ha a kooperáció magába foglalja a hálózati tagok *érdekazonosságát* és a jogokat-kötelezettségeket illető *partneri egyenrangúságot*. Mindez nem képzelhető el a *munkaminőség színvonalának emelése*, illetve a *megbízható szolgáltató képesség biztosítása* nélkül.

A legsürgetőbb feladat az időszaki kiadványok előfizetése terén mutatkozik: a MÉM ágazat könyvtári és információs rendszerét egységes egésznek tekintve, elengedhetetlen a mezőgazdasági kutatás, oktatás és termelés számára fontos tudományos-műszaki-piaci információkat közlő primer források biztosítása. Ennek hiányában az ágazat információs ellátottsága könnyen súlyos károkat szenvedhet, melyek negatívumai nemcsak a kutatásban-oktatásban, de áttételesen a nemzeti jövedelem termelésében is éreztethetik hatásukat.

Az említett probléma megoldása érdekében az ágazati könyvtári koordinációs tanács úgy határozott, hogy részleteiben kell foglalkozni a hálózaton belüli *folyóiratelőfizetési gazdasági társulások* kialakításával, melyekben a résztvevő könyvtárak közös állománygyarapítási alapot hoznak létre saját beszerzési keretük terhére. A konkrét javaslatok kidolgozására a tanács munkabizottságot jelölt ki, melynek feladata a jogi és pénzügyi szakemberek bevonásával a szervezeti és gazdasági keretekre vonatkozó tervezetek elkészítése. Az előzetes elképzelések szerint az 1985-ös folyóiratrendelések idejére már működőképes társulások segítenék a hálózati koordinációt.

A koordinációs tanács a jövőben ugyancsak foglalkozni kíván a hálózaton belüli könyvtári munkafolyamatok egységes koncepció szerinti fejlesztésével, illetve a korszerű technika könyvtári alkalmazásának bevezetésével is. Nyilvánvaló tény, hogy az ilyen jellegű munkálatokra fordítható fejlesztési összegek összehangolt felhasználása is indokolt mind gazdasági, mind pedig az elérendő eredmények szempontjából. Tudomásul kell venni, hogy az elaprózott, helyi kísérletezések nem biztosítják az egész hálózatra kiterjeszhető, az igényekkel és a technikai színvonallal lépést tartó fejlesztéseket. A szellemi és az anyagi erőforrások szétforgácsolásának elkerülése érdekében az AGROINFORM – mint hálózati és koordinációs központ – tervezi az ilyen jellegű fejlesztések megvalósítását is, természetesen várva ehhez a hálózat tagjainak szellemi-anyagi segítségét is.

Közismert tény, hogy a tipikus szakkönyvtári állományok horizontálisan viszonylag szűk területről, de vertikálisan mélységben gyűjtik anyagukat. Ha biztosítható az így „széttagolt” állományokhoz – elsősorban referenz szinten – való gyors házzáférés, akkor a hálózati tagok számára a horizontális teljesség is jobban megvalósítható. A gyors áttekinthetőség érdekében hangsúlyozottan foglalkozni kell az *online katalógusok* kialakításával. Véleményünk szerint a könyvtári szolgáltatások technikai támogatásának ezen területe egyenrangú helyet foglal el a referenz szolgáltatások online támogatásával. A korszerű katalógushálózat kiépítésével többek között az alábbi előnyök biztosíthatók:

- a katalógizálás átfutási idejének csökkentése,
- komplex feltárási lehetőségek olyan hozzáférési pontok alapján, melyek a hagyományos katalógusokban nem, vagy csak nehezen egyesíthetők,
- az újonnan katalógizált anyagok gyors elérése,
- a szabványos bibliográfiai leírás követelményeinek egységesítése,
- a rendelések összehangolása, illetve a rendelés előtti ellenőrzés nyomán a szerzeményezési keretek gondosabb felhasználása,

- a gépesített könyvtárközi kölcsönzési rendszer kifejlesztésének és kapcsolásának lehetősége,
- az állandóan növekvő katalogizálási költségek csökkentése a közös bibliográfiai adatbázis kialakításának és fenntartásának költségmegosztása révén.

A másik, kooperációra érdemes terület a referenz szolgáltatások technikai támogatása. Minden divatos áramlattal szemben állítjuk, hogy a gépi információs szolgáltatások nem helyettesítik, hanem *kiegésztik* a hagyományos referenz szolgáltatásokat. A korszerű referenz munka gondosan válogatott, állandóan felfrissített és mennyiségében is komoly referenz-gyűjteményt tételez fel. Ennek tradíciói hazánkban másként alakultak, nem könyvtárosaink hozzáértésének hiánya, inkább anyagi lehetőségeink szűkössége folytán. Részben ezen hiányosságok legalább részleges pótlására, részben a növekvő, retrospektív információgyűjtés iránti igény kielégítésére alkalmazott az AGROINFORM is olyan korszerű eszközöket és szolgáltatásokat, melyek más hazai könyvtárakban is meghonosodtak.

Fejlesztési célunk a nemzetközi adatátviteli hálózatokon keresztül elérhető *külföldi adatbázisok online használatának* biztosítása hálózati szinten is, kihelyezett terminálok kiépítése révén.

Természetes, hogy ezek a fejlesztési elképzelések sokkal nagyobb anyagi és szellemi erőárfordítást igényelnek, mint amekkorával jelenleg az AGROINFORM rendelkezik. Ezért tartjuk szükségesnek a kooperáció kialakítását minden területen, mely kooperáció nemcsak a hálózati tagkönyvtárak anyagi hozzájárulását kívánná meg, de igényt tart a könyvtárosok szellemi közreműködésére is jövőbeni munkánk megkönnyítése és a mezőgazdasági és élelmiszeripari könyvtári és információs hálózat szolgáltatásainak korszerűsítése és fejlesztése érdekében.

BEKEZDÉSEK AZ EGYÜTTMŰKÖDÉSRŐL

FUTALA TIBOR

A könyvtár- és tájékoztatásügy mozgásait és alakulásait figyelemmel kísérve és fűrészve, hosszabb idő óta egyre gyanúsbab számomra az „együtműköd” szótó sűrűsödő és mind változatosabb értelmű előfordulása a szakmai közéletben.

Mintha olykor a cselekvési képtelenséggel párosult gondolkodási renyheség eseteiben használnánk különféle szófajúvá képzett változatait („izé”), másszor a nem odaillő, a „hogy kerül a csizma az asztalra” szerű ígék, névszók, mondatok szerepkörében (divat-epidémia), végül pedig a rokokós beszédstílus eszközeként: ilyenkor nem egészen arról van szó, mint amit mondunk. (Előzetes megnyugtatóként: nem „fehér holló” a helytálló használat sem.)

Megpróbáltam – megvallom: kisívű sarlósuhintásokkal – bizonyító anyagot gyűjteni benyomásom alátámasztására, illetve arra, hol vannak ezeknek a fületem (ha hallom), szememet (ha olvasom) és öntudatomat (ha én mondtam-mondom, én írtam-írom henyé) egyaránt ingerlő visszaéléseknek a gyökerei.

Első genesis-próba. A könyvtárügyről szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendeletben és az 1.018/1956. sz. minisztertanácsi határozatban mindössze négy alkalommal fordul elő az „együtműköd” szótó: egyszer a főhatóságokat kötelezik vele a közkönyvtárak tervezési és statisztikai rendszerének kimunkálására, három alkalommal az Országos Könyvtárügyi Tanács megfundálására, illetve feladatkörének körülírására szolgál.

Az 1976. és 1978. évi három alapjogszabály (az 1976. évi 15. sz. tvr., a 17/1976. sz. vhr. és az 5/1978. KM sz. rendelet) ezzel szemben ötvenhárom alkalommal használja. A tvr. hat, a vhr. tizennégy, a KM-rendelet pedig harminchárom alkalommal.

Majdnem tékozló bevetésére e jogszabályokban jó négyötöd részben a területi (ezen belül: országrésznyi, megyei és városi), illetve a szakterületi együtműködési körök létrehozása, céljaik és feladataik rögzítése érdekében kerül sor.

Mindegy: azért az előfordulási összehasonlítás arról mindenképpen tanúskodik, hogy az „együtműköd” szótó húsz év alatt szép karriert futott be szakmánkban. Molière Képzelt betegében a mindenféle bajok gyógyítására még háromféle gyógymód kínálkozott, nálunk mindinkább csak egy.

És mindig mennyi jószándék e gyógymód mögött! Csak azt nem tudom, hogy a „ha az erők hiányoznak, a jószándék is dicséretes” vagy „a pokol felé vezető út jószándékkal van kiköveze” közmondást válasszam-e minősítésére. (A kérdés költői, mert nyilvánvalóan az előbbit. Itt mindössze azért kellett felvetnem, hogy elősegítsem az „együtműköd” tisztultabb, egyértelműbb használatát napjainkban és a jövő időben.)

Második genesis-próba. A Könyvtáros fennállásának első tíz évében (1951–1960) harmincegy, második tíz évében (1961–1970) ötvenhét cikket publikált az együttműködésnek minősített témakörökből. A mennyiségi felfutás itt is számottevő.

Az első évtizedben, pontosabban 1959-ig, a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak együttműködési elveit tartalmazó MM–SZOT egyezmény megkötéséig „együttműködni” elsősorban annyit jelentett, hogy patronáztsba fogni egy, két vagy több könyvtárat, azaz elvégezni a patronált könyvtárban a meg sem kezdett vagy felgyülemlett szakmai munka nagy, nagyobb részét, esetleg egészét. E tekintetben az ún. tudományos és szakkönyvtárak nyitottak, majd – az évtized utolsó harmadában – itt-ott az ambíciózusabb-felcseperedettebb tanácsi könyvtárak ugyancsak felzárkóztak hozzájuk.

Voltak ennek a patronázts-akciónak kézzelfogható eredményei is. Pl. az Országos Széchényi Könyvtár segítségével minden bizonnyal beleépült a miskolci, a debreceni Egyetemi Könyvtár pedig a debreceni Megyei Könyvtár szakmai alapjaiba. A legtöbb esetben azonban a patronáztsnak „ál-könyvtár” volt a tárgya: istenkém, hol lehetnek már azok a brosúrákból, himi-humi művekből álló könyvkupacok, amelyeket a debreceni Egyetemi Könyvtár (személyi állományában jómagammal) annak idején, de jól láthatóan: akkor se tényleges társadalmi szükségleteket kielégítve, oly akribiával dolgozott fel a különféle üzemi könyvtárakban? És hol azok a termelőszövetkezeti és állami gazdasági könyvcsomók, amelyek körül pl. a bácsalmási, berettyóújfalui és hatvani járási könyvtár buzgókodott? Egy azonban még ekkor világos volt, nevezetesen az, hogy „ki kit segít”.

Aztán jött a második évtized, az áttételes, az ellenőrizhetetlen, az „ömlesztett” segítség (jellemző cíkcím ebből az időből: „Hogyan segítheti X.Y. országos szakkönyvtár a közművelődési könyvtárakat?”), illetve az „általában mindenki mindenben mindenkivel együttműködik” divatja.

Ennek a fentről sugallt-irányított együttműködésnek három kifejeződési pontja volt:

- a tanácsi és a szakszervezeti könyvtárak együttműködése (sok feltékenykedéssel fent, néhány központilag presszionált kirakateredménnyel lent, később és mindmáig, amikor a presztizs már nem játszik szerepet, sok érdemi közös vállalkozással),
- a tanácsi és az iskolai könyvtárak együttműködése (ez is az első évtized végén jött divatba, s ahol véletlenül volt valamirevaló tanácsi könyvtár (megfelelő állomány + elhelyezés + könyvtáros) és legalább valamirevaló iskola, az erőfeszítések nem maradtak egészen meddőek, de hát hazánk településeinek hány százalékában volt meg ez az adottság?),
- a szakkönyvtárak gyűjtőköri együttműködése (amíg az MM valamelyest dotálni tudta a kampányt, várankozásokat keltett, a vezető szakkönyvtárakat gyűjtőkörük tematikai-kiadványfajta szerinti tisztítására ösztönözte, később, amikor öncélú szervezősdívé vált, két formális – a műszaki könyvtárügyet fel sem ölelő – MM utasításban fulladt ki.)

A tanulság? Minimális feltételek, az érdekek egybeesése, motiváció (a központi támogatás is motivációs lehetőség, bár drága és külterjesen alkalmazva alacsony hatásfokú) nélkül, illetve felső parancsra nem nagyon megy. Napjaink irányítási-igazgatási manírjában

különben sem lehet parancsolgatni minden csip-csup dologban. Még az együttműködésben sem.

De hát, nincs-e remény sem arra, hogy az együttműködés fogalmából spekulatívan oly könnyen és egyértelműen levezethető hasznokat a könyvtárak ma, holnap, a jövőben ténylegesen is élvezzék? A legutóbbi évtized több spontán fejleménye arról tanúskodik, hogy van. Ha nem bújtatjuk pályatársainkat és az intézményeket túlságosan magas gallérú, nyakravalójú mundérba, előbb-utóbb érdeklődve tekintgetnek szét a nagyvilágban, hisz nyilvánvalóan nem ellenségei önmaguknak (fenntartójuknak sem).

Egyetlen példa a spontán fejlemények közül. Idestova három éve az OMK könyvtári koordinációs és módszertani osztályának két munkatársa, *Cziegler Mária* és *N. Nagy Katalin* összegyűjtötte és elemezte a különféle műszaki könyvtárak és tájékoztatási intézmények hatályos két- és többcélú együttműködési szerződéseit. Akkor 29 könyvtárnak volt összesen 21 szerződése. (Azóta, mégha el is halt, meg is szűnt közülük egynémelyik, számos újabbról van tudomásom: pantha rhei.)

Kérdezem tisztelettel, mi készítette ezeket az intézményeket a szóban forgó szerződések megkötésére? Nyilvánvalóan a kölcsönös érdek és a józan belátás.

„A szerződéseknek több mint a fele az állományépítésre, a szakirodalmi információs és bibliográfiai munkára, a koordinációs és a nyomdai munkára, valamint a reprográfiára vonatkozik – állapítja meg kéziratot dolgozatában* a két munkatárs, majd a következő részletezőbb tartalmi feltárással jellemzi őket: „Az összegyűjtött szerződések azt bizonyítják, hogy az együttműködés a könyvtárak részéről ma is élő igény, hogy az együttműködés megvalósítására a leggyakrabban a gyűjtőkori együttműködésben, az azonos technológiájú feladatok munkamegosztásos elvégzésében, a számítástechnikai eszközök anyagi bázisának kooperációs megteremtésében és a produktumok közös használatában kerül sor”. Tessék megfigyelni: e szerződések gerince csupa olyan dolog, ami valóban együttműködés. (Negatív, de az esetek egy részében a könyvtári és tájékoztatási rendszer alapvető hiányosságaira utaló sallangjaikról kicsit később.)

S ezzel szemben hol vannak az alapjogszabályok megálmodta-szabályozta területi és szakterületi együttműködési körök? A könyvtárak tudományos könyvtárrá minősítésének folyamatában az MM egyszerűen nem tudta betartani azt a feltételt, hogy „az I. osztályba» csak a szakterületi vagy területi együttműködési kör központi könyvtári feladatainak ellátására kijelölt könyvtár sorolható”. (5/1978. KM sz. rendelet, 21.§.) Ha megpróbálkozott volna vele, máig sem lenne egyetlen I. osztályú tudományos könyvtárunk.

A 70-es és a 80-as évek fordulóján, illetve az e fordulót körülvevő 5–6 évben – írom nem végleges összegezésként – a gyakorlatban, illetve az e gyakorlatot tükröző szak-sajtóban (még saját írásaimban is), valamint az előbb említett együttműködési szerződésekben az a bizonyos „együttműköd” szótó ott él valamennyi lehetséges életmű változatában: a valóban együttműködést jelentő dolgok, módok és folyamatok megjelöléseként

*Az OMIKK Oktatási és módszertani osztályának irattárában található kézirat

éppúgy, mint az „izé”, azaz a semmi vagy a majdnem semmi teljesítmények elleplezésére, mint unos-untalan használt divat-szó vagy divat-mondat, aminek az adott helyen nincs semmi értelme, és mint rokokó finomkodás valami más helyett. S mindez zavart okoz: rontja a fogalom hitelét, megtéveszt a teljesítmények értékelésében, elcsüggeszt az együttműködés szükségszerűségébe vetett meggyőződésben. Ezért kezdtem „bekezdéseimet”, ahogy kezdtem.

Hogy később nyugodtan kipécézhessem más szövegeiben az „együttműköd” sérelmére elkövetett visszaéléseket, előbb viviszekcióhoz folyamodtam: a legutóbbi 5 évben megírt saját szövegeimet néztem át abból a szempontból, hogy írásuk közben hol fogott el a gondolkodási-cselekvési renyhesség, illetve hol lettem áldozata a divat-epidémiának. Íme!

„X megyében – írtam le valahol, a könyvtárak együttműködése kifogástalan: nincs köztük torzalkodás, versengés.” (Húha, ez aztán nagy „izé”!)

Másutt: „Az országos feladatokat is ellátó Y könyvtár működésének minden mutatója tiszteletreméltó. Az együttműködés kiszélesítése még nagy lehetőségeket tartogat számára. Mindent összevetve: saját kategóriájában az ország egyik legjobb könyvtára.” (Tűnődöm rajta: „izé”-e ez, vagy divat-epidémia. Is-is.)

Három a magyar igazság: egy város különféle, kis és nagy könyvtárait jellemeztem. Voltak köztük jók, közepesek, kimondottan gyengék is. A jókat dicsértem, a közepeseket buzdítottam, a gyengéknek konkrét tanácsokat osztogattam: mit tegyenek. A jellemzés végére – teljesen szervetlenül – odabiggyesztettem: „Együttműködésben az erő”. Éppen úgy, mint ahogy Jirka Alajos latin olvasókönyveinek minden olvasmánya alá oda ragadt egy-két közmondás. (Epidémia!)

(Kicsit azért megnyugodtam, ilyen bakikat felettébb ritkán követtem el, de elég az, hogy elkövettem.)

Találomra elővettem a Könyvtáros valamelyik nem régi számát, s huszonöt lapjáról kiírtam az „együttműköd” valamennyi előfordulását. Összesen kilenc idézetet gyűjtöttem ki a változatos tematikájú számból, közülük az alábbiak tanúskodnak amellet, hogy bizony csiri-csaré módon élünk ezzel a szótóvel:

„... a könyvtárak közötti jobb, szorosabb együttműködést várom” – nyilatkozta egy csupa jó dologról, eredményesen végzett munkáról tudósító cikk szerzője, csak azzal marad adós, hogy ennek az együttműködésnek mely könyvtárak között kellene megvalósulnia, miben, mi célból. (Epidémia!)

„Ez [ti. az együttműködés] a hálózaton belül már kialakulóban van, de az olyan kisebb könyvtárak, mint a miénk is, még nem tudnak kellőképpen élni a nagyobb könyvtárak szolgáltatásaival, s továbbra sincs megoldva a tanácsai és a szakszervezeti könyvtárak együttműködése” – írtam ki majdnem sírva az idézetet. Mert, – lám – a nagyobb könyvtárak naponta nem viszik oda valamennyi szolgáltatásukat ama kiskönyvtár pultjára, amelyet hálózati központ „mamája” még mindig nem tanított meg arra, hogy önállóan válaszson a rendelkezésére álló kínálatból. („Izé”, rokokó és epidémia!)

„Az információs munkánk korszerűsítésének előnyeit azzal kívánjuk tovább növelni, hogy szorosabbra fűzzük kapcsolatainkat a termeléssel. Ennek leghasznosabb módját a . . . termelési rendszereknek nyújtott közvetlen szolgáltatások, a velük kiépülő együttműködés alkotják.” (Rokokó! Az együttműködés helyett „körükben végzett marketing”-et kellett volna írni, hiszen nyilvánvaló, a tájékoztatási intézmény nem pusziért adja a szolgáltatásait, s így jó érdeke, különösen, ha még többet kíván eladni belőlük, hogy meggyőződjék róla: elégedettek-e velük a megrendelők.)

„Az egyik nagy erőforrásunk munkatársainkban van, a másik azokban az együttműködési lehetőségekben, amelyeket a könyvtári, . . . partnerintézményekkel kívánunk kialakítani, illetve továbbfejleszteni.” (Ez így nem is embrionális, még a lehetőségek se alakultak ki: „izé”!)

A többi idézetben az „együttműköd” használata nagyjából egzakttá vált. Ezért: 5:4 az egzakttá használat javára. Örülök, hogy – ugyan aprócska mintasokaságon – dokumentálni tudom előzetes kijelentésemet a szabatos használat nem ritka voltát illetően.

Végül következzenek a hűtlenül elhagyott együttműködési szerződések. A bennük található furcsaságokat itt már nem a szóhasználat minősítésére kívánom felhasználni, hanem velük kapcsolatban arra szeretnék rámutatni: miért kerültek bele sorra-rendre – elég bőségesen – a szerződésekbe.

„A két intézmény teljesíti egymás könyvtárközi kölcsönzési kéréseit.” (Micsoda kegy! Nesze neked könyvtárközi kölcsönzési jogszabály hatékonysága!)

„Eseti igényekre kölcsönös tájékoztatás a könyvtári állományról és információforrásokról.” (Azon túl, hogy a tvr. 7.§-ának (2) bekezdésében ez olyan „különösen” könyvtári szolgáltatás, amelyre a vhr. 13.§-ának (3) bekezdésében lévő szűkítés sem vonatkozik, az ti., hogy „a korlátozottan nyilvános könyvtár állományának használatára jogosultak körét a könyvtár szervezeti és működési szabályzatában kell meghatározni”, milyen jó lenne, ha a „közönségesen” igénybevehető központi katalógusaink megbízhatóbbak lennének, illetve ha lenne ugyancsak „közönségesen” igénybe vehető forrástájékoztató központunk.)

Aztán több ilyesmi: „másolat formájában a szokásos díjtételek mellett”, „eseti szerződés alapján végez”, „térítésre teljesít” stb. (Ez viszont már nem együttműködés, hanem bolt, üzlet, előfizetés. Minek besuvasztani az együttműködés köntöse alá?)

Összegezésül: Abba kellene hagyni végképpen az együttműködés parttalan, mégis spanyol csizmának érzett keretekbe való rendezésének meddő kísérleteit: papíron maradnak úgyszólván. Bátorítani kellene a két- vagy több oldalú szerződések gyakorlatának elterjedését, mégpedig erőteljesen. E gyakorlat jelenlegi furcsaságainak okait kiküszöbölendő, megbízható és gyors központi szolgáltatásokból összefüggő támfalat kellene építeni-emelni. Fel kellene hagyni az „együttműköd” szótóval való kóklerkedéssel: se a silány teljesítményeket ne akarjuk elpalástolni a segítségével, se üzleti – különféle előfizetési, szolgáltatáslekövetési, bérleti – szerződéseink elé ne tegyük oda álszemérmes fügefalevélként.

Így lehet valami az együttműködésből.

KITEKINTÉS

A KÖNYVTÁRI SZÁMÍTÓGÉPES HÁLÓZATOK JÖVŐJE

A Future of Library Networks. (Essen symposium. 16–18. September (Ed. by H. HELAL, Joachim W. WEISS, Essen, Gesamthochschulbibliothek, 1982. 259 p.) című kötet alapján NOVÁK ISTVÁN szemléje

Bevezetés

Az Esseni Egyetemi Könyvtár 1981. szeptember 16–19-e között a fenti címen rendezett szemináriumot, amelynek előadásai könyv formájában is megjelentek. Az előadások végigolvasása után kiderült, hogy a legtöbb előadó – a várakozástól és néha előadása címétől is eltérően – valójában nem a könyvtári számítógépes hálózatok jövőjével, azok technikai-szervezési-gazdaságossági lehetőségeivel, kilátásaival foglalkozott, hanem vagy saját országa könyvtárgépesítő tevékenységét, már meglévő hálózati rendszerét ismertette (esetleg a még csak terv formájában meglévő fejlesztésekre is kitérve)¹⁻⁴, vagy könyvtára-vállalata gépesítési munkálatairól, kifejlesztés alatt lévő, illetve a piacon rendelkezésre álló rendszereiről szólt⁵⁻⁶, vagy információkeresési-technikai részletkérdéseket taglalt.⁷⁻⁸ Ezek az előadások jórészt száraz, adatszerű leírások, amelyeknek a főcím alatti összefogása szinte lehetetlen feladat; az egyes tárgyalt kérdések egyébként a szakirodalomban máshol részletesebben, jobban összefogottabban is rendelkezésre állnak. Persze: abban, hogy ezekben a fejlett könyvtári rendszerekben ma, 1983-ban semmi „érdekeset” nem találunk (leszámítva azt a fantasztikus technikai-rendszerszervezési fölényt, amellyel a szóban lévő nyugató országok rendelkeznek hozzánk képest), valószínűleg igen erősen közrejátszik az is, hogy az utóbbi évek mikroelektronikai-kommunikációtechnikai fejlődése túlságosan is elkényeztetett bennünket.

Elhangzott azonban a szemináriumon két, a többiektől lényegesen eltérő szemléletű előadás is. Ezek előadói nem arra helyezték a hangsúlyt, hogy büszkén bemutassák tökéletesen működő, világszínvonalat képviselő automatizált rendszereiket (pedig jogosan tehetnék volna), hanem bölcsen túltekintve a technikai csodákon, valóban a könyvtár-automatizálás és a hálózatok jövőjébe igyekeztek bepillantani, és ezzel kapcsolatban sem a prognosztikai tanulmányokból unalomig ismert szuper-berendezések és rendszerek képességeit ecsetelték, hanem a töretlen fejlődéssel szembeni fenntartásaiknak, kétségeiknek adtak hangot.

Azt hiszem, hogy következtéseiken nekünk, magyaroknak – a kb. 10 éves elmáradásunk miatt – különösen érdemes elgondolkodnunk. Főleg azért, mert ezt az elmáradást – bármilyen furcsán hangzik – még „hasznunkra” is fordíthatjuk, pl. akkor, ha más „kárán” tanulva esetleg – mutatis mutandis – lemondunk olyan automatizálási-hálózat-szervezési törekvésekről, amelyek magyar könyvtárakban még igen jól mutatnának ugyan,

de amelyekről mások, sokéves tapasztalattal a hátuk mögött azt állítják, hogy ezek nem bizonyultak gazdaságosnak, nem feleltek meg a várakozásnak stb.

A következőkben elmondandók e két előadás, nevezetesen S. *Hallgren* (Bibliotekstjänst) „A svéd közművelődési könyvtári hálózat – néhány hátsó gondolat”⁹ és F. G. *Kilgour* (OCLC) „A nemzetközi online könyvtárhálózatok jövője”¹⁰ című előadása alapján készültek, különös tekintettel Hallgren hátsó gondolataira.

S. Hallgren a Svédországban működő BUMS rendszer ismertetésével kezdte előadását. Ennek leírásától most eltekintünk; bővebben e témáról ld. Kondor Imréné: Tapasztalatok Svédországból (A LIBRIS és a BUMS) című írását (Könyvtári Figyelő (29) 1983. 2.sz. 167–174.p.)

Történeti visszapillantás

Svédországban soha nem létezett, és ma sem létezik könyvtári törvény. Hogyan születhetnek ilyen környezetben központi szolgáltatásra épülő könyvtárhálózatok?

A második világháború után a kisméretű, rosszul ellátott közművelődési könyvtárak rövidesen kezdtek fontossá válni, és a kormány is felismerte, hogy valamit tenni kell. Bizottságot hozott létre, amely egy felmérés után azt ajánlotta, hogy valamilyen szervezet vállalja a bibliográfiai rekordok (akkor: katalóguscédulák) központi előállítását. E feladatot végül is a svéd könyvtáros egyesület, illetve az általa 1951-ben létrehozott Bibliotekstjänst valósította meg.

A központi feldolgozás rövid időn belül meghozta gyümölcsét. Azokban az időkben még senki sem aggódott, hogy a központi szolgáltatások következtében – hosszú távon – túlságosan függő viszonyba kerülhet; a könyvtárak lényegesen kisebb személyzettel láthatták el feladataikat, kevesebből is „kijöttek”, többit törödhettek felhasználóikkal, munkájuk hatékonysága nőtt – mindenki elégedett volt. E rózsás helyzet Svédországban a hatvanas évek végére érte el tetőfokát, pontosan akkorra, amikor az automatizálás kérdései kezdtek komolyan felmerülni.

Automatizálás – minden áron?!

A Bibliotekstjänst működése következtében a közművelődési könyvtárak egy sor olyan célt megvalósítottak, amelyeket általában a könyvtárautomatizáláshoz kapcsolnak. A központi katalogizálás, válogatás és elosztás kifejlesztése az 1952–1970 közötti időszakhoz fűződik, és e rendszer olyan költséghatékonyság mellett működött, amely a legtöbb (ha nem az összes) számítógépes rendszert megelőzi!

Miért kellett mégis nagyszabású automatizálási „kalandokba” kezdeni? Hitte egyáltalán valaki, hogy ez még hatékonyabb szolgáltatásokhoz vezethet? Igen, természetesen hitték, talán azért, mert akarták hinni. És voltak „kigyók is a paradicsomban”: a címnövekedés, a katalóguscédulák elhelyezésének problémái, a félelem, hogy ha a Bibliotekstjänst

nem kezdi meg az automatizálást, akkor majd megkezdí más, és ennek kedvezőtlen következményei lehetnek.

Ezek a kísértések vezettek végülis a BUMS automatizálási projekt kidolgozásához.

A 70-es évek elején az automatizálással kapcsolatosan két szemlélet alakult ki, képviselőiket talán gazdasági, ill. szolgáltatási utópistáknak nevezhetjük. Semmi nem zárta ki azt sem, hogy valaki egyszerre mindkettőnek mondhassa magát: ehhez csak abban kellett hinni, hogy az automatizálás bevezetése csökkenti a költségeket és növeli a szolgáltatások hatékonyságát. Ez az elképzelés elméletileg lehet, hogy megállja a helyét, sőt még a valóságban is akadhatnak olyanok, akik alacsonyabb költségeket tudnak kimutatni, de ezek könnyen elfeledkeznek arról, hogy valódi megtakarításról csak akkor beszélhetünk, ha a kezdeti rendszerfejlesztési és egyéb – az áttéréshez szükséges – befektetések már megtérültek.

Svédországban a szolgáltatási utópisták helyzetét rendkívül megnehezítette a számítógép nélkül is tökéletesen, ráadásul olcsón működő központi szolgáltatás. Szükség van-e ott központi automatizált katalógizálási rendszerre, ahol a könyveket a megjelenést követő néhány héten belül felszerelve, katalóguscédulákkal együtt szállítják? Nem cáfolhatatlan tény-e, hogy nincs az a számítógépes kölcsönzési rendszer, amely gyorsabb lenne az óránként 600 kölcsönzést lebonyolító fényképezéses kölcsönzésnél?

Természetesen azokban az időkben a „látnokok” – persze minden gazdasági felelősség nélkül – könnyen jósolhattak olyan időkről, amikor a világ összes szakirodalmi termése bárhol rendelkezésre áll majd, még egy kis vidéki könyvtárban is. Csakhogy – ki nek van erre szüksége? És ki hajlandó ezt megfizetni?

Az eddigi pesszimista hangvétel esetleg arra utalhat, hogy Svédországban a könyvtárautomatizálás kudarcot vallott. Végülis, az említett „kísértések” következtében és az utópisták érveinek súlya alatt megvalósult és kiválóan működő BUMS és LIBRIS kudarcnak tekinthetők? Részben igen.

E két rendszerről is, akár csak más működő automatizált rendszerekről azt mondhatjuk: működésükkel nincs baj (bár még távolról sem valósult meg minden álm), és minden rendben lenne, ha a fejlesztési költségek nem lettek volna olyan elképesztően magasak, sőt, ha a további fejlesztési költségek nem ígérkeznének ugyancsak igen magasnak!

Természetesen mindezekre adható egy olyan magyarázat vagy ellenvetés, hogy a „tanulópénzt meg kell fizetni”: ha nem fektettünk volna be annyit az elmúlt évtizedben, most nem tudnánk annyit az automatizálásról, hálózatosításról stb., mint amennyit tudunk. Mindezek ellenére sok szakember számára ma már az is kétséges, hogy a befektetett összeg *valaha is vissza fog térülni*. Ugyanakkor annyira függővé váltunk a számítógéptől, hogy csak olyan katasztrófák, mint egy világháború vagy egy jégkorszak, téríthetnének vissza bennünket a hagyományos módszerekhez.

Sokan elkövezték azt a hibát, hogy azt hitték, hogy egy automatizált könyvtári rendszer kifejlesztése egyszeri erőfeszítést és egyszeri befektetést jelent. Ma már tudjuk, hogy a rendszerfejlesztést lehetetlen befagyasztani. A könyvtárak növekvő követelményei és az állandóan fejlődő hardver új rendszereinknek csak igen rövid élettartamot enged meg – legalábbis az anyagi megtérülés szempontjából. Ha ezt valóságnak fogadjuk el, ak-

kor nem csoda, hogy hátsó gondolataink kezdenek támadni a könyvtáratomatizálás észszerű voltával kapcsolatban.

A megoldás: nagy rendszerek – kooperáció

Ha az előbbieken vázolt instabil helyzet ellenére úgy döntünk, hogy vállaljuk egy nagyszabású automatizálási projekt költségeit, és a szolgáltatási díjakat aránylag alacsony szinten kívánjuk tartani, úgy nem kerülhetjük el azt a következtetést, hogy a fejlesztési és fenntartási költségeket sok vállalkozó között kell megosztani, ami csak egy igen nagy rendszer esetén képzelhető el. Egy ilyen cél viszont nem valósítható meg egy Svédországhoz hasonló területű országban!

Két megoldás marad tehát: rendszerünket vagy kibővítjük – akár külföldi rendszerekkel is – kooperáció útján, vagy elfogadjuk azt a tényt, hogy azzal, hogy eladtuk a lelkünket a számítógépnek, lényegesen megemeltük a könyvtári költségeket. Azt hiszem, nem szükséges hangsúlyozni, hogy az utóbbi megoldás nagyszabású ésszerűsítési erőfeszítéseinknek bizony szomorú eredménye lenne.

Itt az ideje, hogy a könyvtáratomatizálást és a számítógépes hálózatokat ne csak technikai csodaként szemléljük, hanem költséghatékonysági szempontból is, és módot találjunk az erőforrások megosztására, úgy, hogy közben nemzeti büszkeségünkről se kelljen lemondani. Ha nem, drágán kell fizetnünk érte!

* * *

Samuel Johnson 1755-ben kiadott értelmező szótára szerint a hálózat: „Egyenlő távolságokban hálószerűen felosztott ‚valami’, a találkozási pontok között hézagokkal”.

Frederick Kilgour, az OCLC elnöke 1981-ben elhangzott véleménye szerint a könyvtárak felhasználói gyakran éppen ezekben a hézagokban találhatók.

Nemzetközi hálózatok – komor kilátások

A nemzetközi tevékenységnek és a könyvtári tevékenységnek van néhány olyan szempontja, amelyek valahogy nem illenek össze. A „nemzetköziség” fogalma alatt általában nemzetek közötti együttműködésre gondolunk, valami közös jó érdekében. S bár a könyvtárak abban az értelemben egyetemesek, hogy a világ legkülönbözőbb részeiből származó szakirodalmat gyűjtik, tekintet nélkül az országhatárokra, nemzetközi szinten mégsem működnek együtt annak a bizonyos „közös jónak” az érdekében.

A nemzeti bibliográfiák MARC file-jainak összevonása pl. nem eredményezne egy világszintű bibliográfiát, hiszen a legtöbb ország nem készít MARC adatbázist nemzeti kiadványterméséről. Az UK MARC megegyezik ugyan a Brit Nemzeti Bibliográfiával, de nem derül ki belőle, hogy valamely tétele megtalálható-e a British Library valamelyik könyvtárában. Lehetetlen nemzetközi hálózatok nemzeti MARC adatbázisokkal való üzemeltetése, ha azok a világirodalomnak csak egy töredékét képviselik, és legtöbbször nem tartalmaznak lelőhely-információkat.

Létezhet-e egyáltalán nemzetközi, online üzemmódban működő könyvtári rendszer? Igen, létezhet, de csak aránylag kevés ország között. Megvalósítása műszaki és gazdasági szempontból lehetséges, de sok további szempontból nem. Az előrelátható jövőben ne fűzzünk túlságosan nagy reményeket egy világméretű könyvtárhálózat létrejöttéhez.

Központosított hálózatok

Mindenek előtt különbséget kell tennünk a *központosított* és az *összekapcsolt* hálózatok között. Az összekapcsolt hálózatok esetében – az egyszerűsítés kedvéért – két külön-külön kifejlesztett hálózat összekapcsolására gondolunk, míg a központosított hálózat jellemzője az átfogó, totális rendszertervezés, azaz már kezdetben meg kell tervezni az egész rendszert. Nem lehet pl. egy hirtelen ötlettel egy kölcsönzési részrendszert beépíteni egy olyan rendszerbe, amely ezt nem engedi meg.

A következőkben vizsgáljuk meg azokat az akadályokat, amelyek a központosított hálózatok előtt állnak, amelyekkel pl. az OCLC-nek is szembe kell néznie, amint ki kíván lépni az Egyesült Államok politikai határain.

Eltérő célok

Az első akadály mindjárt az, ha valamely hálózathoz csatlakozni kívánó könyvtárak csoportjának más céljai vannak, mint az illető hálózatnak. Az OCLC-nek pl. kettős célja van: a könyvtári költségek emelkedési ütemének csökkentése és a felhasználók által hozzáférhető erőforrások (információk) kiterjesztése, növelése. Megtörtént, hogy egy szervezet képviselője kijelentette, hogy ugyanazok a céljai, mint az OCLC-nek, holott állítása szerint intézményének célja a kooperáció volt, ami nem azonos az OCLC egyik céljával sem. Egy másik esetben egy COM katalógusokra épülő hálózat állította ugyanezt, pedig tevékenysége csak az OCLC egyik céljával volt összhangban: szélesítette a hozzáférhető információk körét, de nem csökkentette, hanem növelte a könyvtári költségeket.

Eltérő könyvtári állapotok, folyamatok

Itt talán elsőként a könyvtári személyzet eltérő képzettsége, rátermettsége, szak tudása és a megfelelő ellenőrzés hiányának problémája említhető. Néhány könyvtárban pl. a könyvtárosok munkáját egyáltalán nem ellenőrzik – gondoljunk arra, hogy ez milyen veszélyekkel jár terminál-kezelők esetében.

Komoly akadályt jelent az eltérő katalogizálási szabályok használata. Az NSZK-ban pl. megoldhatatlan az olyan könyvtárak hálózatba tömörítése, ahol az egyik helyen a orosz instrukciókat, a másikon pedig a RAK-ot (Regeln für die alphabetische Katalogisierung) alkalmazzák.

Kevés országban van hagyománya a központi vagy a közös katalogizálásnak; pl. szinte minden holland könyvtár más osztályozási rendszert használ, s így volt ez az Egyesült Királyságban is az egységes MARC rekordok megjelenéséig. Nem kell hangsúlyozni, hogy az ilyen könyvtárak mennyire nem tudnának „értékelní” egy olyan rendszert, mint az OCLC, amely interaktív, közös katalogizálással dolgozik.

Az egyik legnagyobb probléma napjainkban a könyvtárak gazdasági életképessége. Ha egy könyvtárban a költségek nagyobb mértékben emelkednek, mint a könyvtárat magában foglaló gazdasági közösség egészében, és ehhez még hozzájön, hogy a felhasználókat csak feleannyi időben szolgálják ki, mint amennyire szükség lenne, akkor a fenntartó szervezet nyilván drasztikusan csökkenteni fogja a könyvtár anyagi támogatását. Sok helyen a könyvtárak a címleírás túlzott precizitását is a gazdasági életképesség elé helyezik: pl. azt tartják igazán jó katalogizálásnak, ha a bibliográfiai információk tartalmazzák a szerzők második keresztnévét, sőt, születése, halála évszámát is. Ezek az adatok a keresés szempontjából legtöbbször feleslegesek.

Pénzügyi akadályok

E kérdéskörhöz tartoznak az egyes országokban uralkodó eltérő kamatlábak és infláció-arányok, az adózás, az ingadozó valuta-árfolyamok és a konkurencia problémái.

Nyilvánvaló, hogy nem hozhat jó eredményt olyan országok hálózatba tömörítése, amelyek között a felsorolt problémák szerepet játszhatnak. Ragadjuk ki a valuta-kérdést. Tegyük fel, hogy valamely ország egyik könyvtára csatlakozni kíván az OCLC-hez. Honnan tudhatja ez a könyvtár, hogy az év végén mennyit kell fizetnie dollárban, ha a dollár árfolyama állandóan változik. Ha a hálózat biztosítani akarja az illető könyvtárat, hogy a díjak változatlanok maradnak, akkor az egyetlen megoldás számára az, hogy legalább egy évre előre biztosítékot vásárol magának – pl. nyugatnémet márkában.

Politika

Milyen az ország politikai stabilitása? Pl. ha hajlamos arra, hogy állandóan váltakozzon demokrácia, kommunizmus és katonai diktatúra között, vagy arra, hogy hirtelen leértékelje valutáját 30%-kal, és e lépésével a hálózat 500 ezer dollárját pillanatok alatt 350 ezerre csökkentse, akkor ez az ország nem egy ideális partner egy stabil hálózat számára.

Ami az információs politikát illeti, erről annyit, hogy ha egy ország le akarja lassítani vagy meg akarja állítani fejlődését, akkor erre az információs politika kidolgozása az egyik legjobb módszer. Amíg el nem készül, addig mindenki vár, és ha végre készen van, akkor is inkább korlátozó, mint előremozdító szerepe van.

Technológia

A legtöbb országban a Posta (Post, Telephon, Telegraph – PTT) állami monopólium. Több európai ország postahivatala a külön-vonalak (cél-vonalak) díjait mesterségesen magasan tartja, hogy a használókat a nyilvános csomag-kapcsolt hálózat használatára bírja. A csomag-kapcsolt hálózatok díja pedig sokkal magasabb, mint az OCLC által használatos sok-ágú, szinkron-közvetítésű hálózaté. Valójában annyira drága, hogy egy hálózatot üzemének megszakitására is kényszeríthet, ha a résztvevő könyvtárak nem képesek e rendkívüli összegeket megfizetni.

A hálózati áramforrásokra vonatkozó szabványok be nem tartása is okozhat bajt. Az OCLC néhány éve egy olyan városba küldött elektronikus berendezéseket, amelyben – nemzetközi egyezmény szerint – 220 voltos, 50-es ciklusú áramnak kellett lennie. Kiderült, hogy az épületbe, amelyben a berendezést elhelyezték, egyenáram volt bevezetve.

Még komolyabb bajokat okozhat az instabil feszültség, amely ellen már semmit sem lehet tenni.

Nyelvi különbségek

Ehhez talán nem is kell kommentár. Csak annyit, hogy a nyelvi eltérés még az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság között is jelentős: az OCLC európai hivatala éppen azon dolgozik, hogy az OCLC közös katalógizálási kézikönyvét „angolra” fordítsa.

Összekapcsolt hálózatok

E típusú hálózatok esetében egészen más jellegű problémák jelentkeznek. Ha az egyik hálózat jó „pénzügyi egészségnek” örvend, a másik pedig anyagi nehézségekkel küzd, akkor ez utóbbi az elsőt is magával ránthatja, hiszen nem lévén képes a fejlesztésre, nem marad más választása, mint a díjak emelése, ami viszont elriasztja a felhasználókat.

Másik példa. Tegyük fel, hogy A hálózat nagy, B hálózat pedig kis adatbázissal rendelkezik. Ha ezek OCLC-típusú, azaz nem államilag támogatott intézmények, akkor az lesz a helyzet, hogy az adatok A-ból B-be áramlanak, de a pénz B-ből A-ba, és vele együtt a könyvtári tevékenységek és lassan a könyvtárosok is. Ha viszont – pl. az NSZK esetében – államilag támogatott, regionális hálózatokról van szó, akkor fordított helyzet következik be: a pénz A-ból B-be folyik. Előbb vagy utóbb azonban A tartomány kulturális minisztere rá fog jönni, hogy valójában B tartományt támogatja.

A példákából az következik, hogy egy esetleges kapcsolódás előtt igen fontos annak megállapítása, hogy A ill. B hálózatnak milyen a szervezettsége, milyen a vezetés, a személyzet szakértelme, milyen a pénzforgalom stb.

A következő évtized

Mit hoz a következő évtized? Az előbbieken tárgyalt elvi akadályokból az derül ki, hogy jelentős nemzetközi hálózatok kiépítését nem. A gyakorlat sem mutat biztató képet. A legtöbb fejlett országnak még online könyvtárhálózata sincs: sem az Egyesült Királyság, sem Franciaország, sem az NSZK, sem Ausztrália nem rendelkezik országos hálózattal.

A világon jelenleg nyolc online interaktív könyvtári hálózat működik. Ezek közül két kisebb, pl. a Washington Library Network és a LIBRIS összekapcsolása nem sok haszonnal járna a résztvevők számára; jelentősebb, átfogó nemzetközi hálózat kiépítése pedig olyan erőfeszítésekkel járna, amelyek a 80-as években még kevésbé megvalósíthatók, mint a 70-es években vagy a 60-as évek végén. Csupán két olyan országos hálózat létezik, amelyek összekötése nem ütközik elvi akadályokba, és ami mindkét fél számára előnyökkel járna: ezek az USA-beli OCLC és a kanadai UTLAS.

Az elkövetkező években a könyvtárak szerepe még inkább meg fog változni: a jelek szerint a könyvtárakkal, információs rendszerekkel szembeni követelmény az információs „csomagok” (bibliográfiák stb.) helyett a valódi információk felé tolódik, és erre a számi-

tástechnika fejlődése – a teljes szövegekben való keresés révén – egyre több lehetőséget ígér.

Végül néhány szót két új *technikai újdonságról*, amelyeknek meghatározó szerepük lehet a jövőben. Az egyik a lézeres nyomtatás, amit már több helyen használnak is (pl. Bibliotekstjänst) katalóguscédulák kinyomtatására. E technológia, melynek révén másodpercenként két oldal nyomtatható ki, forradalmasíthatja a nyomdaipart, de ugyanakkor veszélyt jelenthet a katalogizálás számára. Gondoljuk csak el: e technika lehetővé fogja tenni, hogy valamely könyvnek csak azon részét nyomtassák ki, amelyre a felhasználóknak szükségük van. Ez azt jelenti, hogy a forgalomba kerülő „azonos” könyvek nem lesznek egyformák, a címleíróknak pedig a könyv leírásáról az információ leírására kell átérniük.

A második újdonság: a japán SONY cég nemrégiben mutatta be új, 35 mm-es elektronikus kameráját, amely a felvett képeket mágneses formában, egy kisméretű lemezen rögzíti; az ily módon rögzített képek egy adapter közbeiktatásával normál tv-készüléken megjeleníthetők. Mivel a lemezek postán könnyen továbbíthatók, e rendszer a régen várt eredeti-dokumentum szolgáltatás megoldását rejtheti magában.

* * *

Az elkövetkező tíz esztendő, ha új nemzetközi hálózatokat nem is, de olyan új technológiákat mindenképpen eredményez majd, amelyek továbbviszik a már meglévő hálózatok fejlődését. Csak egy napon rá ne döbbenjünk: már nem mi, hanem gépeink diktálják a feltételeket!

IRODALOM

1. KOHL, E.: Library networks and network planning in the Federal Republic of Germany. A state of the art report. Future of library networks. Szerk. A. H. Helal, J. W. Weiss. Essen, Gesamthochschulbibliothek, 1982. 15–42.p.
2. COSTERS, L.: The PICA cataloguing system and the on-line Dutch Union Catalogue as its counterpart. uo. 95–114.p.
3. GALLIVAN, B.: The Scottish Library Network. uo. 139–172.p.
4. HEIN, M.: How many networks for a small country? uo. 173–176.p.
5. BOSSMEYER, C.: BVS-implementation in the Deutsche Bibliothek. uo. 43–50.p.
6. KRONTIRAS, J.: The electronic library: solving tomorrow's problems today. uo. 247–259.p.
7. TELL, B. V.: Deep analysis of book contents – fact retrieval from government committee reports using the SAP-technique online.
8. STRACK–ZIMMERMANN, H.: Future of data communication. uo. 215–222.p.
9. HALLGREN, S.: The Swedish Public Library Network – some second thoughts. uo. 223–234.p.
10. KILGOUR, F. G.: The future of online library networks. uo. 177–214.p.

KÖNYVTÁRAK ÉS INFORMÁCIÓS INTÉZMÉNYEK KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Egy nemzetközi konferencia tanulságai, Bécs, 1983. május 5–7.

Idestova öt éve működik a Nemzetközi Dokumentációs Szövetség (FID) keretein belül az a bizottság, amelynek fő célkitűzése a társadalomtudományi információ problémáinak vizsgálata, a nemzetközi együttműködés e téren való elősegítése, valamint a FID érdekelt tagjainak informálása. A FID Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottsága (FID/SD)* – ahogy azt eddigi tevékenysége, konferenciái és kiadványai is bizonyítják – valóban a terület legfontosabb kérdéseivel foglalkozik. Korábbi találkozóin a világ számos országából érkezett szakértők olyan témákat vitattak meg, mint a társadalomtudományi információ jellemző vonásai, a társadalomtudományi információ a döntéshozatal szolgálatában, a társadalomtudományi adatok dokumentációjának szükségessége, stb. A Bizottság gondozásában jónéhány vitaanyag jelent meg, s ugyancsak a FID/SD égisze alatt adják ki a FID Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Tanulmányok c. sorozatot (FID Studies in Social Science Information and Documentation). A Nemzetközi Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottsággal (ICSSD) és az IFLA társadalomtudományi szekciójával közösen kiadott bulletinjében adja közre a FID/SD az említett szervezetekre vonatkozó időszerű információkat, s itt jelenteti meg a Bizottság a társadalomtudományi információ és dokumentáció szakirodalmának nemzetközi bibliográfiáját is.

A sorrendben negyedik, Bécsben tartott ülésre 11 országból 27 résztvevő érkezett, akik egyebek között az ún. „networking”, vagyis a hálózatok, a hálózatépítés és a hálózatfejlesztés problémáit vitatták meg.

A megvitatott esettanulmányok átfogó képet adtak az NSZK, a skandináv országok, Ausztria, Hollandia és Magyarország társadalomtudományi információs és dokumentációs hálózatairól. Annak ellenére, hogy a vitaanyagok szerzői eltérően értelmezték a „hálózat” fogalmát, ill. az együttműködést (a skála a könyvtárközi együttműködés leglazább formájától a kapcsolatok szervezett hierarchikus típusain át a nemzetközi információs hálózatokban való részvétel feltételeinek biztosítására szolgáló szervezetekig terjedt), egyöntetű volt a vélemény a tanácskozás résztvevői között, hogy a hálózatépítés problémái – típustól nem függetlenül, de a társadalmi-gazdasági különbségek dacára is – meglehetősen hasonló képet mutattak az egyes országokban. Ez egyebek közt arra utal, hogy a könyvtári és információs intézmények közötti együttműködést, ill. a hálózatok létrejöttét a keményedő gazdasági feltételek csaknem mindenütt jelentkező objektív szükségyszerűsége is motiválja.

*A Bizottság 1978-ban Edinburgh-ban alakult meg, magyar vezetéssel.

Mindez a gyakorlatban azt is jelenti, hogy az európai országoknak sok esetben azonos gondokat kell leküzdeniük az együttműködés feltételeinek kialakítása, a hálózatok létrehozása, a hálózatok költséghatékony üzemeltetése és fejlesztése során.

A hálózatok megvalósítási feltételeinek, tényezőinek, korlátainak és perspektíváinak rendszerszemléletű vizsgálatát M. *Herfurth* az NSZK példáján végezte el. Megállapításai szerint Nyugat-Németországban még mindig nem tapasztalhatóak az átfogó, valóban szervezetközi együttműködést megvalósító hálózatok jelei, sőt növekszik az intézményeken belüli, illetve közötti különbség az egyes szervezetek intenzívebb „professzionizálódásával” és megnövekedett autonómiájával párhuzamosan. Általánosságban elmondható, hogy a szabályozással és az integrációval kapcsolatos feladatokkal az érintett szervezetek nem önálló kezdeményezés alapján foglalkoznak, ellenben sikeres erőfeszítéseket tesznek saját céljaik legitimálására. A megfelelő szakmai megoldások hiánya (pl. a szabványosítás) növeli a fokozódó különbségek által okozott problémák súlyosságát, s csak a piac által szabályozott vagy speciális érdekcsoportok által irányított „antirendszerek” jönnek létre. Mindez az egész információs és dokumentációs terület válságára utal.

Kedvezőbb a kép a skandináv országok tekintetében: a konferencián a K. *Roukonen* által példaként említett vállalatgazdasági és közgazdasági információs együttműködés más országok – így Magyarország – számára is mintául szolgálhat. A hálózatok kiépítésére készült tervek a közös katalógusok létrehozásától az osztályozás összehangolásán át a számítógépek közös alkalmazásáig terjednek. Annak dacára, hogy a legkülönbözőbb együttműködési programokban igen sok intézmény vesz részt, a hálózati erőfeszítések szinte „meglepő” sikerrel járnak, amit egyebek között a mind szélesebb körben bevont technikai eszközök gyors fejlődése is elősegített.

H. *Jobst* vázolta az osztrák helyzetképet, s a kis, ipari országok számára közös problémaként jelölte meg a számítógépes nemzetközi információs hálózatok esetében a regionális aspektusok figyelmen kívül hagyását (az osztrák társadalomtudományi szakirodalomnak csak töredéke kerül be a nagy nemzetközi hálózatokba), a túlzott „információs kiszolgáltatottság vagy függőség” veszélyét (e vonatkozásban az USA méltán érdemli ki az „információs ipar OPEC-e” elnevezést), valamint az információ deformálódásának gondját a nemzetközi terjesztés során. (Ez utóbbi gond is nyilvánvalóvá válik, ha tekintetbe vesszük az angol nyelvű szakirodalom csaknem kizárólagos egyeduralmát e területen.) A feladatok megoldásához fokozni kellene az információs szektor nemzeti vagy országos szintű koordinálását, ezt azonban az *információs és dokumentációs szolgáltatók viszonylag nagy száma, a minimális technikai feltételek megteremtéséhez szükséges anyagi eszközök hiánya és az érintett szervezetek motivációjának alacsony szintje, ill. valamilyen „anyaszervezettől” való erős függőségük akadályozza*. A siker egyik záloga a technikai eszközök szélesebb körű bevonásában ill. az erre alapozott együttműködés tényleges megvalósításában rejlik.

Az utóbbinak lehet jó példája a holland CILO-projekt, amelyet A. F. *Marks*, a holland akadémia társadalomtudományi információs és dokumentációs szervezetének (SWIDOC) igazgatója ismertetett. A CILO a folyó kutatások nemzeti szintű, teljes mértékben számítógépesített, multidiszciplináris, decentralizált és horizontális nyilvántartási rendszerének létrehozását tűzi ki célul. A terv végrehajtását azonban jelentős mértékben

hátráltatja az a körülmény, hogy Hollandiában — sok más országhoz hasonlóan — *nincs átfogó és konzisztens politika a könyvtárakra, ill. a dokumentációs és információs szolgáltatásokra vonatkozóan.*

Bizonyos hátráltató tényezők Magyarországon is éreztetik hatásukat a társadalomtudományi információs és dokumentációs hálózatok tekintetében, ahogy az *Rózsa György* — távollétében felolvasott — előadásából kitűnt. Noha nálunk a 60-as évekre e téren kialakultak a centralizáció alapelvein nyugvó koncepciók, számos feltétel — éppen az abban az időben megvalósuló gazdasági reformmal összhangban — a koordináció és a kooperáció ellen hatott. Az önállóságukat feladni nem szándékozó intézmények csak saját érdekeiknek megfelelő mértékben voltak hajlandók részt venni a hálózati törekvésekben. A társadalomtudományi információs és dokumentációs együttműködés jelenlegi koncepciója szerint a koordinációt szakterületenként kell megvalósítani, ún. bázisintézmények segítségével, méghozzá olyan érdekorientált szervező erő alkalmazásával, amelynek egyik alapvető eleme a számítógépes technika felhasználásának központi támogatással történő elősegítése.

A Bizottság elnöke, *Földi Tamás* összefoglalójában megállapította, hogy a hálózatok kiépítésének vagy az együttműködés bármely formájának alkalmazásában a kulturális háttér az egyik legfontosabb tényező. Hasonló jelentőségű lehet az adott ország nagysága (általában a kisebb országok hajlamosabbak az együttműködésre) csakúgy, mint a meghatározott gazdasági, ill. technikai szint megléte. Ezek azonban csak a szükséges, de nem az elégséges feltételt jelentik. *Döntő* az állam információs és dokumentációs területre vonatkozó politikája, amely lehet autark vagy kooperációra-orientált, centralizációra vagy decentralizációra törekvő, dirigista vagy liberális, ill. képviselhet a különböző szempontok szerint valamiféle átmeneti változatot is. A legtöbb országban az említett alternatívák nem érvényesülnek „tisztá” formában, s mind az állami politika, mind pedig a gyakorlat szintjén vitatott vagy lezáratlan kérdéseknek minősülnek. Nemzetközi méretekben olyan további gondok is éreztetik hatásukat, mint a nyelvi különbségek, a társadalmi és politikai rendszer eltérései stb.

Érdeemes szót ejteni *a konferencia másik témájáról*, vagyis a társadalomtudományi szűk publicitású irodalomról is, s nem csupán a beszámoló teljessége kedvéért. A „grey literature”, (szűk publicitású irodalom) fogalma alatt a kis példányszámú vagy publikálatlan, hagyományos kereskedelmi csatornákon nem, vagy csak nehezen beszerezhető dokumentumokat értik. E dokumentumok feltárására, bibliográfiai ellenőrzésére, illetve hozzáférhetővé tételére irányuló erőfeszítések nem ritkán az éppen erre a célra tervezett vagy megvalósított *speciális együttműködési programok* keretében lehetnek a legsikeresebbek.

A szűk publicitású irodalom iránti érdeklődés — amint arra a témával foglalkozó előadás szerzője *H. P. Hogeweg-de Haart* rámutatott — viszonylag újabb keletű, s talán ezzel is magyarázható, hogy jelentősek az eltérések a fogalom definícióit illetően. Ugyancsak eltérőek a becslések a szűk publicitású irodalom mennyiségére vonatkozóan, habár egyetértés tapasztalható abban, hogy a szűk publicitású irodalom kiadása jóval nagyobb arányú, mint az ún. „fehér irodalomé” (hagyományos kereskedelmi csatornákon beszerezhető dokumentumok). Ez nem is meglepő, ha a kategóriához tartozó kutatási jelenté-

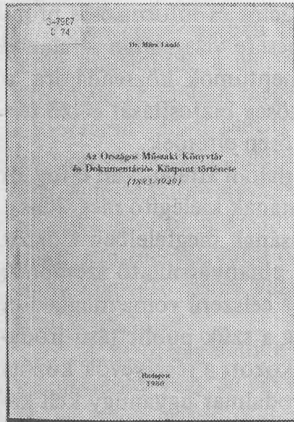
sek, fordítások, tudományos fokozatok elnyeréséért írott dolgozatok, konferencia-anyagok, hivatalos dokumentumok stb. fajtáit tekintjük. Ugyanakkor ezen kiadványok jelentős hányada kutatási szempontból igen fontos lehet, különösen a társadalomtudományi vizsgálódások területén. Mivel a szűk publicitású irodalom azonosítását, hozzáférhetőségét és visszakereshetőségét legfőképpen a megfelelő bibliográfiai ellenőrzés hiánya akadályozza, a szakirodalom ezen igen jelentős részének dokumentációs és információs problémái – túlmenően a tudományos kutatók közötti információcsere vizsgálatán – alapos elemzést igényelnek. Külön figyelmet kell szentelni e dokumentumok közreadására, a szolgáltatásokra, mivel a hozzáférés mértéke, ill. a hozzáférhetőség biztosítását célzó tervek és tevékenységek jellege az egyes országokban meglehetősen eltérőek.

Mindenképpen központi probléma a szűk publicitású irodalom általánosan elfogadható tipológiájának megadása és a bibliográfiai ellenőrzés feladatának kielégítő megoldása. (Ez utóbbival kapcsolatban egyébként a Bizottság állásfoglalásának megfelelően először nemzeti vagy országos szinten kell eredményeket elérni.) Nem elhanyagolható szempont a feltárással kapcsolatos *költségek* elemzése sem tekintve, hogy célszerű volna megtalálni – legalábbis elméleti síkon – azt az optimális pontot, ameddig a szűk publicitású irodalom feltárázásában érdemes elmenni. Általános egyetértés mutatkozott a résztvevők között abban, hogy szerzői jogok szempontjából a szűk publicitású irodalmat ugyanúgy kell kezelni, mint a szakirodalom bármely más válfaját. Nem szabad azonban arról sem megfeledkezni, hogy a szűk publicitású irodalom számos esetben éppen a *hozzáférhetőség korlátozásának biztosítására* jelenik meg ebben a formában.

Ígéretesnek látszik a nyugat-európai országok által létrehozott SIGLE (System for Information on Grey Literature in Europe – a szűk publicitású irodalom európai információs rendszere) a nemzetközi hozzáférhetőség megvalósítása érdekében, azonban e regionális együttműködési tervet kívül további programok elfogadására és megvalósítására is szükség van. Ezek kialakításában a FID/SD fontos szerepet játszhat, mivel vállalta, hogy – más szervezetek közreműködésével – a területre vonatkozóan javaslatot tesz az Unesco-nak.

HEGEDŰS PÉTER

SZEMLE

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története

MÓRA László: Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ története. 1883–1949. (Szerk. Csenegődy Lászlóné) (Kiad. az Országos Műszaki Könyvtár [és Dokumentációs Központ]). Bp. 1980. 331 p.

Nagy eseménye volt a magyar könyvtárügynek a közelmúltban. Száz éves jubileumát ünnepelte az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár. A nevezetes évforduló előtt megjelent már az intézmény történetének első része, s a jubileumhoz időzítve adták ki az intézménytörténet második részét, amely egészen napjainkig tárja fel a neves intézmény legfontosabb eseményeit s ismerteti meg eredményeivel.

Az első részt elismert, szakavatott szerző, dr. *Móra* László írta. A tőle megszokott aprólékos munkával tárta fel az intézmény alakulásától az első 66 év történetét. A szerző az intézmény történetét a mindenkori társadalmi viszonyok közé építve tárgyalja, különösen is részletezve az ipar fejlődését. Csak elismeréssel szólhatunk arról, hogy a M. Kir. Technológiai Iparmúzeum 1883-as alapításakor már rendelkezett szakkönyvtárának címgjegyzékével, amelyet az Iparmúzeum Közleményeiben folytatólagosan közreadott jegyzékek adatai egészítettek ki. Figyelemre méltó, hogy a kezdeti könyvtári állományban megtalálhatók voltak a gyárak prospektusai, valamint a találmányokról szóló könyvek is. Az intézmény 1889-ben költözött a Hauszmann Alajos által tervezett új épületbe. A további években itt működött a Technológiai Iparmúzeum és a budapesti Állami Ipariskola közös elhelyezésben, míg 1896-ban a két intézmény könyvtárát leltárilag egyesítették. A történetből jól nyomon követhető a könyvtári állomány gyarapodása és az olvasóforgalom alakulása. A könyvtár vezetői nagy gondot fordítottak a folyóiratok beszerzésére, pl. 1891-92-ben már 149 féle folyóirat járt a könyvtárba. Ekkor a könyvtár már nem volt ismeretlen a szakemberek körében, sőt már bizonyos hírnevet vívott ki magának. A szerző nagy érdeme, hogy értékes és színvonalas illusztrációs anyaggal teszi szemléletessé mondanivalóját. Ilyen például a könyvtár első fényképe 1896-ból. Jól orientálnak az állomány adatait tartalmazó táblázatok is.

Az intézmény története számtalan tanulsággal szolgál. Így például figyelemre méltó, hogy 1896-ban a könyvtáros halála után, az állásra kiírt pályázatra tizenöten jelentkeztek, akiket szóbeli és írásbeli vizsgának vetettek alá, hogy alkalmasságukról meggyőződjenek. Erre gondolva bosszankodnunk kell a jelenben előforduló eseteken, amikor alkalmatlan munkatársakat helyeznek el könyvtárban. A történeti mű színvonalát nagymértékben emeli, hogy a vizsgált intézményt szakszerűen összehasonlíttja korabeli társaival, így a

József Műegyetem könyvtárával is. Ily módon a mű nem elszigetelten ismerteti az intézmény történetét, hanem szerves része a hazai kultúrtörténetnek is. A könyvtár működését az első világháború súlyosan gátolta, fejlődését visszavetette. A Tanácsköztársaság idején terv készült a Műegyetemi könyvtár és a Technológiai és Iparmúzeum könyvtárának összevonására. Ezt azért említjük, mert a gondolat időszerűségét ma sem veszítette el. A könyvtár 1921 végén átvette a budafoki Ipari Kísérleti és Anyagvizsgáló Intézet több mint 6000 kötetes állományát, s épületátalakítás révén a József körúti front első emeletére költözött.

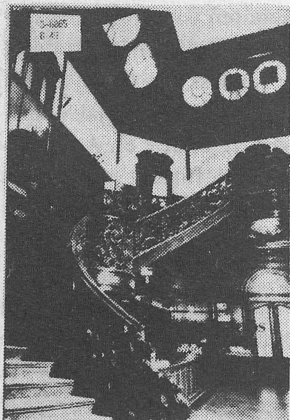
Jelentős szervezeti változás történt 1924 augusztusában, amikor is az intézmény Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet elnevezéssel új szervezeti szabályzatot kapott. Nem sokkal korábban került a könyvtár élére *Káplány Géza*, aki azonnal hozzáfogott a könyvtári állomány decimális szakrend szerinti feldolgozásához. Bevezette a könyvek három nagyságrend szerinti raktározását. Fontos információ, hogy könyvtári szaktájékoztatás is folyt, s ezt a munkát maga *Káplány Géza* végezte. A nehéz gazdasági helyzetben azonban a könyvtár csak nehezen fejlődhetett. Ekkor született a nagyszerű ötlet, hogy alakítsák meg a Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesületét. Az alapszabályzat szerint az Egyesület célja: „a m.kir. Technológiai és Anyagvizsgáló Intézet nyilvános szakkönyvtára kívánatos fejlődésének és gyarapodásának előmozdítása az Egyesület állandó erkölcsi és rendszeres anyagi támogatásával”. Örömmel olvashattuk, hogy az Egyesület működése sikeres volt, s a nagy társadalmi aktivitás révén jelentősen növekedett a könyvtár állománya. A ma szakemberei számára is tanulságos, hogy amikor nem sikerült elérni a könyvtár dotációjának emelését, sajtóhadjáratot indítottak 1932-ben. Ez volt az első szervezett sajtópropaganda akció hazánkban könyvtár érdekében. A *Pesti Napló* 1934. március 29-i számában egy vegyész mérnök véleményét közölte: „Ma már új dolgokat nem lehet tanulni, mert nincsenek új könyvek. Nagy baj ez a takarékoság, mert így nem tud a magyar ipar haladni”. Ezt már akkor megfogalmazták!

A könyvtár története részletesen foglalkozik az ipari dokumentációs központ létrehozásának előmunkálataival, a könyvtár hanyatlásával a II. világháború idején, majd a felszabadulás utáni évek helyzetével, s hogy 1949-ben kormányhatározat intézkedett az Országos Dokumentációs Központ létesítéséről.

A történeti mű használatát nagymértékben elősegíti az időrendi áttekintés és a névmutató.

BENEDEK Jenő: Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története. 1950–1983 (Szerk. Csengődy Lászlóné.) (Kiad. az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár). Bp. 1983. 358 p.

Az intézmény történetének második része *Benedek Jenő* munkája és az 1950–1983 közötti éveket tekinti át. Ez a kötet kevésbé nyújt teljes áttekintést az intézmény munkájáról és fejlődéséről, s különösen érezhető a társintézményekkel való összehasonlítás hiánya, ami nehezíti, hogy az intézmény történetének e szakaszát beillesztjük a magyar kultúrtörténetbe. A leírás kellően önkritikus, kitér a szervezési nehézségekre, s mindazokra a

hiányosságokra, amelyeket az 1952-ben lefolytatott két egymást követő vizsgálat és az 1955-ös felülvizsgálat is feltárt. A történet 4.41 fejezete leírja a munkamegosztást az OMIKK és hálózatának könyvtárai között, s utal a dokumentációs munka átfedéseire is. Hiányoljuk azonban annak elemzését, hogy miként alakulhatott ki az OMIKK és az alközpontok (NIMDOK, KG Informatik, ÉTK) között az az állapot, amely hosszú évekig nem az erők egyesítését, hanem azok megosztását, a káros rivalizálást és a dokumentáció területén a súlyos és drága párhuzamosságokat eredményezte.

Hiányoljuk továbbá az elemző táblázatokat a könyvtár állományának alakulásáról, úgyszintén a kiadványpolitika eredményeiről is. Az intézmény hatalmas teljesítménye így nem tükröződik kellőképpen a történeti tárgyalásban.

Mindenféle tevékenységről olvashatunk valamit, de az értékeléshez már hiányosak az adatok. Elnagyolt az OMIKK oktatási tevékenységének bemutatása is. Ez a tevékenység pedig a magyar könyvtárügyben s különösen a műszaki könyvtárügyben általánosan elismert, mind színvonala, mind a kiképzettek száma tekintetében. Egy táblázat az egyes években végzettekről mindenképpen hiányzik.

Mostohán bánik a történet a társintézményekkel való kapcsolatokkal. Említésre sem kerül, hogy a két legnagyobb műszaki könyvtár az OMKDK és a Műegyetemi Könyvtár 1964. szeptember 16-án megkötötte első szocialista szerződését, amelyet többször megújítottak, legutóbb 1982. áprilisában. Ezt azért említjük, mert ez a megállapodás formalitásoktól mentes, jó együttműködést biztosított a két intézmény között; általánosítható tanulságai miatt is kár volt mellőzni.

Külön alfejezet foglalkozik a nemzetközi kiadványcsere alakulásával. Közül egy táblázatot az 1957 és 1962 közötti évek adatairól. Feltehetjük a kérdést, a későbbiekben hogyan alakult a nemzetközi csere, s arról honnan tájékozódhatunk? Találunk táblázatokat a külföldi terjesztések árbevételeiről 1969–1980 között. Bizonyos képet kapunk a technikai részlegek helyzetéről és munkájáról is: a 105. és 107. lapon az 1955. és az 1956. év adatai találhatóak. A történet korszaka azonban 1950–1983. Az adatokat 1955 előtről és 1956 utánról hiába keressük. Ezért azt kell megállapítanunk, hogy az egyes tevékenységekről nem kapunk teljes képet, a közölt adatok töredékesek.

Teljesen érthetetlenek a „befejezetlen mondatok”. A 156. és a 157. oldalon írja le a szerző a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás c. folyóirat kialakulását 1962-ig. S az, hogy a lap magas színvonalú országos orgánummá vált, s jelentősen hozzájárult a műszaki könyvtárügy és a tájékoztatás fejlődéséhez, ez a megállapítás már hiányzik. A megkezdett gondolatot be kellett volna fejezni.

Nem kellően önkritikusak a történetnek a gyűjtőkori kooperációs körökkel foglalkozó sorai (233. lap). Az akkori időszakban a természettudományos kooperációs körök jelentős eredményeket értek el, míg a műszaki kooperációs köröket az OMK nem hívta életre, így lényegileg fékezte a kooperációs tevékenységet.

Viszonylag jó áttekintést nyújt az intézménytörténet 5–5. 27. fejezete. Nyomon kísérhetjük a referáló lapok, dokumentációs kiadványok alakulását egészen a számítógépes tájékoztatásig. Sajnos, kételkednünk kell egyes megállapításának helytálló voltában is. A 273. lapon a következőket találjuk: „Olyan szakirodalmi információs bázist jelentett ez a gyűjtemény, amelyhez hasonlót más hazai nyilvános, vagy intézeti könyvtár nem tudott felmutatni.” Ezzel szemben áll az OMIKK Vezetői Tanács elé a közelmúltban került helyzetkép az OMK tevékenységéről, amelyben az olvasható, hogy a folyóiratállomány más könyvtárakhoz képest meglehetősen hiányos. Nyilvánvaló, hogy a szerző tudott a folyóiratállománynak a dokumentációs munka miatti hiányairól, ezért az idézett megfogalmazást „enyhítenie” kellett volna.

Öröndetes, hogy az intézmény jelentős beruházásokkal gazdagodott, s ezzel bizonyos szolgáltatásait megjavíthatta. Vonzónak tűnnek mindazok a célkitűzések, amelyeket a 6. fejezet tartalmaz. A vezetés új szemléletét sokan üdvözlik örömmel. A devizabevételek és forintnyereség állandó növelésére való törekvés igen szimpatikus. Meg kell azonban jegyezni, hogy az állami intézmények nem rendelkeznek az információk áruként, s egyre dráguló áruként való megvételéhez szükséges pénzeszközökkel, s erre a program megvalósításakor gondolni kell.

Az időszak történetét jól jellemzi az intézmény szervezeti felépítését bemutató ábra, amelyet a függelék közöl. Az illusztrációk elősegítik a kötet mondanivalójának megértését. Az időrendi táblázat túlságosan leszűkített. A kötet kivitele és a borítólappal minztaszerű.

HÉBERGER KÁROLY

Vállalatszervezési és Ipargazdasági Szakirodalmi Tájékoztató. Fel. szerk. Vajda Erik. Közread. [az] Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár. Bp. OMIKK. 1983. 1. évf. 1.—

Bepillantás egy új kiadványba

Az OMIKK által kiadott bibliográfia januári száma 700 tételt közöl a magyar és a külföldi kurrens szakirodalomból, nagy részét annotációval is ellátva, téma szerint rovatokba sorolva, tételenként ETO szakjelzetekkel és deskriptorokkal osztályozva. A tematikus keresés megkönnyítését szolgálja a tárgymutató és a rövidítésjegyzék.

A külső megjelenésében nagyon szép, az *Economic Titles/Economic Abstracts* című Hollandiában megjelenő közgazdasági bibliográfiára emlékeztető kiadvány az olvasók szakirodalmi tájékozódási szokásait irányítva, az önálló forráskutatásra nevelés követelményeinek megfelelően tárja fel az anyagot. A rovatokban növekvő ETO-szám szerint kereshetünk, a kapcsolódó témákat utalókkal jelzi, a kötet végén külön jegyzékben megismétli a másodlagos forráskutatás célját szolgáló, rejtett bibliográfiákat tartalmazó dokumentumokat. Továbbá a kötetben szereplő könyvekről külön jegyzék is készült. (83. old.)

Kis könyvtárak számára hasznosak lehetnek az ETO szakjelzettel ellátott, bibliográfiai tételenként szétvágható mellékletek a magyar időszaki kiadványokból közölt cikkekről. Kár volt a deskriptorokat leahagyni ezekről a címleírásokról, ezeknek ugyanis az említett felhasználók jó hasznát vehették volna a tételek tematikus csoportosításánál.

A referátumokat téma szerint 6 rovatba (s ezeken belül alrovatokba) sorolták be. (Ipargazdaság; vállalati irányítás; vállalati szervezés és fejlesztés; munkaügy; gazdaságosság; hatékonyság; ágazati kérdések.) Nem könnyű a tájékozódás azonban az adott rovatok között. Külgazdaság, nemzetközi gazdasági szervezetek (1.5) és Pénz-, hitel- és valuta- politika (1.6) alrovatokat találunk az Ipargazdaság (1) rovatban.

Az olvasó természetesen itt legalábbis ipargazdasági vonatkozású szakirodalomra számít, sajnos külkereskedelem elméleti cikket talál (70. tétel), a deskriptorokkal külkereskedelemhez, nemzetközi kereskedelemhez, ETO szakjelzetekkel ármegállapításhoz, árrendeletekhez osztályozva.

Ha már a kétféle osztályozásnál tartunk, nézzük rögtön a kiadvány első három tételét.

1. Havas F.: Gazdaságunk az új növekedési pályán
2. Csikós-Nagy B.: A magyar gazdaság növekedési problémái
3. Hoós J.: Gazdaságfejlődésünk új növekedési pályájáról

A *deszkriptorok* a közlés sorrendjében: gazdaságpolitika, gazdaságfejlesztés; gazdaságfejlesztés; gazdaságfejlesztés. Az *ETO szakjelzetek* alapján: gazdasági fejlődés, Magyarország; gazdasági fejlődés, Magyarország; gazdasági fejlődés tényezői. (A 330.35 – gazdasági növekedést vajon mikor használják?) Azt hiszem a példa önmagáért beszél, az eltérések elemzésével nem érdemes ezen a helyen mélyebben foglalkozni. Az osztályozásnak, történjen az deszkriptorral, vagy ETO-val az örök gyenge pontja a feltárást végző ember, a szubjektív tényező. Mégis valamiféle egységesítési törekvésnek lennie kell, s ezáltal a hibák egy része már kiszűrhető. (Pl. földrajzi alosztás használata).

Visszatérve a rovatbesorolás szempontjaira, meg kell ismételnem, hogy ez a három cikk az ipargazdaság általános kérdései között szerepel Bryant, J.: Közgazdasági egyensúlyelmélet, Yake, D. Gy.: A mérnökök hatása a politikára című, véletlenszerűen kiemelt tételekkel együtt. Amennyiben a szerkesztők ragaszkodnak a közgazdasági elméleti kérdések, gazdaságpolitikai s más a makrogazdasághoz kötődő témák közléséhez, célszerűnek látszik ezeket a témának megfelelő című rovatba tenni.

Ugyanígy kifogásolható a Fejlesztés, műszaki színvonal, hatékonyság alrovatban (1.4) az alábbi címek egymás mellett szerepeltetése:

Bognár J.: Negyedszázados gazdasági fejlődésünk eredményei a világgazdasági korszakváltás mérlegén. (37. tétel)

Martensson, N.: Számvezérlés Svédország iparának fejlesztésére?(56. tétel)

Kiparenko, V. I.: Metrológiai szabványok a KGST-ben. (35. tétel)

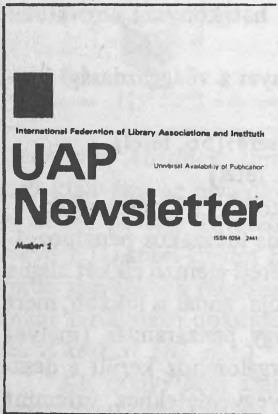
A 2., Vállalati irányítás rovaton belül Pénz- és hitelgazdálkodás (2.7) alrovatban található Gurnani, Ch.: A jelenlegi érték számítása determinisztikus időszakos pénzmozgások esetén (266. tétel). A cash flow elemzés matematikai módszereit elemző cikket aligha fogja keresni a vállalati pénzgazdálkodás rovatban a téma kutatója, annál is inkább, mert a készpénz szemléletű elemzésre lehetőséget adó cash flow, vagy pénzáramlás, (melyet vállalati és népgazdasági szinten egyaránt alkalmaznak) pénzforgalomhoz került a deszkriptorral, bankügyhöz, differenciál-, integrál- és más függvényegyenletekhez, valamint matematikai modellek elméletéhez az ETO jelzetekkel.

A téma szerinti keresés legegyszerűbb, leggyorsabb eszköze a *tárgymutató*, mely 5 oldal terjedelmű (81–85.p.), 300 tárgyszót alkalmaz a közel 700 tétel (a nyersfordításokat nem látták el deszkriptorokkal) feltáráására. Ebben azonban beleértendőek azok a tárgyszavak is, melyek lényegében ismétlésként jelentkeznek, mint pl.: gazdaság; gazdaság fejlődő országokban; gazdaság szocialista országokban. Ezek az összetett deszkriptorok hierarchizált indexszel kiküszöbölhetőek lennének, de megoldást jelentene ez nemcsak az ágazatok, a földrajzi fogalmak, hanem bármilyen másodlagos információ jelzésére is. A tárgymutatóban ágazatot például egyetlen helyen zárójelben találunk [automatizálás (gépipar)], földrajzi fogalmat csupán néhány helyen, összetételként, tárgyszó kiegészítésként. A több szempontú visszakeresés mellett javítaná még a tárgymutató használhatóságát a fontosabb utalók beépítése (pl.: készletgazdálkodás, anyaggazdálkodás, anyagszükséglet tervezése, anyagtakarékosság, anyagvisszanyerés, stb.) Ily módon érvényre jutnak a verbális, tárgyszavas osztályozásnak a rugalmasabb, mélyebb tartalmi feltáráásban megmutatókozó előnyei az ETO-val szemben.

Az első kötetek tapasztalatai, a szakmai vélemények, köztük talán ez a néhány ki-
ragadott példa is remélhetőleg hozzájárul ennek az úttörő jellegű vállalkozásnak a si-
keréhez.

A Vállalatszervezési és Ipargazdasági Szakirodalmi Tájékoztató megfelelő profiltisz-
títással, egységesebb és mélyebb tartalmi feltárással az OMIKK állandóan megújuló, kor-
szerű kiadványai között is az egyik legkeresettebbé válhat.

SZALKAI ISTVÁNNÉ

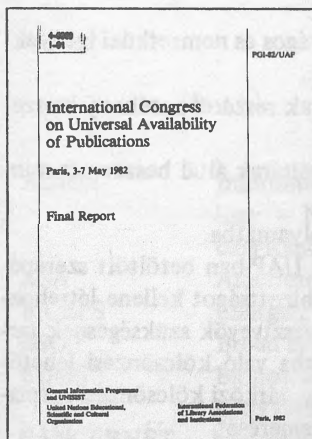
MEGJELENT AZ UAP NEWSLETTER első száma. Az Unesco támogatásával működő UAP Iroda a dokumentumok egyete-
mes hozzáférhetőségének szellemében a könyvtári szolgálta-
tások hatékony elméleti és módszertani kérdéseinek vizsgálá-
tával foglalkozik: elvi írásokat készít és készített, szemináriu-
mokat tart, nemzeti és nemzetközi szintű értekezleteket szer-
vez, irányító és koordinációs szerepet tölt be. Nemzetközi
szinten először az UAP-pal az IFLA 1978. évi 44. konferenciá-
ja foglalkozott, ahol a program elméleti kérdéseinek és a gy-
akorlati tennivalók megvitatásán kívül javaslatot tettek nemzet-
közi szintű UAP konferencia összehívására is. A konferenciát
1982. májusában Párizsban tartották meg, anyaga rövidesen
könyv alakban is megjelenik (Main Working Document cím-
mel). Elvi írások eddig az UAP-ról inkább a nevesebb nemzetközi szakmai folyóiratokban

(IFLA Journal, Unesco Journal of Information Sciences Librarianship and Archives
Administration, Unesco Bulletin for Libraries stb.) kerültek publikálásra. Mivel az UAP
Iroda eleget szeretne tenni az általános – minél szélesebb körbe eljutó – tájékoztatás-
nak is; minden lényeges eseményről és eredményről összefoglaló jelleggel tájékoztatást
ad e Newsletter útján, mely éppen ezért nem rendszeresen, hanem az iroda és a munka-
csoportok működésétől függően jelenik majd meg. A Newsletter első száma összefogla-
lja az UAP program lényegét, röviden beszámol a párizsi konferenciáról és tájékoztat
a várható fejleményekről. Bibliográfiája jól használható a témával alaposabban foglalkozni
kívánó könyvtárosoknak.

Közreadó: IFLA International Office for UAP

Hozzáférhető: The British Library Lending Division, Boston Spa Wetherby, West York-
shire LS23 7BQ, UK

(Megtalálható a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban)

International Congress on Universal Availability of Publications. Paris, 3–7 May 1982. Final Report. Paris, PCI–UNISIST–Unesco–IFLA, 1982. 17 p.

Nemzetközi UAP kongresszus

A kiadványok egyetemes hozzáférhetősége témájában az Unesco főigazgatója nemzetközi kongresszust hívott össze, amelyet 1982. május 3–7. között tartottak Párizsban. Az Unesco és az IFLA által szervezett kongresszus fő célja az volt, hogy megállapítsa a kiadványokhoz való hozzáférés fő akadályait és hogy – országos, regionális és nemzetközi szinten egyaránt – szorgalmazza a jelenlegi helyzet javítását. A kongresszus témáit a fő munkadokumentum (Main Work-

ing Document) hét fejezete részletezte, nevezetesen a következők:

- az UAP bemutatása;
- a kiadványokhoz való hozzáférés lehetőségei a felhasználók szempontjából;
- a kiadványok előállítása és a velük való ellátás; szerzeményezési politika és gyakorlat; tárolási politika és tervezés;
- országos és nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési politika és gyakorlat;
- összefoglalás.

Az Unesco főigazgató-helyettesének és az IFLA elnökének a megnyitó ünnepségen tartott beszédei után az egyes témákat az Unesco Titkársága (Secretariat) megbízásából Maurice Line, Unesco-konzultáns, a British Library igazgatója vezette be; ismertette az illető témához tartozó kérdéseket, hivatkozva a fő munkadokumentum megfelelő fejezeteire, valamint az IFLA Nemzetközi UAP Hivatalának (IFLA International Office of UAP) a témát érintő kutatásaira.

A továbbiakban csak a program utolsó pontjára, a kongresszus összefoglaló megbeszéléseire térünk ki részletesebben, mivel ennek célja – a Titkárság megfogalmazása szerint – az előző témák tárgyalásainak rendszerezése, illetve a jövőbeni lépések megtételéhez szükséges szilárd alapok kifejlesztése volt. Az itt kiemelt, úgymond „figyelemre méltó” kérdések a következők voltak:

- az UAP alapvető követelményei,
- országos információs tervezés és fejlesztés,
- együttműködés és koordináció,
- nemzetközi együttműködés,
- további kutatások igénye,
- a jövőre vonatkozó tervezés és akcióprogram.

Az összefoglaló ülésen megtárgyalták az UAP-nak a fő munkadokumentumban is lefektetett akadályait (gazdasági, műszaki, szociális, kulturális, jogi, politikai, fizikai, funkcionális), valamint a program fő követelményeit, többek között a következőket:

- a tényleges és potenciális felhasználók igényeinek és ezeknek kiadványok általi kielégítése lehetőségeinek értékelése;
- a kiadók kiadási és terjesztési programjainak az országos és nemzetközi igényekhez való alakítása;
- a könyvtárak, dokumentációs központok és levéltárak részéről hatékony szervezési és ellátási politika kifejlesztése;
- valamely országban kiadott, és könyvtárak vagy levéltárak által beszerzett minden kiadványról legalább egy példány tartós megőrzése;
- a felhasználók képzése és bevonása az információs folyamatba.

Az ezt követő vitában elsősorban az egyes kormányok UAP-ban betöltött szerepének jelentőségét hangsúlyozták: minden kormánynak UAP-bizottságot kellene létrehoznia az érintett szakmai körök „összehozására”. Ezenkívül a résztvevők szükségesnek tartották: bármely ország nyomtatott termékeinek más országba való kölcsönzési lehetőségét; az UAP-hez szükséges szabványok (pl. nemzetközi könyvtárközi kölcsönzési forma-nyomtatvány) kifejlesztését; a gyermekek felhasználókénti elismerését.

A résztvevők végül szorgalmazták, hogy az Unesco és az IFLA minden tőle telhetőt tegyen meg a kongresszus ajánlásainak végrehajtása érdekében. Ami a szóban lévő ajánlásokat illeti, ezeket három csoportra osztották:

- *általános ajánlások*, amelyek kormányok, szakemberek és nemzetközi szervezetekek együttes cselekedeteit igénylik úgy országos, mind nemzetközi szinten;
- *a tagországokhoz (Member States) intézett ajánlások*, amelyek teljesítéséhez szintén országos és nemzetközi szintű lépések szükségesek;
- *a Könyv-Világkongresszusnak (World Book Congress) címzett ajánlások*, amelyek főként a könyvkiadás és -terjesztés fejlesztésére vonatkoznak.

Az eképpen csoportosított ajánlások felsorolása után a *Final Report* mellékleteként közreadja Mr. H. Lopes-nek, az Unesco főigazgató-helyettesének és Mrs. E. Granheim-nek, az IFLA elnökének a megnyitó ünnepségen tartott beszédeit, a kongresszus dokumentumainak jegyzékét és a résztvevők névsorát.

NOVÁK ISTVÁN

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

AGRIS	International Information System for Agricultural Science and Technology – Nemzetközi Mezőgazdasági Tudományos és Műszaki Információs Rendszer
ASA	American Standards Association – Amerikai Szabványügyi Egyesület
BICEPS	Charging and media control system (Korábban: BUMS, Svédország)
BSO	Broad system of ordering – Átfogó tárgyköri osztályozás
BUMS	Biblioteksjänst utlanings och mediakontroll system – A közművelődési könyvtárak gépesített rendszere (Most: BICEPS, Svédország)
CANCERNET	Cancer Network
ÉTK	Építésügyi Tájékoztató Központ
EUSIDIC	European Association of Scientific Information and Dissemination Centres (Korábban: CHEOPS) – Európai Tudományos Információterjesztő Központok Szövetsége
FID/SD	International Federation of Documentation Committee for Social Sciences
IIASA	International Institute for Applied Systems Analysis (USSR)
IFLA	International Federation of Library Association and Institutions – Könyvtáros Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége
ICSSD	International Committee for Social Sciences Documentation – Nemzetközi Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Bizottság
IMC	International materials/media center (USA)
INIS	International Nuclear Information Service – Nemzetközi Nukleáris Információs Rendszer
IPM	Ipari Minisztérium
KF	Kutatás-fejlesztés
LIBRIS	Library Information System – A tudományos könyvtárak együttműködésén alapuló gépesített feldolgozási rendszer (Svédország)
MBK	Műszaki Bibliográfiai Közlemények
MI	Műszaki Információ
MTA SZTAKI	Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
MTA KKI	Magyar Tudományos Akadémia Központi Kémiai Kutatóintézet
MTAK	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
MTESZ	Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége

OIK	Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár (Korábban: OOKDK)
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
OMIKK	Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (Korábban: OMKDK)
OMK	Országos Műszaki Könyvtár
OMKDK	Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ
OSZIR	Országos Szakmai Információs Rendszer
OSZIIR	Országos Szakirodalmi Információs Rendszer
NIMDOK	Nehézipari Műszaki Dokumentációs és Fordító Iroda
NTMIK	Nemzetközi Tudományos Műszaki Információs Központ, Moszkva
NTMIR	Nemzetközi Tudományos Műszaki Információs Rendszer
PTT	Post, Telephon, Telegraph
RAK	Regeln für die alphabetische Katalogisierung – Betürendes katalogizálási szabályzat (NSzK)
SIGLE	System for Information on Grey Literature in Europe – A szűk publikációs irodalom európai információs rendszere
SZÁMALK	Számítástechnika Alkalmazási Vállalat
SZKI	Számítástechnikai Koordinációs Intézet
SZÜV	Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat
TAF	Távadatfeldolgozó rendszerek
TKBE	A Technológiai Könyvtár Barátainak Egyesülete (1930–1949)
TMI	Tudományos–műszaki információ
TPB	Tudománypolitikai Bizottság
UAP	Universal availability of publications – Egyetemes hozzáférhetőség
UNDP	United Nations Development Programme
UTLAS	University of Toronto Library Automation System
VVEKK	Veszprémi Vegyipari Egyetem Központi Könyvtára

SUMMARY

HANGYÁL ZS. ANNA: Career of Géza Káplány. — Géza Káplány (1880–1952) was an outstanding personality in the history of technical librarianship. He started his work at the Technological Library, which was the first legal predecessor of the National Technical Information Centre and Library. The development of documentation services is associated with him; this was the basic condition for the institution to become a modern technical library. His activity within the Hungarian librarianship and international organizations, as well as his professional publications furthered the development of modern technical librarianship. These activities are described in detail in the study. [566–576.p.]

JÁNSZKY LAJOS: Scientific-technical information services in the National Technical Information Centre and Library. — The article summarizes the development of information publications, their present state and future outlooks. It presents in details the abstracting of special literature which includes in addition to articles of journals and monographs, also research reports, conference reports, patents covering all branches of industry. The author presents several of types published by the National Technical Information Centre and Library but does not mention, e.g. computerized services of other types. The long-term plans include the publishing of a new „compound” journal, entitled Magyar Elektronika (Hungarian Electronics) which will publish, in addition to studies adopted from Hungarian journals, digests translations and news describing foreign practices. [577–584.p.]

BÁRDOSI MÁRIA – FUTALA TIBOR: Computerized data base of foreign journals in the technical libraries. — The computerized data base covers the location data of foreign serials arriving in libraries of the technical library network. For the time being, it includes data of 7 300 journals and 400 location marks. It serves, at the same time the objectives of the inventory (it fixes the effective stock of a year) and the tasks of advance acquisition (including the stock to be expected for the next year). It was organized parallel with the union catalogue of foreign journals edited by the National Széchényi Library; a detailed regulation lays down the co-operation and division of labour between the two union catalogues and so the duplication became solvable. The complete output will be published on COM fiches but libraries can order in other form too. [585–587.p.]

BERKE BARNABÁSNÉ: Catalogue on COM format – union catalogue of technical journals. — This article is closely connected with the previous one. It describes the wor-

king-phases of the catalogue in preparation to be published on COM fiche. This yearly publication is attracted by the small demand for place, the cheap multiplying costs and the possibility of frequent renewal. [588–589.p.]

ÁGOSTON MIHÁLY: State and development of the scientific-technical literature in Hungary. – The study concentrates on the state of the technical university education and on the information provision for the industry. It summarizes the Hungarian situation, outlines the tendencies of development and makes proposals for up-to-date Hungarian document record; ensuring of accessibility; widening of international exchange relations; increasing accessibility to Hungarian and foreign computerized data bases; modernization of Hungarian information and documentation processing methods and services; development of information service on information; further widening of the reprographic base. [590–604.p.]

MÁNDY GÁBOR: Where subject departmentalization begins. – The author contributes to articles related to the „subject departmentalization debate”, rectifies mistakes in critical comments upon his former work and clears up misunderstandings. The main point of his view is that component elements of the model can be applied independently in libraries of different sizes, and should be, too, for these elements result in more comfort of readers, a better service to them and an improvement of collections and information activities. Subject departmentalization can assimilate the results of the information revolution and can be linked with library and information networks. The tripartite library is considered as a variant of traditional public library, which offers a lower performance than the subject departmentalized library – due to lack of subject knowledge as well as to the traditional arrangement of holdings in the middle-distance area. [605–616.p.]

HORVÁTH TIBOR: Once again about the subject departments. – This time the author who initiated a discussion on this topic (no.4. 1982. 384–388.p.) does not argue separately with each of the authors but much more raises the general problems. He points out that subject department is not identical with the classified arrangement of the stock, with the subject specialist system, neither with one or more collection(s) functioning in a library when the whole of the library is not arranged according to departmentalization. He considers as a fundamental problem that great many people are handling this question as an organizational one and they are expecting the solving of this task from the organization instead of clearing up the functions. As regards quality the problem is not how large a library is but how large the document basis is on which each subject department may be built, further on on which level are services offered. The most important thing is that the user entering in any point – e.g. in the subject department, too – should have the possibility to use the whole system and to receive a high level provision. [617–619.p.]

BENDA MÁRIA: Territorial and subject field co-operation in the medical sciences. – In the field of public health and medical science three forms of co-operation took shape: territorial-regional, subject field and group co-operation. In five regions the medical li-

brary regions were organized, too, which can be considered as compounds of territorial and subject field co-operation. The seats of these centres are identical with the „general regional” centres. The principal purposes of co-operation are: comprehensive comparison of stock; regulation of acquisition; widening of journal assortment; quick ensurance of accessibility; publishing of location lists; current periodical catalogues. They try to prevent overlapping of work among the three cooperative groups through strengthening of relations. [620–627.p.]

SZABÓ A. SÁNDOR: Endeavours of co-operation in the library network for agriculture and food industry. – The steady increase in the price of documents and the difficulties of present economical situation are decreasing continuously the information apparatus in the library network for agriculture and food industry. This has an effect – even if indirectly – on the development of the whole branch. The increase of network development can have a positive effect which is based on the identity of interests among members, equality of partnership and ability of a reliable service. The increased co-operation is desirable, first of all in the fields of periodical acquisition and library mechanization. [628–632.p.]

FUTALA TIBOR: Some words about co-operation. – The author examined the various occurrences of the word „co-operation” in our professional public life, so in the statutory rule no.6. (1956.) on librarianship, in the basic legal regulations from 1976 and 1978, as well as in the articles of the journal „Könyvtáros” (The Librarian). It can be stated that the word „co-operation” appears more and more in the documents though one couldn’t achieve a definite answer as regards its meaning and use. It is often used as a filling or fashionable word. The author presents some alarming examples in order to illustrate the conceptual confusion. Finally, he states that for the co-operation minimal functional conditions, identity of interests and adequate motivation are needed. [633–637.p.]

Outlook

Review on the basis of the report „Future of Library Networks”. edited by A. H. HELAL, J. W. WEISS, Essen. Gesamthochschulbibliothek, 1982. [638–645.p.]

HEGEDŰS PÉTER: Co-operation between libraries and information institutions. Experiences of an international conference, Vienna 5–7. May, 1983. – Report on the FID/SD conference (Social science information and documentation committee). The main topic was: problems of networks, network building and development. [646–649.p.]

Reviews

History of the National Technical Information Centre and Library. 1. 1883–1949. (By László MÓRA, Budapest, OMKDK, 1980. 331 p.); 2. 1950–1983. (By Jenő BENEDEK, Budapest, OMIKK, 1983. 348 p.). [650–653.p.]

Abstract Journal on Industrial Economy and Management. (Ed. in-chief Erik VAJDA) Budapest, OMIKK, 1983. 1. vol. — [654–656.p.]

International Congress on the Universal Availability of Publications. (Paris, 3–7, May, 1982. Final Report. Paris, PGI–UNISIST–Unesco–IFLA, 1982. 17 p.) [657–658.p.]

ZUSAMMENFASSUNG

HANGYÁL ZS. ANNA: Géza Káplány's Laufbahn. — Géza Káplány (1880–1952) war eine hervorragende Persönlichkeit in der Geschichte des technischen Bibliothekswesens. Er begann seine Tätigkeit bei dem ersten Rechtsvorgänger der Nationalen Technischen Informationszentrale und Bibliothek, d.h. in der Technologischen Bibliothek; die Entwicklung der Dokumentations- und Informationsdienste ist mit seinem Namen verbunden. Dies war die Grundbedingung dazu, dass die Institution sich zu einer modernen technischen Fachbibliothek entwickelte. Mit seiner Arbeit auf den Gebieten des ungarischen Bibliothekswesens und der internationalen Organisationen, wie auch mit seiner fachliterarischen Publikationstätigkeit — dies wird von dem Artikel ausführlich beschrieben — förderte er die Entfaltung des modernen technischen Bibliothekswesens. [566–576.p.]

JÁNSZKY LAJOS: Fachliterarische Informationsdienste in der Nationalen Informationszentrale und Bibliothek. — Der Artikel fasst die Entwicklung, den gegenwärtigen Stand und die zukünftigen Perspektiven der fachliterarischen Informationspublikationen zusammen. Die referierte Erschließung der Fachliteratur wird ausführlich dargestellt, die sich nicht nur auf Zeitschriftenartikel und Monographien erstreckt, sondern auch auf Forschungsberichte, Konferenzberichte, Patente; die fachliterarischen Bulletins, die sämtliche Industriezweige umfassen, werden präsentiert (diese Bulletins treten in der Stelle der früheren technischen Presseschauen). Der Verfasser stellt die einzelnen Sorten der fachliterarischen Informationsveröffentlichungen vor, die seitens der Nationalen Technischen Informationszentrale und Bibliothek publiziert werden, doch geht er nicht auf die sonstigen Typen. zB. Magnetbanddienste, ein. In den Zukunftsplänen wird über die Veröffentlichung einer neuen Type von einer „Jegierten“ Zeitschrift unter dem Titel „Magyar Elektronika“ (Ungarische Elektronik) berichtet. Diese Zeitschrift wird nebst den Studien, übernommen aus den ungarischen Zeitschriften, auch Zusammenfassungen — die ausländische Praxis darstellend — Übersetzungen und Nachrichten publizieren. [577–584.p.]

BÁRDOSI MÁRIA – FUTALA TIBOR: Komputersierte Datensammlung der in den technischen Bibliotheken eintreffenden ausländischen Zeitschriften. – Die komputersierte Datensammlung umfasst die Daten jener ausländischen periodischen Veröffentlichungen, die in den Bibliotheken des technischen Bibliotheknetzes eintreffen. Vortläufig verfügt sie über Daten von 7 300 Zeitschriften und 400 Standortzahlen. Sie versieht sowohl Aufgaben der Bestandsfestsetzungen (den Effektivbestand innerhalb eines Jahres festsetzend), wie auch die Aufgaben der Voranschaffung (beinhaltend auch den für das kommende Jahr zu erwartenden Bestand). Mit dem Zentralkatalog für ausländische Zeitschriften, redigiert in der Nationalbibliothek Széchényi, wurde parallel, mit ausführlicher Regelung der Zusammenarbeit und Arbeitsteilung zwischen den beiden Katalogen festgelegt, die Überlappung der Bestellungen eliminiert. Der komplette Output wird später an COM Fichen veröffentlicht; die Bibliotheken können jedoch die Ausschreibung auch in anderer Form bestellen. [585–587.p.]

BERKE BARNABÁSNÉ: Katalog am COM Format – Zentralkatalog der technischen Zeitschriften. – Dieser Artikel ist eng mit der vorhergehenden Schrift verbunden und beschreibt die Arbeitsphasen, welche bei der Fertigstellung des an COM Fichen zur Veröffentlichung gelangenden Katalogs, durchgeführt werden sollen. Diese jährlich publizierte Veröffentlichung wird wahrscheinlich wegen dem geringen Platzanspruch, den billigen Vervielfältigungsspesen und der Möglichkeit einer oft durchführbaren Erneuerung anziehend sein. [588–589.p.]

ÁGOSTON MIHÁLY: Die Lage und Entwicklung der nationalen technischen fachliterarischen Versorgung. – Die Verhandlung konzentriert auf die Lage des technischen Hochschulwesens und auf die fachliterarische Informationsversorgung der Industrie. Sie fasst die einheimische Lage zusammen, stellt dar die Richtungen der Entfaltung und unterbreitet Vorschläge für die Arbeit. Die wichtigsten sind: Herstellung eines modernen nationalen Dokumentennachweises; Sicherung der Zugänglichkeit; Erweiterung internationaler Tauschbeziehungen; besserer Zugang zu den einheimischen und ausländischen komputersierten Datenbanken; Modernisierung der ungarischen Informations- und Dokumentationsbearbeitung, wie auch der Dienstleistungen; Entwicklung der Informationsdienste über die Information; Erweiterung der reprographischen Basis. [590–604.p.]

MÁNDY GÁBOR: Wo beginnt die Durchführung von Fachabteilungen? – Der Verfasser äusserte sich zu den bisher veröffentlichten Schriften, die über die Fachabteilungen diskutierten. Er widerlegt einige Feststellungen der Kritiken, die sich mit seinen Arbeiten befassen und klärt die Missverständnisse auf. Das Wesentliche seines Standpunktes ist: in den öffentlichen Bibliotheken von verschiedener Grösse kann man die Elemente des Fachabteilungsmodells, auch unabhängig voneinander, verwenden. Dies ist auch erwünscht, da diese Elemente für die Leser eine grössere Bequemlichkeit, eine Dienstleistung auf höherem Niveau, die Verbesserung der Informationen und des Bestandes zur Folge haben. Die öffentliche Bibliothek, welche Fachabteilungen hat, kann die Errungen-

schaften der Informationsrevolution assimilieren und kann sich an die Bibliotheks- und Informationsnetze anschliessen. Er betrachtet die „Dreigeteilte Bibliothek“ als eine Version, die eine schlechtere Leistung bietet (wegen dem Fehlen der Integrierung von Fachkenntnissen, wie auch wegen der traditionellen Einordnung), als die Bibliothek in welcher Fachabteilungen untergebracht sind. [605–616.p.]

HORVÁTH TIBOR: Noch einmal über die Fachabteilungen. – Der Verfasser des Artikels (in Nr.4.1982, auf S. 384–388) welcher die Diskussion eingeleitet hat, debattiert diesmal nicht separat mit den einzelnen Autoren, sondern wirft allgemeine Probleme auf. Er stellt fest, dass die Fachabteilung mit systematischer Aufstellung des Bestandes, nicht gleich ist, desweiteren ist es auch mit dem Fachreferentensystem nicht identisch und auch damit nicht, dass falls in einer Bibliothek mehrere Sammlungen sind, die gesamte Bibliothek jedoch nicht mit Fachabteilungen funktioniert. Das grundlegende Problem ist, dass diese Frage auch weiterhin von vielen Seiten als Organisationsproblem betrachtet wird und statt Aufklärung von Funktionen, die Lösung von der Organisation erwartet wird. Von qualitativem Standpunkt ergibt sich nicht die Frage, wie gross eine Bibliothek ist, sondern auf wie grosser Dokumentenbasis die einzelnen Fachabteilungen gebaut, desweiteren auf welchem Niveau die Dienstleistungen geboten werden können. Das Wesentliche ist, dass der Benützer auf sämtlichen Eintrittspunkten – zB. auch in den Fachabteilungen – die Möglichkeit hat, das ganze System zu benützen und eine hochgradige Versorgung zu erhalten. [617–619.p.]

BENDA MÁRIA: Gebietliche und fachgebietliche Zusammenarbeit auf dem Gebiete der Medizin. – Auf dem gesundheitlich-medizinischen Fachgebiet entwickelten sich drei Formen der Zusammenarbeit: gebietlich-regionale, fachgebietliche und Zusammenarbeit der Koordinationskreise. In den fünf Regionen wurden auch diese der Medizinischen Bibliotheken organisiert; diese können als Legierung der gebietlichen und fachgebietlichen Kooperation betrachtet werden. Der Sitz ihrer Zentralstellen ist identisch mit den „allgemeinen regionalen“ Zentralen. Die wichtigsten Ziele der Zusammenarbeit sind: umfassende Bestandsvergleichung; Regelung der Anschaffung; Erweiterung der Zeitschriftenauswahl; rasche Sicherung der Zugänglichkeit; Standortlisten, Publizierung kurrenter Zeitschriftenkataloge. Die sich in der Arbeit der drei Kooperationskreise meldenden Überlappungen trachten sie mit Unterhaltung besserer Verbindungen zu hindern. [620–627.p.]

SZABÓ A. SÁNDOR: Bestrebungen nach einer Zusammenarbeit in den Bibliotheksnetzen der Landwirtschaft und Ernährungsindustrie. – Die ständig wachsenden Dokumentenpreise und die gegenwärtigen wirtschaftlichen Schwierigkeiten verringern fortlaufend den Informationsapparat des Bibliotheksnetzes für Landwirtschaft und Ernährungsindustrie. Dies kann – wenn auch indirekt – die Entwicklung des ganzen Zweiges beeinflussen. Die Verstärkung der Netzzusammenarbeit kann eine positive Wirkung ausüben, welche auf die Gleichheit der Interessen, auf die Rangleichheit der Partner und der verlässlichen Dienstfähigkeit basiert. Die steigernde Zusammenarbeit ist vor allem auf den Gebieten der Zeitschriftenanschaffung und der Bibliotheksmechanisierung wünschenswert. [628–632.p.]

FUTALA TIBOR: Über den Ausdruck: Zusammenarbeit. – Der Verfasser untersuchte das äusserst mannigfaltige Vorkommnis des Ausdruckes „Zusammenarbeit“ in unserem öffentlichen Leben. Dies wird in der Gesetzesverordnung über das Bibliothekswesen (Nr.6. vom Jahre 1956) in den Grundsatzregelungen vom Jahre 1976, 1978, wie auch in den Artikeln der Zeitschrift „Könyvtáros“ (der Bibliothekar) oft erwähnt. Es kann festgestellt werden, dass der Wortstamm der „Zusammenarbeit“ in den Dokumenten immer öfter figuriert, obzwar es bisher nicht gelang ihre Bedeutung und ihre Benützung eindeutig auszulegen. Oft wird dieses Wort nur als Füllung oder als modischer Ausdruck angewendet. Der Verfasser berichtet auch über einige erschreckende Beispiele, damit er das alarmierende Durcheinander illustriert. Zum Schluss stellt er fest, dass die Zusammenarbeit minimale Wirkungsbedingungen, die Gleichheit der Interessen und die entsprechende Motivierung beansprucht. [633–637.p.]

Ausblick

Die Zukunft der bibliothekarischen Computernetze. – Rundschau aufgrund des Berichtes „Future of library networks“, redigiert von: A. H. HELAL, J. W. WEISS, Essen, Gesamthochschulbibliothek, 1982. 259. S.) [638–645.p.]

HEGEDŰS PÉTER: Zusammenarbeit zwischen den Bibliotheken und Informationszentralen. Lehren einer internationalen Konferenz. Wien, 5–7 Mai, 1983. – Bericht über die FID/SD Konferenz (Gesellschaftswissenschaftliches Informations- und Dokumentationskommittee). Hauptthema der Konferenz war Probleme der Netze, Netzbildung und Netzenwicklung. [646–649.p.]

Rezensionen

Geschichte der Nationalen Technischen Informationszentrale und Bibliothek. – 1. 1883–1949. (Autor László MÓRA. Budapest, OMKDK, 1980. 331 p.); 2. 1950–1983. (Autor Jenő BENEDEK, Budapest, OMIKK, 1983. 348 p.) [650–653.p.]

Fachliterarisches Bulletin für die Unternehmungsorganisation und Industrierwirtschaft. (Chefredakteur: Erik VAJDA). Budapest, OMIKK 1983. 1. Jg. – [654–656.p.]

Internationale UAP Konferenz. Paris, 3–7. Mai, 1982. Endbericht. Paris, PGI–UNISIST–Unesco–IFLA, 1982. 17 S. [657–658.p.]

РЕЗЮМЕ

ХАНДЯЛ Ж. АННА: **Жизненный путь Геза Капланя.** — Геза Каплань (1880–1952) — выдающийся деятель истории технических библиотек. Он начал работать в Технологической библиотеке, которая явилась первым предшественником Государственного технического информационного центра и библиотеки. С его именем связывается развитие документационных и информационных услуг, которое было основным принципом становления учреждения в современную техническую библиотеку. Со своей работой в отечественном библиотечном деле и международных организациях — которая подробно представляется в статье — он содействовал формированию дела современных технических библиотек. [566–576. стр.]

ЙАНСКИ ЛАЙОШ: **Специлитературные информационные услуги в Государственном техническом информационном центре и библиотеке.** — В статье обобщается развитие, сегодняшнее положение и будущие перспективы специлитературных информационных услуг. Подробно сообщается о раскрытии специальной литературы в реферативных органах, что распространяется не только на журнальные статьи и монографии, но и на отчеты о НИР, отчеты о конференциях и патенты. Также представляются те информационные издания, которые охватывают все отрасли промышленности (эти издаются вместо прежних технических обзоров). Автор показывает разные виды специлитературных информационных изданий, но не касается других типов информационных услуг, напр. услуг на магнитных лентах. В перспективных планах фигурирует издание журнала нового типа под заглавием „Magyar Elektronika” (Венгерская электроника), в котором вместе с статьями, принятыми из других отечественных журналов, будут опубликоваться и обзоры, переводы и сообщения о зарубежном опыте. [577–584. стр.]

БАРДОШИ МАРИЯ — ФУТАЛА ТИБОР: **Автоматизированный банк данных о зарубежных журналах, поступающих в технические библиотеки.** — Банк данных содержит данные зарубежных изданий, поступающих в библиотеки сети технических библиотек. До сих пор в нем есть данные 7300 журналов с 400 местонахождениями. Банк данных выполняет двойную функцию: регистрацию действительного фонда библиотек за год, и регистрацию ожидаемого роста фондов в следующем году. Хотя банк данных формировался параллельно с центральным сводным каталогом зарубежных журналов, редактируемым в Государственной библиотеке им. Сечени, сотрудничество и разделение труда между двумя сводными каталогами

подробно урегулировано, и таким образом можно было избежать дубликацию. Все данные будут опубликованы на микрофишах СОМ, но библиотеки могут заказывать данные и в других формах. [585–587. стр.]

БЕРКЕ БАРНАБАШНЭ: Каталог в виде СОМ — сводный каталог технических журналов. — В статье, которая тесно связывается с предыдущим трудом, показывается рабочий процесс изготовления сводного каталога, издаваемого на микрофишах СОМ. Ежегодно появляющееся издание желает мало места, можно дешево размножить и часто обновлять. Эти возможности наверно делают издание привлекательным. [588–589. стр.]

АГОШТОН МИХАЙ: Положение и развитие государственного снабжения технической литературой. — Обращая внимание на положение технического высшего образования и информационного обеспечения промышленности, в труде представляются отечественное положение и направления развития, и выдвигаются предложения на очередные задачи. Среди них наиболее важными являются следующие: создание государственного учета документов, обеспечение их доступности, расширение международного книгообмена, увеличение доступности отечественных и зарубежных автоматизированных банков данных, усовершенствование документационной и информационной обработки на венгерском языке, а также развитие услуг; развитие информации об информации, дальнейшее расширение репрографического оборудования. [590–604. стр.]

МАНДИ ГАБОР: С чего начинается отраслевая организация массовых библиотек? — Автор выступает в споре об отраслевой специализированной организации, опровергает некоторые установления критики, касающейся его трудов, и выясняет недоразумения. Сущность его позиции: в массовых библиотеках разного составные элементы отраслевой организации можно использовать и отдельно, независимо друг от друга. Это даже и желательно, потому что эти элементы способствуют большему уюту, обслуживанию читателя на высшем уровне, и улучшению информации и фонда. Массовая библиотека с отраслевой организацией может ассимилировать достижения информационной революции, и может связываться с библиотечными и информационными сетями. "Состоящую из трёх частей библиотеку" автор считает одним из вариантов традиционной массовой библиотеки, которая дает худшие результаты (из-за отсутствия интеграции профессиональных знаний и традиционной расстановки фонда "в средней зоне"), чем библиотека с отраслевой организацией. [605–616. стр.]

ХОРВАТ ТИБОР: Ещё раз о специализированных отделах. — Автор открывающего дискуссии труда (см. № 4 1982 г., 384–388. стр.) теперь не спорит отдельно с каждым автором, а выдвигает общие проблемы. Он подчеркивает, что специализированный отдел не совпадает с систематической расстановкой фондов, с системой спецреферентов, и с тем, если в библиотеке работает несколько отдельных собра-

раний, но она в целом не имеет специализированных отделов. Он видит основную проблему в том, что многие считают вопрос как организационную проблему, и вместо выяснения заданий и функций ждут решения от организации. С качественной точки зрения основной вопрос не то, какого размера библиотека, а то, на какую базу документов можно строить специализированные отделы, и какие услуги отделы могут обеспечить. Сущность в том, что пользователь на всяком пункте библиотеки — панр. и в специализированном отделе — получал бы возможность для использования целой системы и обслуживания на высоком уровне. [617–619. стр.]

БЕНДА МАРИЯ: Территориальное и отраслевое сотрудничество в области медицинских наук. — В области здравоохранения и медицинских наук возникло три формы сотрудничества: региональное и отраслевое сотрудничество, и сотрудничество в кооперационных кругах. В пяти территориях были организованы регионы медицинских библиотек, которые можно считать сплавом регионального и отраслевого сотрудничества. Место их центров совпадает с местом "общих региональных" центров. Важные цели сотрудничества: охватное согласование фондов, регулирование покупки, расширение выбора журналов, обеспечение быстрого доступа — путем составления списков местонахождений и каталогов текущих журналов. Излишние повторения в работе трех кругов сотрудничества стараются прекращать с усилением связей между кругами. [620–627. стр.]

САБО А. ШАНДОР: Стремления к сотрудничеству в сети сельскохозяйственных и пищевых библиотек. — Постоянное повышение цен документов и трудности современного экономического положения постепенно снижают информационный аппарат сети сельскохозяйственных и пищевых библиотек. Это — хотя посредственно — может влиять на развитие всей отрасли. Усиление сетевого сотрудничества может иметь положительное влияние, которое основывается на совпадающих интересах членов, на равноправии партнеров и на надежных способностях обслуживания. Усиленное сотрудничество желательно в первую очередь в области комплектования журналов и автоматизации библиотек. [628–632. стр.]

ФУТАЛА ТИБОР: Мысли о сотрудничестве. — Автор изучает разные выражения с корнем "сотрудни-", употребляемые в чрезвычайном законе № 6 1956 г. о библиотечном деле, в основных юридических правилах 1976 и 1978 гг., и в статьях журнала „Könyvtáros”. Можно установить, что этот корень очень часто встречается в этих документах, хотя его значение и употребление не могли однозначно определять. Часто используют его, как модное слово. Автор показывает и несколько тревожных примеров для иллюстрации смыслового разбора. Под конец он устанавливает, что для сотрудничества нужны минимальные условия действия, сходство интересов и соответствующая мотивация. [633–637. стр.]

Библиотечное дело за рубежом

Будущее автоматизированных библиотечных сетей. — Обзор на основе отчета Future of library networks. (Ред. А. Н. HELAL, J. W. WEISS. Essen, Gesamthochschulbibliothek, 1982.) [638—645. стр.]

ХЕГЕДЮШ ПЕТЕР: Сотрудничество между библиотеками и информационными центрами. Опыт международной конференция, Вена, 5—7 мая 1983 г. — Сообщение о совещании FID/SD (Комиссия по информации и документации в области общественных наук), главная тема которого была проблема сетей, организации и развития сетей. [646—649. стр.]

Обзор

Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története. История Государственного технического информационного центра и библиотеки. 1.ч. 1883—1949. (Автор: MÓRA László. Вр. OMKDK, 1980. 331 p.) 2.ч. 1950—1983. (Автор: BENEDEK Jenő. Вр. OMIKK, 1983. 348 p.) [650—653. стр.]

Vállalatszervezési és Ipargazdasági Szakirodalmi Tájékoztató. Информация о литературе по организации предприятий и экономики промышленности. (Гл. ред.: VAJDA Erik.) Вр. OMIKK, 1983. 1. évf. — [654—656. стр.]

International Congress on Universal Availability of Publications. Международный конгресс по Всеобщей доступности публикаций. (Paris, 3—7. May, 1982. Final Report. Paris, PGI—UNISIST—Unesco—IFLA, 1982. 17 p.) [657—658. стр.]

Ára: 24,— Ft